PATRU ZILE

V. GARȘIN

V. M. GARȘIN

PATRU ZILE

EDITURA
PENTRU
LITERATURĂ
UNIVERSALĂ

București • 1962

В. М. Гаршин
СОЧИНЕНИЯ
Государственное Издательство
Художественной Литературы
МОСКВА 1955

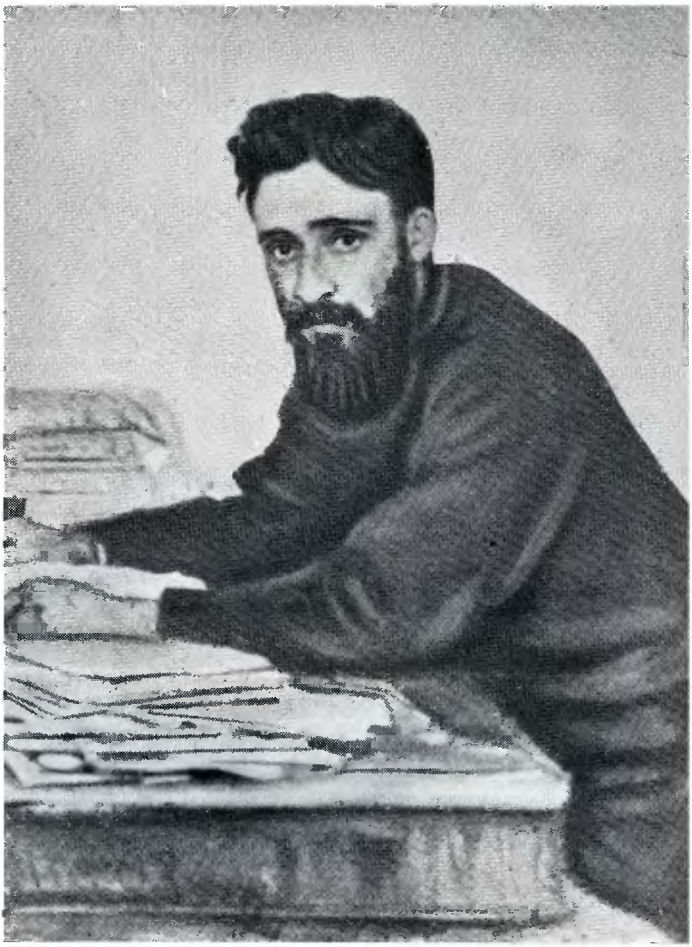

V. M. GARŞIN
după portretul executat de I. E. Repin (1884).

V. M. Garşin

Creaţia lui Garşin s-a dezvoltat în condiţiile orînduirii de după reformă, cînd Rusia păşise definitiv pe calea dezvoltării capitaliste. Capitalismul se înrădăcina energic în viaţa statului, consolidîndu-şi an de an realizările „paşnice". *„Desigur,* scria V. I. Lenin, *că şi în această epocă, situată aproximativ între 1871 şi 1914, capitalismul «paşnic» crea condiţii de viaţă foarte, foarte departe de o adevărată «pace» atît în sens militar, cît şi în sens general de clasă. Pentru 9/10 din populaţia ţărilor înaintate, pentru sute de milioane de locuitori din colonii şi din ţările înapoiate, această epocă n-a însemnat pace, ci asuprire, chinuri, groază care a fost, probabil, cu atît mai îngrozitoare, cu cît părea «o groază fără sfîrşit»".* [1]

In „anii şaizeci" ai secolului al XIX-lea, guvernul ţarist fusese nevoit să efectueze unele reforme cu caracter burghez, dar începînd de pe la mijlocul deceniului următor a căutat să revină la rînduielile dinainte de reformă. Această politică a „contrareformelor" se îmbina cu promisiuni cu caracter liberal, cu fraze demagogice, cu aluzii vagi în ceea ce priveşte posibilitatea unor reforme burghezo-constituţionale.

Opresiunea economică şi politica reacţionară a lui Alexandru al II-lea stîrniseră nemulţumiri în rîndurile ţăranilor, muncitorilor şi ale intelectualilor democraţi. Pe vremea aceea nu exista încă o organizaţie revoluţionară în stare să conducă cu succes mişcarea maselor. Narodnicii

[1] V. I. Lenin, *Opere,* vol. 22, ed. P.M.R., 1952, pag. 96 (n.ed.).

își desfășurau activitatea pe baza unor teorii eronate, utopice.

În perioada reacțiunii din anii 1880—1890 a început descompunerea narodnicismului, degenerarea lui politică.

În nuvelele și povestirile scriitorilor reacționari, în articole de critică, în cronici și comentarii răsunau chemări la luptă împotriva literaturii progresiste, împotriva organelor de presă progresiste.

Literatura rusă progresistă a ținut piept acestor curente reacționare, luînd atitudine hotărîtă împotriva influențelor nefaste ale reacțiunii. În acești ani, Lev Tolstoi atacă vehement statul burghezo-moșieresc și ideologia oficială a acestuia. El supune unei critici necruțătoare întreaga orînduire socială a vremii, întemeiată pe atotputernicia banului și pe samavolniciile puterii de stat, demascînd atît despotismul făți§ al autocrației ruse, cît și despotismul camuflat al statelor burgheze din Occident.

În *„Scrisori către mătușica"*, în *„Idilă contemporană"*, ca și în vestitele sale *„Basme"*, Saltîkov-Șcedrin, folosind procedeul grotescului satiric, biciuiește reacțiunea social-politică, dezvăluindu-i diversitatea formelor — de la cele mai primitive și sălbatice, la cele mai „pașnice" și „civilizate". Scriitorul dă în vileag tertipurile și potlogăriile diferiților rechini capitaliști cum sînt Kolupaevii, Razuvaevii, sau Derunovii, înfierînd totodată pe filistinii „loiali" — lași, becisnici, speriați de moarte de nelegiuirile reacțiunii și insolența rechinilor.

Alături de Saltîkov-Șcedrin se situează Gleb Uspenski, cunoscător pasionat al vieții poporului, care dă imagini zguduitoare ale realității de după reforma din Rusia, dezvăluind caracterul feroce al rînduielilor capitaliste care l-au transformat pe omul muncitor într-o „fracție" infimă *(„Cifre însuflețite")*.

Spre sfîrșitul deceniului al optulea și începutul deceniului al nouălea au răsunat în literatura rusă voci tinere — era noua pleiadă a scriitorilor realiști. În acești ani pășește în literatură A. P. Cehov care ia chiar de la început atitudine împotriva „eroilor timpului" — păzitori ai ordinii, birocrați fără suflet, slugi devotate regimului, filistini lipsiți de personalitate — împotriva suficienței și a inerției mic-burgheze. Tot în deceniul al nouălea, V. G. Korolenko

își lansează apelul la împotrivire față de puterile ostile omului și omeniei.

Printre reprezentanții de seamă ai realismului critic de la sfîrșitul secolului al XIX-lea se numără și Vsevolod Mihailovici Garșin.

V. M. Garșin s-a născut la 2 februarie 1855, în județul Bahmut, din gubernia Ekaterinoslav, într-o familie modestă de nobili. Primele impresii din copilăria lui Garșin erau legate de mediul militar. Tatăl său fusese ofițer al regimentului de cuirasieri. În casa familiei Garșin veneau camarazii tatălui, care participaseră la campania din Crimeia. În casa părinților lui Garșin se discutau diferite episoade ale apărării eroice a Sevastopolului, iar viitorul scriitor asculta cu atenție povestirile emoționante despre război.

Educatorul lui Garșin fusese P. V. Zavadski, membru al unei asociații revoluționare, care întreținea legături cu Herzen. Datorită profesorului său, Garșin intrase încă din anii copilăriei în sfera preocupărilor cercurilor democratice progresiste ; e interesant de relevat că viitorul scriitor a învățat să citească după un vechi număr al revistei democrat-revoluționare *„Sovremennik"*. În autobiografia sa, Garșin menționează că la vîrsta de opt ani citise *„Ce-i de făcut?"*, chiar în timpul cînd Cernîșevski era închis în fortăreață.

În 1864, Garșin este înscris la un liceu din Petersburg. În anii de școală citește mult ; îl preocupă problemele sociale și, în același timp, manifestă un interes deosebit față de științele naturii. Contemporanii își amintesc de liceanul Garșin ca de un adolescent cu o inteligență vie, însetat de cunoștințe și cu un foarte pronunțat simț al dreptății, vădind totodată o sensibilitate aproape bolnăvicioasă față de manifestările răului social.

După absolvirea liceului (1874), Garșin ar fi dorit să se înscrie la universitate sau la Academia de medicină, dar, ca absolvent al liceului real, nu a fost admis, fiind nevoit să intre la Institutul de mine. În anii studenției s-a apropiat de un cerc de pictori realiști progresiști, reprezentanți ai orientării democratice în pictură.

Studiile lui Garșin la Institut au fost întrerupte de evenimentele războiului cu Turcia. Hotărîndu-se să intre ca voluntar în armata operativă, Garșin se înrolează într-un

regiment de infanterie și, ca simplu soldat, alături de ostași care-l îndrăgiseră pe tînărul student-voluntar, face campania grea de la Dunăre. După terminarea războiului, Garșin primește gradul de ofițer, dar foarte curînd își dă demisia din armată.

Garșin a început să publice încă din anii studenției. În 1876, apare într-un ziar articolul său *„Istoricul zemstvei din Ensk"*, urmat de cîteva articole critice despre pictură. Revenind din armată, Garșin se dedică în întregime creației literare și devine colaborator permanent al revistei *„Otecestvennîe zapiski"*.

În primul său articol, Garșin ridică cele mai arzătoare probleme ale timpului : foametea de la țară și totala nepăsare față de această calamitate din partea conducătorilor zemstvei, străini de popor. Pentru acești domni, țăranii înfometați erau niște beți trîndavi, niște paraziți. Garșin arată că în ceea ce privește defăimarea poporului nu exista nici o deosebire între iobăgiștii cei mai înrăiți și liberalii care jubilau proferînd viitoarele „reforme".

Garșin a satirizat instituțiile zemstvei tocmai în perioada cînd liberalii de toate nuanțele preamăreau zemstva ca temelie a autoadministrării populare, ca una din realizările cele mai însemnate ale epocii „măreților reforme". Față de aceste reforme, proslăvite de liberali, Garșin adoptase o atitudine mai mult decît sceptică și în poezia scrisă la 19 februarie 1876, cu prilejul aniversării a cincisprezece ani de la „eliberarea" țăranilor, scriitorul spune că deși „cătușele ruginite" ale iobăgiei au căzut, poporul n-a simțit nici o ușurare.

Povestirea *„Patru zile"* publicată în 1877, în *„Otecestvennîe zapiski"*, scrisă sub impresia vie a războiului ruso-turc, l-a consacrat pe Garșin ca scriitor.

Garșin a urmărit cu o deosebită atenție evenimentele din Balcani, nutrind o caldă simpatie față de mișcarea de voluntari, atras fiind tocmai de caracterul eliberator al războiului. Este caracteristică atitudinea revistei *„Otecestvennîe zapiski"* față de acest război. La început, revista manifestase o simpatie fără rezerve față de lupta popoarelor din Balcani, mai tîrziu însă, cînd adevăratele scopuri ale țarismului s-au manifestat din plin, revista a adoptat

o poziție mai moderată : simpatia față de slavi, firește, a rămas, dar a apărut preocuparea de a-i face pe cititori să înțeleagă complexitatea situației istorice.

Eroul povestirii *„Patru zile"*, înrudit prin vederile sale cu autorul, pleacă să lupte însuflețit de idei eliberatoare. Povestirea îl surprinde în momentul cînd nu a mai rămas nici urmă din entuziasmul lui de altădată, cînd îndoieli cumplite i se strecoară în suflet.

Povestirea dă în vileag rolul nefast al războiului pentru cei atrași în vîltoarea lui. Drama începe în momentul cînd în povestire apare cel de-al doilea erou — soldatul ucis din armata turcă, „el", cum îi zice soldatul Ivanov. În mintea lui Ivanov încolțește foarte limpede gîndul care cere un răspuns : *„În fața mea zace un om ucis de mine. Pentru ce l-am ucis ?"*

Soldatul Ivanov nu poate găsi răspuns la această întrebare. Într-adevăr, cel ucis este un felah, adică un țăran din Egipt, un om care a muncit din greu ca să-și hrănească familia ; este tot atît de puțin vinovat de acest război ca și voluntarul rus care l-a omorît ; amîndoi sînt victimele războiului. Vinovații nu trebuie căutați printre soldații părților în luptă — iată concluzia care se impune de la sine. Garșin nu știe cine sînt adevărații vinovați, dar el vrea să-l silească pe cititor să mediteze, sugerîndu-i că de fapt lucrurile nu se reduc numai la problema răspunderii personale a unora sau altora. Un lucru este limpede pentru scriitor : războiul este împotriva firii omului, vrăjmaș lui. Războiul înseamnă suferință, răni, sînge, omoruri absurde.

Deși nu este în stare să înțeleagă caracterul și esența războaielor, eroul povestirii nu poate să se împotrivească simțului de echitate care l-a îndemnat să-și părăsească studiile și să ia arma în mînă. El disprețuiește egoismul josnic al intelectualilor filistini ale căror vorbe răsunătoare despre eroism, despre dragoste de patrie sînt diametral opuse propriilor lor fapte, oameni care se exprimă astfel despre voluntarul Ivanov : *„E nebun ! Se bagă și el fără să știe de ce !"* Garșin îi preferă pe aceștia „nebuni" care pleacă la război îndemnați de sentimente patriotice și, alături de oamenii simpli în haine ostășești, își îndeplinesc cu cinste, cu vitejie, îndatoririle de ostaș. Eroul lui Garșin se apropie în război de acest fel de oameni. Cînd ostașii îl găsesc pe

Ivanov numai rănit, soldatul Iakovlev strigă : *„Dumnezeule, se poate ? E viu ! Boierul Ivanov ! Băieți ! Fuga încoace ! Boierul nostru trăiește !"* Prin strigătul plin de bucurie al fruntașului Iakovlev răzbate tema preferată a scriitorului — legătura strînsă dintre intelectualii democrați și țăranii-soldați.

Războiul nu era, firește, pentru Garșin singura manifestare a răului social. În povestirile dedicate vieții de toate zilele, scriitorul înfățișează fapte obișnuite din care se înfiripă imaginea rînduielilor capitaliste din Rusia.

Victimele nedreptății sociale și cei ce manifestă un interes profund pentru soarta lor — iată cele două categorii de oameni care atrag simpatia scriitorului. Pe cei indiferenți față de nedreptatea socială Garșin îi pune pe același plan cu rechinii și carieriștii lipsiți de scrupule. Astfel, în povestirea *„Întîlnire"* (1879), profesorul de liceu Vasili Petrovici este însuflețit de cele mai nobile intenții, nutrind „gînduri frumoase și plăcute" care nu exclud, de altfel, preocupări mult mai prozaice, dar nu mai puțin plăcute pentru el : o bună plată pentru lecții, scrisori de recomandare adresate oamenilor influenți din localitate, preocupări legate de adunarea de bani etc.

Întîlnindu-se cu un fost coleg de școală, Kudriașov, delapidator de bani publici, Vasili Petrovici este indignat de mărturisirile cinice ale prietenului său. Curînd însă, indignarea lui se potolește, iar un glas tainic îi șoptește parcă : *„Ei și ? !"* Kudriașov are dreptate cînd spune interlocutorului și musafirului său : *„N-am izbutit să te revolt și pace !... Totuși nu simți nici o dușmănie față de mine !"* Condamnîndu-i pe oamenii de felul lui Vasili Petrovici, lipsiți de convingeri ferme, Garșin nu face nici o deosebire între rechinii societății capitaliste și acești părtași involuntari, care, în esență, nu sînt decît niște flecari liberali.

În această povestire, prezentîndu-și eroii negativi, Garșin vrea să arate că numai oameni a căror conștiință e pătrunsă de revoltă împotriva răului social sînt capabili să găsească o ieșire din impas. Această menire, după părerea lui Garșin, o au mai ales oamenii de artă. Arta trebuie să trezească conștiința omului, să-l silească să caute un răspuns la nedreptățile și racilele rînduielilor existente.

„Loveşte-i drept în inimă, ia-le somnul, ridică-te ca o vedenie în faţa ochilor lor! Ucide-le liniştea, cum ai ucis-o pe a mea!" Cu aceste cuvinte se adresează pictorul Riabinin pînzei pictate de el, înfăţişînd un muncitor cazangiu doborît de truda istovitoare (povestirea *„Pictorii"*). Riabinin, exponent al concepţiilor autorului, frămîntat de căutări şi îndoieli, priveşte cu dispreţ obiectivele „artei pure" specifice lumii capitaliste, care caută să ascundă realitatea. Nefiind însă în stare să înţeleagă adevăratul rol al artei realiste, marea ei forţă educativă, legătura ei cu poporul, Riabinin părăseşte arta ca să devină învăţător.

Oamenii care luptă pentru libertate, chiar dacă lupta lor nu se soldează cu victoria, stîrnesc admiraţia scriitorului. Astfel de oameni apar în povestirile *„Attalea princeps"* şi *„Floarea roşie"*. Ambele lucrări reflectă într-o formă alegorică trăsăturile caracteristice ale generaţiei revoluţionarilor raznocinţi din cel de-al optulea deceniu al secolului al XIX-lea. Luptători curajoşi, dar singuratici, eroii acestor povestiri nu sînt legaţi de popor şi de aceea sînt sortiţi eşecului.

Ca şi în *„Attalea princeps"*, eroul povestirii *„Floarea roşie"* visează la timpurile cînd *„se vor prăbuşi la pămînt toate aceste gratii de fier... iar lumea întreagă se va cutremura, va lepăda vechiul ei înveliş şi se va ridica într-o frumuseţe nouă, minunată"*. Angajîndu-se în luptă cu tot răul lumii, el obţine o victorie iluzorie, dar află o mare fericire în faptul că *„va muri ca un luptător cinstit, ca primul luptător al omenirii"*.

Garşin a abordat diferite genuri literare, dar a intrat în istoria literaturii ruse în primul rînd ca un maestru al povestirii social-psihologice. Alături de povestirea cu caracter psihologic apare basmul alegoric, iar capodopera sa, *„Floarea roşie"*, reprezintă parcă o îmbinare a acestor două genuri garşiniene.

Din povestirile scriitorului se desprinde preocuparea permanentă de a arăta răul social fără nici un fel de circumstanţe atenuante, îndemnîndu-l pe cititor să-şi pună întrebări, să se frămînte.

Preocuparea de a „răscoli conştiinţa oamenilor", de a-i face să mediteze profund este caracteristică şi altor scrii-

tori ruși ca Gleb Uspenski, Lev Tolstoi, Saltîkov-Șcedrin, fiind totodată o trăsătură specifică realismului critic din perioada de după reformă, cînd căile istorice de ieșire din groaznicul impas erau limpezi numai pentru puțini.

Pe la mijlocul celui de al nouălea deceniu al secolului al XIX-lea, scriitorul simte nevoia să iasă din cadrul limitat al povestirii cu caracter psihologic în care drama sufletească a eroului apare pe primul plan, iar lumea înconjurătoare rămîne în umbră.

„Simt că trebuie să găsesc alte căi, scria Garșin în 1885. *Pentru mine a trecut timpul vaietelor răzlețe, înspăimîntătoare, a unor «versuri în proză» cu care m-am ocupat pînă acum ; material am suficient și aș vrea să înfățișez mai mult lumea largă...“* Hotărîrea scriitorului de a înfățișa *„lumea largă“* a fost încurajată de Turgheniev care urmărea cu atenție și simpatie activitatea tînărului său contemporan. În 1880, Turgheniev îi scrie lui Garșin : *„Fiecare scriitor, care își iubește sincer îndeletnicirea, se bucură cînd descoperă în pragul bătrîneții că are continuatori : dumneata faci parte dintre ei“.* Într-adevăr, Garșin a continuat în multe privințe tradițiile lui Turgheniev : mai întîi de toate principiul de a înfățișa omul înaintat rus conștient că viața lui este legată indisolubil de destinele țării sale, omul care nu se poate împăca cu realitățile timpului său. Ca și la Turgheniev, eroii lui Garșin sînt frămîntați de problemele arzătoare ale actualității, socotindu-le cea mai importantă și imperioasă cauză a vieții lor.

În același timp, scriitorul îmbină înfățișarea lumii interioare a eroilor săi cu imagini ample ale vieții „în lumea largă“.

În 1888 sănătatea lui Garșin se șubrezise. După cum arăta Uspenski, boala lui *„era alimentată de impresiile chinuitoare ale realității înconjurătoare“.* Iar impresiile celui de al nouălea deceniu al secolului al XIX-lea erau extrem de dureroase și pentru oamenii sănătoși, cu atît mai mult erau de nesuportat pentru nervii zdruncinați ai lui Garșin. Caracterizînd aceste „impresii“ din perioada reacțiunii dezlănțuite, Gleb Uspenski scria la moartea lui Garșin : *„Mereu aceleași «zvonuri» — totdeauna sumbre și neliniștitoare ; mereu aceleași lovituri în inima dornică de alinare, lovituri aduse minții însetate de dreptul la viață, lovituri date*

conștiinței care nu vrea să fie amorțită... — iată ce a fost viața lui Garșin..." Scriitorul n-a rezistat tuturor acestor lovituri. La 19 martie 1888, în ajunul plecării sale în Caucaz, pradă unei adînci depresiuni, Garșin s-a sinucis.

Gorki, vorbind într-o scrisoare despre profundul respect pe care îl merită scriitorul „*deoarece este o personalitate aproape eroică, de o uimitoare sinceritate, un receptacol viu al dragostei nemărginite*", așază numele lui Garșin alături de Gleb Uspenski, Herzen și Saltîkov-Șcedrin.

Garșin n-a avut nici temperamentul de revoluționar al lui Herzen, nici forța satirică a lui Șcedrin, nici o cunoaștere atît de profundă a vieții poporului ca Gleb Uspenski. Dar umanismul său înflăcărat, marea lui dragoste față de patrie, democratismul profund, capacitatea lui „*de a fi om*" — toate aceste trăsături ale lui Garșin îi asigură un loc de cinste în rîndul scriitorilor democrați de seamă.

(După studiul introductiv la ediția în limba rusă, de *G. A. Bialîi*)

Îmi amintesc cum fugeam prin pădure, cum șuierau gloanțele în jurul nostru și rupeau rămurele din copaci, cum răzbeam anevoie prin tufele de păducel... Împușcăturile se întețeau. Prin perdeaua de verdeață din marginea pădurii se iviră niște pete roșii care se întrezăreau cînd ici, cînd dincolo. Sidorov, un soldat tînăr din compania întîi („cum de a ajuns în lanțul nostru?" îmi trecu prin gînd), se chinci deodată și mă privi tăcut, cu ochi mari, plini de spaimă. Din gură i se prelingea o șuviță de sînge. Da, asta mi-o amintesc foarte bine. Îmi amintesc, de asemenea, cum în tufișul des, la doi pași de marginea pădurii, l-am zărit pe *el*. Era un turc trupeș, mătăhălos, iar eu, deși slab și pirpiriu, alergam drept spre dînsul. Deodată am auzit un pocnet și ceva uriaș — mi s-a părut — trecu în zbor pe lîngă mine. Urechile îmi țiuiră. „A tras în mine", îmi fulgeră prin minte. Iar turcul scoase un răcnet de groază și intră cu spatele într-o tufă deasă de păducel. Putea s-o ocolească, dar năucit de spaimă, se vîra orbește în crengile spinoase. Cu o singură mișcare i-am smuls arma din mînă și am înfipt în neștire baioneta în el. S-a auzit ceva ca un fel de mîrîit sau geamăt. Am alergat înainte... Ai noștri strigau „ura!", cădeau, trăgeau... Îmi aduc aminte că am tras și eu de cîteva ori, după ce am ieșit din pădure, în poiană. Deodată uralele au izbucnit mai puternic și ne-am repezit cu toții înainte. Adică nu „ne-am repezit", ci s-au repezit ai noștri, pentru că eu am rămas, ceea ce

mi s-a părut ciudat. Şi mai ciudat mi s-a părut cînd deodată totul s-a potolit : şi strigătele şi împuşcăturile. Nu auzeam nimic ; vedeam numai ceva albastru. Cred că era cerul. Apoi a dispărut şi el.

Niciodată în viaţa mea n-am fost într-o postură atît de ciudată. Zac, după cîte s-ar părea, pe burtă şi văd în faţa ochilor numai o fîşie de pămînt. Cîteva firicele de iarbă, o furnică care coboară cu capul în jos de pe unul din ele, urme de frunze uscate din anul trecut — ăsta-i tot orizontul meu. Şi îl văd numai cu un singur ochi, fiindcă pe celălalt mi-l apasă ceva tare ; trebuie să fie ramura de care se sprijină capul meu. Stau grozav de prost şi aş vrea să fac o mişcare, dar, spre marea mea nedumerire, nu izbutesc. Timpul trece... Aud ţîrîitul greierilor şi zumzetul albinelor. Atît. În cele din urmă, fac o mare sforţare, trag de sub mine mîna dreaptă, mă proptesc cu palmele de pămînt şi dau să mă scol în genunchi...

Un fior ascuţit şi iute ca fulgerul îmi străpunge trupul de la genunchi pînă în piept şi în cap, şi mă aruncă din nou la pămînt. Iar întunecime, iar nimic...

M-am trezit. De ce văd stelele atît de luminoase pe cerul albastru-închis al Bulgariei ? Pentru ce nu sînt în cort ? Ce caut afară ? Fac o mişcare şi mă străpunge o durere ascuţită în picioare...

Da. Am fost rănit în luptă. Grav ? Duc amîndouă mîinile la picioare, acolo unde mă doare. Dreptul ca şi stîngul sînt acoperite de o crustă de sînge închegat. Cînd le ating, durerea se înteţeşte. Seamănă cu o durere de măsea : nu te lasă o clipă şi te seacă la inimă. Urechile îmi ţiuie, capul mi-e greu. Încep să-nţeleg, ca prin vis, că sînt rănit la amîndouă picioarele. Dar ce s-a întîmplat ? De ce nu m-au ridicat ? Să ne fi bătut turcii ? Încep să-mi amintesc toate prin cîte am trecut, întîi tulbure, apoi tot mai limpede, şi îmi dau seama că nu putea fi vorba de o înfrîngere. Pentru că eu am căzut (fapt de care nu-mi amintesc, dar îmi amintesc că toţi fugeau

înainte și numai eu nu puteam să fug și vedeam o fîșie albastră în fața ochilor), am căzut, zic, pe poienița de pe muchia dealului. Poienița asta ne-o arăta comandantul nostru de batalion, un om mic de stat : „Băieți, trebuie să ajungem neapărat acolo !“ ne-a strigat el cu glasul lui răsunător. Și am ajuns acolo ! Va să zică nu sîntem înfrînți... Atunci de ce nu m-au ridicat ? Că doar poienița e deschisă și se vede ca-n palmă. Și probabil că nu numai eu zac aici ! Ploaia de gloanțe a fost atît de deasă... Ar trebui să întorc capul și să mă uit. Acum, pot s-o fac mai ușor, pentru că și atunci cînd m-am trezit și am văzut firele de iarbă și furnica umblînd cu capul în jos, am încercat să mă ridic și am căzut înapoi, dar de data asta pe spate. De aceea văd acum stelele.

Mă ridic în capul oaselor și mă așez. Nu-i ușor s-o faci cînd ai amîndouă picioarele zdrobite. De cîteva ori, încercările mele au dat greș, dar în cele din urmă, cu ochii plini de lacrimi de durere, am izbutit să mă așez !

Deasupra mea e o fîșie de cer de un albastru aproape negru, pe care strălucește o stea mare și cîteva mai mici ; în jurul meu se ridică ceva negru, înalt — sînt tufișurile. Am căzut în mijlocul lor și ai noștri nu m-au găsit !

Simt cum mi se ridică părul măciucă.

Dar... cum se face totuși că sînt în tufiș, dacă am fost doborît în poieniță ? Se vede că, rănit fiind, m-am tîrît încoace fără să știu, năuc de durere ! Ciudat : acum nu mai pot face o mișcare, iar atunci am fost în stare să mă tîrăsc pînă la tufele astea ! Poate că atunci n-aveam decît o rană și că cel de-al doilea glonț m-a nimerit abia aici ?

În jurul meu se mișcă pete albe-trandafirii. Steaua cea mare a pălit, cele mici nu se mai zăresc de loc. Răsare luna. Ce n-aș da să fiu acum acasă !...

Îmi ajung la urechi zgomote ciudate... Parcă ar geme cineva. Da ! Nu încape îndoială : e un geamăt ! Poate că lîngă mine zace vreun alt rănit cu picioarele zdrobite, sau cu un glonte în burtă ? Nu ! Gemetele sînt aici, lîngă mine, și totuși pare să nu fie

nici un rănit în apropiere !... Dumnezeule mare ! Eu sînt acela ! Şi ce gemete stinse, jalnice ! Mă doare într-adevăr atît de mult ? Se vede ! Atîta doar că nu sînt conştient de durerea asta, capul mi-e ca de plumb, învăluit în pîclă ! Mai bine dorm, să dorm... Dar... o să mă mai trezesc oare vreodată ? Mi-e totuna !

Tocmai în clipa cînd să mă las iar la pămînt, cărarea aşternută de lumina lunii ajunge în dreptul meu şi atunci văd limpede ceva mare şi întunecat la vreo cinci paşi de mine. Din loc în loc, pe acest „ceva" lucesc rotogoale gălbui în bătaia lunii : nasturi ori arme. E un mort sau un rănit.

Mi-e totuna, mă culc...

Nu, nu se poate ! Ai noştri n-au plecat !

Sînt aici ! I-au scos pe turci de pe poziţia asta şi au rămas ei stăpîni. Atunci, cum de nu se aude larmă şi trosnet de focuri aprinse ? Pesemne că sînt prea slăbit şi n-aud nimic. Fără îndoială că ai noştri sînt aici !

— Ajutor ! Ajutor !

Din pieptul meu ies răcnete sălbatice şi horcăite, care rămîn fără răspuns. Sînt singurele zgomote ce rup liniştea nopţii. Totul în jur e cufundat în tăcere. Numai greierii ţîrîie neostenit. Faţa rotundă a lunii mă priveşte cu milă.

Dacă vecinul meu ar fi fost numai rănit, fără îndoială că s-ar fi deşteptat la ţipetele mele. Dar e un leş. Să fie al nostru ori de turc ? O, doamne, parcă mi-i totuna ! Şi somnul coboară peste pleoapele mele umflate.

Zac cu ochii închişi, deşi m-am trezit demult. Nu vreau să-i deschid pentru că simt prin ploapele lăsate lumina soarelui. Dacă deschid ochii, o să mă doară strălucirea lui. Şi apoi e mai bine să rămîn nemişcat. Ieri (parcă ieri, nu?) am fost rănit. Mai trece o zi, două şi am să mor. Mi-e totuna. Mai bine stau nemişcat. Să mi se odihnească trupul. Ce bine ar fi să-mi pot opri şi gîndurile. Dar ele nu pot fi oprite cu nici un chip. Mii de gînduri şi amintiri mi se

perindă în cap. De altminteri asta n-o să mai țină mult. Curînd vine sfîrșitul. Au să fie numai cîteva rînduri în ziar, care au să anunțe că am suferit pierderi neînsemnate : *atîția răniți și un singur mort — soldatul Ivanov, voluntar*. Ba nici n-o să-mi pomenească numele. O să scrie numai : *un singur mort*. Mare lucru... un soldat, ca un cățel, acolo...

În închipuirea mea îmi răsare o scenă văzută cîndva de mine. S-a întîmplat demult ! De altfel totul, toată viața mea, viața de atunci, cînd nu zăceam aici cu picioarele zdrobite, s-a petrecut demult, foarte demult... Mergeam pe stradă, cînd deodată mi-a atras atenția un pîlc de oameni. Stăteau tăcuți, privind un ghemotoc alb, însîngerat, ce scotea țipete jalnice. Era un cățeluș mic și drăgălaș, călcat de un tramvai cu cai. Cățelușul murea așa cum mor eu acum... Un portar își făcu loc cu coatele prin mulțime, luă cățelușul de ceafă și îl duse cu el. Mulțimea se împrăștie.

O să mă ridice oare și pe mine, cineva? Nu! Nu-mi rămîne decît să zac și să mor aici. Și ce frumoasă e viața ! În ziua aceea (cînd cu cățelușul călcat de tramvai) eram fericit. Mergeam ca beat pe stradă, și aveam și de ce... O, amintiri, amintiri ! Nu mă mai chinuiți ! Dați-mi pace ! Fericirea de altădată, chinurile de azi... mai bine ar rămîne numai chinurile și nu m-ar mai tortura și amintirile, care mă silesc să fac comparații nedorite. O, tristețe, tristețe ! Ești mai rea decît rănile...

Începe să-mi fie cald. Soarele dogorăște. Deschid ochii și văd aceleași tufe, același cer, plin de data asta de lumina zilei. Iată-l și pe vecinul meu. E un turc. Un leș. Și ce mare e ! Îl recunosc ! Este el...

În fața mea zace un om ucis de mine. Pentru ce l-am ucis ?

Zace aici, mort, plin de sînge! Pentru ce l-a mînat soarta, încoace ? Cine e ? Poate are și el, ca și mine, o mamă bătrînă ? ! Multă vreme o să mai stea ea, seara, în pragul căsuței sărăcăcioase de lut, cu ochii ațintiți departe, spre miazănoapte, să-și aștepte feciorul drag, sprijinul și toiagul bătrîneților ei ?...

Dar eu ? Şi eu ca şi dînsul... Ba cred că aş schimba bucuros cu el. Ce fericit e acum : nu mai aude nimic, nu simte nici durere, nici tristeţe sfîşietoare, nici sete... Baioneta l-a nimerit drept în inimă... Colea pe uniformă are o gaură mare şi neagră, iar în jurul ei sînge. *Şi asta am făcut-o eu.*

Dar n-am vrut-o. N-am dorit rău nimănui cînd m-am dus să mă bat. Gîndul că şi eu voi fi nevoit să omor oameni era străin de mine. Îmi închipuiam numai că *eu* voi fi acela care îşi va pune pieptul sub ploaia de gloanţe. Şi m-am dus şi l-am pus.

Şi ?... O, prostul, prostul de mine ! Iar felahul ăsta nenorocit (poartă uniformă egipteană) e şi mai nevinovat decît mine ! Înainte de a fi fost înghesuit cu fraţii lui pe un vapor, ca scrumbiile în butoi, şi dus la Constantinopol, nici măcar nu auzise de Rusia ori Bulgaria. I s-a poruncit să se ducă şi s-a dus ! Dacă nu se ducea, ar fi fost bătut cu vergile, ori poate că vreun paşă şi-ar fi descărcat chiar revolverul în pieptul lui. A făcut un marş lung şi anevoios de la Stambul la Ruşciuc. Noi am atacat, el s-a apărat... Văzînd, însă, că sîntem nişte oameni îngrozitori, care nu ne temem de carabina lui englezească „Pobody & Martini", şi că înaintăm fără să ţinem seamă de nimic, l-a apucat spaima. Cînd a dat să fugă, un omuleţ necunoscut, pe care l-ar fi putut zdrobi cu o singură lovitură a pumnului său negru, a sărit la dînsul şi i-a înfipt baioneta în inimă.

Ce vină a avut el ?

Şi ce vină am eu, măcar că l-am ucis ? Ce vină am eu ? De ce mă chinuie setea ? Sete ! Cine din voi ştie ce înseamnă acest cuvînt ? Nici măcar atunci cînd străbăteam Romînia făcînd marşuri de cîte cincizeci de verste pe zi, pe călduri îngrozitoare de 40°, n-am simţit ceea ce simt acum. O, de-ar veni cineva !

Dumnezeule mare ! Să ştii că în bidonul uriaş al turcului trebuie să fie apă ! Dar cum să ajung pînă la el ? Cu ce preţ ? Fie ce-o fi, trebuie să ajung !

Pornesc de-a buşilea, tîrîndu-mi picioarele. Mîinile slăbite abia de-mi pot mişca din loc trupul amorţit. Pînă la mort nu-s decît vreo doi stînjeni, dar pentru mine asta-i mai mult decît zeci de verste ; şi totuşi trebuie să ajung. Gîtlejul mi-e încins, arde ca focul. Fără apă mori mai repede. Şi totuşi, poate că...

Şi mă tîrăsc înainte. Picioarele mi se agaţă de pămîntul zgrunţuros. Fiecare mişcare îmi pricinuieşte o durere cumplită. Ţip, ţip şi plîng, dar mă tîrăsc mereu. În sfîrşit, iată şi turcul. Iată şi bidonul... are apă ! Multă apă ! Cred că-i mai bine de jumătate ! O să-mi ajungă multă vreme !... Pînă la moarte !

Mi-ai venit în ajutor, tu, victima mea ! Proptit într-un cot, mă apuc să dezleg bidonul. Deodată îmi pierd echilibrul şi cad cu faţa pe pieptul salvatorului meu... Turcul începe să răspîndească o duhoare puternică de mort.

Mi-am potolit setea. Apa e caldă, dar bună la gust şi mai ales multă. Datorită ei am s-o mai duc cîteva zile. Îmi amintesc că în *„Fiziologia vieţii de toate zilele“* se spune că omul poate trăi fără mîncare mai bine de o săptămînă, dacă are apă. Şi se mai povestea acolo despre un sinucigaş care a vrut să-şi curme viaţa prin foame, a mai trăit totuşi vreme îndelungată, pentru că a băut apă.

Şi mai departe ? Chiar de-ar fi s-o mai duc vreo cinci-şase zile, ce-i cu asta ? Ai noştri s-au dus, bulgarii s-au împrăştiat, nici un drum nu trece pe aproape. Oricum, tot o să mor. Atîta doar că în locul unei agonii de trei zile, mi-am făcut una de şapte. N-ar fi mai bine s-o isprăvesc ? Alături de vecinul meu zace minunata lui armă englezească. Ar fi de ajuns să întind mîna, apoi — o clipă şi gata ! Cartuşele zac tot aici ; cîte vrei ! N-a avut vreme să le isprăvească pe toate.

Să sfîrşesc sau să mai aştept ? Dar ce ? Mîntuire? Moarte ? Să aştept pînă or veni turcii şi mi-or jupui picioarele rănite ? Nu, mai bine singur...

De ce să mă las pradă deznădejdii ? O să lupt pînă la sfîrşit, pînă la ultimul dram de putere ! Dacă mă găseşte cineva — sînt salvat ! Poate că oasele au rămas neatinse. Au să mă vindece ! Am să revăd patria, pe mama, pe Maşa...

Doamne, fă ca ele două să nu afle adevărul ! Să creadă că am fost ucis dintr-o dată. Ar fi fost prea îngrozitor pentru ele să afle că m-am chinuit trei-patru zile !

Îmi vîjîie capul ! Călătoria pînă la vecin m-a vlăguit de tot ! Şi, pe deasupra, mirosul ăsta înfiorător ! Cum s-a înnegrit ! Dar mîine, poimîine, cum o s-arate ? Acum, zac aici, pentru că n-am putere să mă trag mai departe. După ce mai prind puteri, mă întorc la vechiul meu loc. Vîntul bate dintr-acolo ; o să ducă duhoarea departe de mine.

Zac sleit de puteri. Soarele îmi arde faţa şi mîinile. N-am cu ce să mă acopăr. De-ar veni mai degrabă noaptea ! O să fie, cred, a doua.

Gîndurile mi se-ncurcă şi îmi pierd cunoştinţa.

Am dormit mult. Cînd m-am trezit, afară era noapte. Totul a rămas neschimbat : rănile mă dor, vecinul meu zace alături, tot atît de enorm şi de neclintit.

Nu-mi pot lua gîndul de la el. Oare am lăsat tot ce mi-era drag şi scump şi am făcut un marş de o mie de verste, îndurînd foame, frig şi arşiţă... oare, în sfîrşit, chinurile pe care le îndur, zăcînd aici, au fost anume şi numai pentru ca acest nenorocit să înceteze din viaţă ? Am mai făcut oare şi altceva, folositor operaţiunilor militare, în afară de acest omor ?

Omor, ucigaş... Cine ? Eu !

Cînd m-am hotărît să mă duc la război, mama şi Maşa n-au încercat să mă întoarcă de la gîndul meu, deşi au plîns amarnic. Orbit de ideea mea, eu nu le-am văzut lacrimile. Şi n-am înţeles (lucrul pe care îl înţeleg acum) ce durere pricinuiam fiinţelor acelora dragi.

Ce rost are să-mi aduc aminte ? Trecutul nu se mai întoarce.

Dar ce ciudat au privit fapta mea multe dintre cunoştinţele mele ! „E nebun ! Se bagă şi el fără să ştie de ce !" Cum puteau să spună una ca asta ? Cum se împăcau astfel de vorbe cu ideea *lor* despre eroism, dragoste de patrie şi altele de felul ăsta ? Pentru că în ochii *lor* eu ar fi trebuit să fiu întruchiparea tuturor acestor virtuţi. Şi cu toate astea, tot eu eram „nebun".

Şi iată-mă la Chişinău ; aici, ni se pune în spinare o raniţă şi alte efecte militare, şi o pornesc şi eu în rînd cu mii de soldaţi, dintre care să tot fie o mînă de oameni, care se duc din toată inima, ca mine. Ceilalţi ar fi rămas bucuroşi acasă dacă li s-ar fi îngăduit. Şi totuşi, merg şi ei la fel ca noi, cei „conştienţi", străbat mii de verste şi luptă la fel ca noi sau, poate, chiar mai bine. Ei îşi fac datoria, cu toate că, dacă li s-ar fi îngăduit, ar fi lăsat îndată armele şi ar fi plecat !...

...S-a stîrnit un vînticel tăios de dimineaţă. Tufişul freamătă ; o pasăre pe jumătate adormită îşi ia zborul. Stelele au pălit. Cerul albastru întunecat s-a făcut cenuşiu, s-a acoperit ca de un văl de nouraşi subţiri, înaripaţi ; de pe pămînt se ridică pîcla sură a întunericului... Începe cea de-a treia zi a... cum să-i spun ? A vieţii sau a agoniei mele ? !

A treia... Cîte mai am ? În orice caz puţine... Sînt tare slăbit. Cred că n-o să am putere să mă depărtez de leşul turcului. Curînd o să fim amîndoi la fel şi n-o să ne mai stînjenim unul pe celălalt.

Mă chinuie setea ! O să beau de trei ori pe zi : dimineaţa, la prînz şi seara.

A răsărit soarele. Discul lui uriaş, zăbrelit şi tăiat de ramurile negre ale tufişului, e roşu ca sîngele. Mi se pare că va fi o zi caldă ! Ce o să se întîmple cu tine, vecinul meu ? Eşti de pe acum îngrozitor.

Da, era îngrozitor ! Părul începuse să-i cadă. Pielea lui, neagră de felul ei, pălise şi se îngălbenise ; obrazul buhăit întinsese pielea atît de tare, încît cră-

pase pe după urechi, şi acolo colcăiau viermi. Pulpele lui strînse în ghetre încheiate cu cîrlige se umflaseră într-atîta, că ieşeau acum băşici mari printre cîrlige. Tot trupul era atît de dospit, încît părea un munte. Ce o să ajungă sub dogoarea soarelui de astăzi ?

Mi-e cu neputinţă să stau atît de aproape de el. Trebuie să fac orice ca să mă tîrăsc mai încolo. O să pot oare ? Ştiu că mai pot ridica braţul, pot destupa bidonul, pot bea... Dar să mişc trupul meu amorţit şi nemişcat ?... Totuşi, o să încerc : măcar cîte puţin, o jumătate de pas pe oră !...

Toată dimineaţa mi-am pierdut-o cu mutatul. Am nişte dureri cumplite, dar asta nu mai înseamnă mare lucru pentru mine. Am uitat, nu-mi mai pot închipui ce simte un om sănătos. Parcă m-am şi obişnuit cu durerea. În dimineaţa asta m-am depărtat totuşi cu vreo doi stînjeni de mort, şi m-am întors la vechiul meu loc. Dar fericirea de a respira aer proaspăt — dacă se poate vorbi de aer proaspăt la cîţiva paşi de un cadavru în descompunere — n-a ţinut mult. Vîntul s-a schimbat şi mi-aduce iar în faţă duhoarea, atît de puternică, încît mi-a venit rău. Stomacul gol mi se încheagă spasmodic, dureros. Iar miasmele otrăvitoare vin mereu spre mine valuri, valuri !

Mă cuprinde deznădejdea şi izbucnesc în plîns.

Sleit de puteri şi ameţit de duhoare, zăceam aproape fără cunoştinţă, cînd deodată... Nu e oare o amăgire a închipuirii mele bolnave ? Cred că nu. Aud larmă de glasuri, tropot de copite şi glasuri omeneşti... Eram gata să ţip, dar m-am stăpînit. Ce ar fi să fie turci ? Atunci ?... La chinurile astea au să adauge altele, mai înfiorătoare, chinuri care îţi fac părul măciucă, chiar numai cînd le citeşti prin ziare. O să mă jupoaie de viu, o să-mi frigă picioarele rănite. Şi de-ar fi numai atît ! Sînt doar atît de ingenioşi ! Ar fi oare mai bine să-mi dau sufletul în mîinile lor decît să mor aici ? Dar dacă sînt ai noştri ? O, tufe afurisite ! De ce mă împrejmuiţi cu

desişul vostru ca un gard ? Nu văd nimic prin ele ! Numai într-un singur loc se deschide ca o ferestruică printre crengi, care îmi descoperă priveliştea spre vîlceaua din depărtare. Acolo mi se pare că-i un pîrîiaş din care am băut înainte de luptă. Da ! Uite şi lespedea mare de piatră aşternută ca un pod peste apă. Cred că o să treacă şi ei pe acolo ! Larma se stinge. N-am putut înţelege ce limbă vorbesc : mi-a slăbit auzul. Doamne ! Dar dacă sînt ai noştri ?... O să strig şi o să mă audă şi de la pîrîiaş. E mai bine decît să cad în labele başbuzucilor. Dar de ce zăbovesc atîta ? Mă chinuie nerăbdarea... Nu mă mai supără nici duhoarea cadavrului, deşi e tot atît de puternică.

Deodată la podul de peste rîu apar nişte cazaci : uniforme albastre, vipuşti roşii, lănci ! O jumătate de sotnie. În fruntea lor, pe un cal de toată frumuseţea, un ofiţer cu barba neagră. De-abia au trecut oamenii rîul, că ofiţerul s-a întors cu tot trupul în şa, cu faţa spre ei şi le-a strigat :

— La tra-ap ! Marş !

— Staţi, opriţi, pentru dumnezeu ! Ajutor, fraţilor, ajutor ! le strig eu, dar tropotul cailor, zăngănitul săbiilor şi glasurile cazacilor sînt mai puternice decît horcăitul meu şi îl acoperă.

Blestem ! Cad istovit cu faţa la pămînt şi plîng cu hohote... Din bidonul pe care-l răstorn se scurge viaţa mea, mîntuirea mea, amînarea morţii mele. Dar eu nu mi-am dat seama de asta decît în clipa cînd în bidon n-a mai rămas decît vreo jumătate de pahar de apă. Restul a fost înghiţit cu sete de pămîntul uscat.

Mi-este oare cu putinţă să-mi amintesc de amorţirea în care am căzut după această întîmplare groaznică ? Zăceam nemişcat, cu ochii pe jumătate închişi. Vîntul se schimba într-una, aducîndu-mi în faţă cînd o boare de aer proaspăt şi curat, cînd duhoarea mortului. În ziua aceea, vecinul meu arăta mai cumplit decît orice închipuire. O dată, cînd am întredeschis ochii şi l-am privit, m-am cutremurat de groază : nu mai avea faţă. Îi lunecase de pe oase.

Zîmbetul hidos de hîrcă mi s-a părut mai respingător şi mai îngrozitor ca oricînd, cu toate că ţinusem de nenumărate ori cranii în mînă şi avusesem de preparat capete întregi. Dar scheletul acesta, în uniformă cu nasturi lucitori, m-a înfiorat. „Ăsta-i războiul ! mi-am zis eu. Iată imaginea lui !"

Soarele dogoreşte, arde într-una ! Faţa şi mîinile mele sînt arse de mult... Am băut toată apa ce mi-a mai rămas ; setea care mă chinuia era atît de puternică, încît, după ce m-am hotărît să sorb o înghiţitură, am băut pe nerăsuflate toată apa. O, de ce nu i-am chemat pe cazaci cînd erau numai la doi paşi de mine ! Chiar turci de-ar fi fost şi era mai bine : m-ar fi schingiuit o oră, două, pe cînd aşa, cine ştie cît o să mai zac şi cît o să mai sufăr ! Mamă ! Draga mea mamă ! Ai să-ţi smulgi părul cărunt, ai să te dai cu capul de perete, ai să blestemi ziua cînd m-ai născut, ai să blestemi toată lumea care a scornit războiul întru suferinţa omului !

Dar cred că nici tu, nici Maşa n-o să aflaţi nimic de chinurile mele. Rămîi cu bine, mamă, rămîi cu bine şi tu, logodnica mea, dragostea mea ! Ce greu, ce amar mi-e sufletul ! Simt cum mi se rupe inima.

Din nou căţeluşul acela alb ! Portarul n-a avut milă de el : i-a sfărîmat capul de zid şi l-a aruncat în groapa de lături. Dar căţeluşul n-a murit. S-a mai chinuit o zi întreagă. Eu sînt şi mai nefericit ca el : mă chinuiesc de trei zile. Mîine-i a patra, pe urmă a cincea, a şasea... Moarte, unde eşti ? Vino, vino şi mă ia !

Dar moartea nu vine şi nu mă ia. Rămîn şi mai departe în soarele ăsta nemilos şi n-am pic de apă ca să-mi răcoresc gîtlejul încins, iar hoitul de alături mă otrăveşte... S-a fleşcăit de tot : mii de viermi se preling din el. Şi cum mai mişună ! După ce îl vor isprăvi de mîncat şi nu va mai rămîne decît scheletul şi uniforma, îmi vine şi mie rîndul. O să arăt şi eu la fel.

Mai trece o zi, mai trece o noapte. Nici o schimbare. Începe o altă dimineaţă. Nimic nou. Mai trece o zi...

Tufele freamătă, foşnesc, de parcă ar vorbi. „Ai să mori, mori, mori!“ şoptesc ele. „N-ai să-i vezi, n-ai să-i vezi, n-ai să-i vezi“, le răspund vecinele lor din faţă.

— Aici chiar că nu poţi să-i vezi! rosteşte o voce limpede chiar lîngă mine.

Tresar şi mă trezesc ca prin farmec din amorţeală. Din tufiş mă privesc ochii albaştri, blînzi ai lui Iakovlev, fruntaşul nostru.

— Hei, cu lopeţile! strigă el. Mai sînt doi aici: unul de-ai noştri şi unul de-al lor.

„Nu-i nevoie de lopeţi! Nu mă îngropaţi, sînt viu!“ dau eu să strig, dar buzele mele arse lasă să iasă numai un geamăt slab.

— Dumnezeule! Se poate? E viu! Boierul Ivanov! Băieţi! Fuga încoace! Boierul nostru trăieşte! Chemaţi careva pe doctor!

Peste o jumătate de minut mi se toarnă în gură apă, votcă şi încă ceva. Apoi totul dispare.

Brancarda se mişcă legănîndu-se lin. Această legănare mă adoarme. Uneori mă trezesc, apoi mă las iar pradă toropelii. Rănile bandajate nu mă mai dor, în toată fiinţa mea s-a răspîndit un fel de bucurie şi mulţumire de nedescris.

— Pe lo-o-oc, stai! Jos branca-a-ar-da! Sanitari, schimbul patru, marş! Brancarda-a su-us!

Comenzile le dă Piotr Ivanîci, ofiţerul de la secţia sanitară, un om înalt, slab şi foarte bun la suflet. E aşa de înalt, încît dacă-mi întorc capul înspre el, îi văd umerii şi faţa cu barba rară şi lungă, deşi brancarda e purtată pe umerii a patru soldaţi voinici.

— Piotr Ivanîci! şoptesc eu.

— Ce-i, drăguţule?

Şi Piotr Ivanîci se apleacă deasupra mea.

— Piotr Ivanîci, ce v-a spus doctorul? O să mor curînd?

— Lasă... ce vorbă-i asta, Ivanov?! N-ai să mori! Ai oasele întregi. Mare noroc ai avut! Nu ţi-a atins nici un os şi nici o arteră! Dar cum de-ai trăit astea trei zile şi jumătate? Ce ai mîncat?

— Nimic !

— Dar ai băut ceva, nu ?

— Am luat bidonul turcului... Acum nu pot vorbi, Piotr Ivanîci !... Mai tîrziu !

— Dumnezeu să te aibă în pază, drăguţule ! Dormi !

Şi iar pun stăpînire pe mine somnul şi toropeala...

Mi-am revenit în simţiri la spitalul diviziei. În jurul meu stau doctori, surori şi mai văd figura unui profesor cunoscut din Petersburg, care este aplecat peste picioarele mele. Are mîinile pline de sînge... De altfel termină repede ce avea de făcut acolo şi îmi spune :

— Mare noroc ai, tinere ! Ai scăpat ! Un picior ţi l-am luat, ce-i drept, dar asta-i un fleac. Poţi vorbi ?

Da, pot vorbi, şi le povestesc tuturor ceea ce am scris aici.

1877

Cale de zeci de verste se aşternea fîşia argintie, largă şi tremurătoare, aruncată pe mare de razele lunii; pe lîngă ea, faţa apei părea şi mai neagră; vuietul molcom al valurilor ce se revărsau peste ţărmul nisipos ajungea pînă la omul ce stătea sus pe mal; mai negre încă decît marea păreau vapoarele ancorate în radă; unul dintre ele, uriaş („englezesc probabil", îşi spuse Vasili Petrovici), aşezat în bătaia lunii, pufnea, scuipîndu-şi aburii ce se topeau în văzduh ca nişte zulufi de clăbuci de săpun; o boare umedă şi sărată venea dinspre mare; Vasili Petrovici, care nu văzuse pînă atunci nimic asemănător, privea cu încîntare marea, dîra strălucitoare a lunii, vapoarele, corăbiile, şi trăgea în piept cu bucurie, pentru prima oară în viaţa lui, aerul marin. Stătu multă vreme să-şi sature ochii de priveliştea nouă; era cu spatele întors spre oraşul în care abia sosise în ziua aceea şi în care urma să trăiască ani şi ani de-a rîndul. În spatele lui trecea pe bulevard mulţimea pestriţă a oamenilor ce se plimbau; se auzea vorbă rusească şi străină, cînd glasurile potolite ale oamenilor de vază de prin partea locului, cînd ciripitul domnişoarelor, cînd vocile vesele şi răsunătoare ale liceenilor din clasele superioare, ce umblau în grupuri, adunaţi pe lîngă doi-trei mai în vîrstă. O izbucnire de rîs într-unul din aceste grupuri îl făcu pe Vasili Petrovici să-şi întoarcă capul. Cîrdul vesel trecea tocmai pe lîngă el; unul din tineri spunea ceva cu însufleţire unei eleve de liceu.

Tovarășii lui îi curmau într-una vorba aprinsă cu care căuta, pesemne, să se dezvinovățească.

— Nu-l crede, Nina Petrovna ! Minte ! Scornește !

— Nu zău, Nina Petrovna, nu sînt vinovat nici măcar atîtica !

— Dacă o să-ți mai vină vreodată în minte să mă tragi pe sfoară, Șevîriov... începu fata cu glasul ei tînăr pe care se străduia să-l facă cît mai grav și dojenitor...

Vasili Petrovici nu auzi sfîrșitul, pentru că ceata trecu mai departe. Peste cîteva clipe se auzi iar din întuneric o izbucnire de rîs.

„Iată ogorul meu de mîine, pe care eu, ca un modest plugar, îmi voi începe munca", își zise Vasili Petrovici, mai întîi, pentru că fusese numit la liceul local, și apoi, pentru că îi plăcea să se exprime figurat, chiar și atunci cînd nu-și rostea gîndurile cu glas tare. „Da, va trebui să lucrez pe tărîmul acesta modest, își zise el, așezîndu-se iar pe banca lui, cu fața înspre mare. Unde sînt visele mele de a ajunge profesor universitar, scriitor poate, de a dobîndi un nume răsunător ? Se vede că nu aveai stofă pentru așa ceva, frate Vasili Petrovici ; caută acum de fă treabă bună aici !"

Gînduri frumoase și plăcute începură să se nască în capul noului profesor de liceu. Se gîndea cum, din primele clase, va ghici „scînteia divină" în elevii lui ; cum va sprijini pe cei „care năzuiesc să scape de jugul întunericului" ; cum se vor dezvolta sub supravegherea lui forțe tinere și proaspete, „străine de noroiul vieții" ; cum, în sfîrșit, din elevii lui vor ieși cu timpul oameni de seamă... În închipuirea lui vedea pînă și tablouri de felul acesta : el, Vasili Petrovici, bătrîn, cu părul alb, stă în căsuța lui modestă și vin să-l vadă foștii lui elevi ; unul din ei e profesor la universitatea cutare, cunoscut „la noi și în toată Europa", altul — scriitor, romancier cunoscut, cel de al treilea e un om de stat, cunoscut și el. Și toți acești oameni celebri se poartă cu mare considerație față de dînsul. „Sămînța cea bună, aruncată de dumneavoastră, a încolțit în sufletul

meu de cînd eram mic şi m-a făcut om, stimate Vasili Petrovici", îi spune omul de stat strîngînd cu căldură mîna bătrînului său dascăl...

De altfel, Vasili Petrovici nu se gîndi prea multă vreme la subiectele acestea înălţătoare ; foarte curînd, gîndurile lui trecură la probleme ce priveau direct situaţia lui prezentă. Scoase din buzunar un portofel nou-nouţ şi, după ce îşi mai numără o dată banii, se apucă să socotească ce o să-i mai rămînă după acoperirea cheltuielilor „celor mai necesare". „Ce păcat că în timpul drumului am irosit banii fără chibzuială, în dreapta şi în stînga, îşi zise el. Locuinţa o să mă coste... să zicem vreo 20 de ruble pe lună ; masa, rufele, ceaiul, tutunul... în orice caz, în şase luni de zile, tot o să izbutesc să pun la o parte vreo mie de ruble. Cred că o să-mi pot face rost de nişte lecţii bine plătite : vreo patru sau cinci ruble lecţia..." Îl cuprinse deodată un sentiment de mulţumire şi simţi dorinţa să umble la buzunarul unde avea două scrisori de recomandaţie către cîteva persoane influente din localitate ; vroia pentru a douăzecea oară să citească adresele de pe plicuri. Scoase scrisorile, despături cu grijă hîrtia în care erau învelite, dar nu le putu citi adresele, deoarece lumina lunii nu era de ajuns de puternică pentru a-i prilejui lui Vasili Petrovici această bucurie. Împreună cu cele două scrisori era învelită şi o fotografie. Vasili Petrovici o întoarse în bătaia razelor lunii şi căută să desluşească trăsăturile bine cunoscute. „O, Liza mea !" rosti el aproape cu glas tare şi oftă cu un sentiment de mulţumire. Liza era logodnica lui, care rămăsese la Petersburg să aştepte pînă o strînge Vasili Petrovici mia de ruble pe care tînăra pereche o socotea necesară pentru cele de trebuinţă la înjghebarea unei căsnicii.

După ce mai oftă o dată, puse la loc fotografia şi scrisorile în buzunarul stîng de la piept şi se lăsă în voia viselor despre viitoarea lui viaţă de familie. Visele acestea îi părură şi mai dulci chiar decît cele despre elevul cu funcţia înaltă de stat, care o să

vină să-i mulțumească pentru sămînța bună sădită în sufletul său.

Departe, jos, vuia marea și vîntul se făcea din ce în ce mai răcoros. Vaporul englez plecase de pe cărarea așternută de razele lunii și ea strălucea acum neîntreruptă, sclipind în miriade de luminițe pe valurile mărunte și se pierdea în depărtarea nemărginită a mării, unde strălucea tot mai intens. Îi venea greu lui Vasili Petrovici să se scoale de pe bancă, să se smulgă de la această priveliște și să se întoarcă în odaia strîmtă a hotelului la care trăsese. Dar era tîrziu și el se ridică și o porni de-a lungul bulevardului.

Un domn, într-un costum ușor de alpaca și cu o pălărie de paie în jurul căreia era înnodat un fular străveziu (îmbrăcămintea de vară a domnișorilor eleganți din localitate), se ridică de pe banca pe lîngă care trecea Vasili Petrovici și îl rugă :

— Permiteți să-mi aprind țigara.

— Cu plăcere, răspunse Vasili Petrovici.

Luminița roșietică a chibritului lumină o clipă o față bine cunoscută.

— Nikolai, prietene ! Tu ești ?

— Vasili Petrovici !

— Chiar el... O, ce bine îmi pare ! La asta chiar că nu m-aș fi așteptat, spunea Vasili Petrovici, îmbrățișîndu-și prietenul și sărutîndu-l de trei ori. Dar ce vînt te aduce aici ?

— Foarte simplu : serviciul meu este aici. Dar tu ?

— Am fost numit profesor la liceul vostru. Abia azi am sosit.

— Și unde ai tras ? Dacă la hotel, atunci mergem neapărat să mîncăm la mine. Mă bucur să te văd. Nu ai alte cunoștințe aici, nu-i așa ? Să mergem la mine ; cinăm și stăm de vorbă ; ne mai amintim de zilele de mult trecute.

— Cu plăcere, să mergem, încuviință Vasili Petrovici. Îmi pare grozav de bine ! Mă simțeam aici ca într-un pustiu, cînd deodată o întîlnire atît de fericită. Birjar ! strigă el.

— Ce faci ? Nu mai striga. Serghei, hai ! rosti cu glas tare şi liniştit prietenul lui Vasili Petrovici.

O trăsură elegantă se apropie de trotuar ; prietenul sări în ea. Vasili Petrovici rămase pe trotuar, privind cu mirare trăsura, caii negri şi vizitiul gras.

— Kudriaşov, echipajul ăsta e al tău ?

— Al meu, al meu ! Nu te aşteptai ?

— Nemaipomenit ! Tu eşti ? Nu visez ?

— Cine altul să fie ? Hai, urcă-te în trăsură ! Avem destulă vreme să stăm de vorbă.

Vasili Petrovici se sui în trăsură, se aşeză alături de Kudriaşov şi trăsura porni, scîrţîind şi săltînd pe gropile caldarîmului. Vasili Petrovici şedea pe perna moale, zîmbea şi se clătina în tactul trăsurii. „Ce-o mai fi şi asta ?! gîndea el. Parcă mai ieri Kudriaşov era un student sărac, iar acum, poftim ! o trăsură !" Iar Kudriaşov îşi fuma în tăcere ţigara de foi, stînd cu picioarele întinse pe bancheta din faţă. Peste cinci minute, trăsura opri.

— Am ajuns, frate, coboară ! O să-ţi arăt modesta mea colibă, zise Kudriaşov, sărind de pe treapta trăsurii şi ajutîndu-l pe Vasili Petrovici să coboare şi el.

Înainte de a intra în „modesta colibă", musafirul o cercetă din ochi. Luna era în spatele clădirii şi faţada rămînea în întuneric ; de aceea, Vasili Petrovici putu să vadă numai că numita colibă era o clădire de piatră, fără etaj, cu zece sau douăsprezece ferestre mari. Deasupra uşii de stejar masiv, cu geamuri de oglinzi, se întindea o marchiză de sticlă sprijinită pe nişte coloane întortocheate şi pe alocuri aurite ; uşa avea un mîner de bronz în chip de gheară de pasăre încleştată pe clanţa de cristal, tăiat în faţete, deasupra căreia se afla o placă de bronz cu numele stăpînului.

— Halal colibă, Kudriaşov ! Coliba asta a ta e un fel de palazzo, spuse Vasili Petrovici în timp ce intrau într-o sală cu mobilă de stejar şi cu un cămin ce îşi căsca spre ei gura neagră. E... al tău ?

— Nu, frate, mai este pînă acolo. L-am închiriat numai. Şi nu e scump : o mie cinci sute.

— O mie cinci sute ! repetă tărăgănat Vasili Petrovici.

— Îmi vine mai ieftin să plătesc o mie cinci sute decît să cheltuiesc un capital care îmi poate aduce un venit mult mai mare dacă e lichid. Şi apoi mi-ar trebui prea mulţi bani : dacă faci un lucru, trebuie făcut unul cum se cade, nu un fleac ca ăsta.

— Fleac ! exclamă Vasili Petrovici uluit.

— Se înţelege, casa asta nu face cine ştie cîte parale. Dar hai, mai repede...

Vasili Petrovici, care îşi lepădase între timp haina, îl urmă pe Kudriaşov. Felul în care era mobilată casa fu un nou izvor de mirare pentru el. Un şir întreg de încăperi înalte, cu parchet pe jos, tapetate cu ţesături scumpe de mătase şi fir ; o sufragerie cu pereţii îmbrăcaţi în imitaţie de stejar, pe care atîrnau tablouri mediocre cu vînaturi, cu un bufet uriaş, o masă mare rotundă, scăldată de lumina puternică a unei lămpi de bronz, cu abajur opalin, suspendată de tavan ; un salon cu pian, ticsit de tot felul de mobile de acaju rotunjit, canapele, banchete, taburele, scaune, litografii scumpe şi picturi proaste în ulei, cu rame aurite. Salonul, după cum se obişnuia pe vremea aceea, avea mobila îmbrăcată în mătase şi o mulţime de lucruri de prisos. Părea că stăpînul casei se îmbogăţise peste noapte, cîştigînd două sute de mii la loterie, sau într-un alt chip, şi că îşi înjghebase o locuinţă în stil mare, în grabă şi fără alegere. Totul era cumpărat dintr-o dată, nu pentru a împlini vreo nevoie, ci pentru că buzunarul omului se umpluse peste noapte de bani ; ei îşi găsiseră întrebuinţarea în cumpărarea unui pian la care — după cîte ştia Vasili Petrovici — Kudriaşov nu cînta decît cu un singur deget ; în cumpărarea unui tablou vechi şi prost, unul din acele zeci de mii de tablouri, atribuite vreunui meşter olandez de mîna a doua, care pînă atunci nu atrăsese probabil atenţia nimănui ; în cumpărarea unui şah chinezesc care nu putea servi pentru joc, fiind prea subţire şi diafan, dar în schimb avea încrustate în vîrful fiecărei figu-

rine cîte trei bile închise una în alta, şi alte multe fleacuri de prisos...

Prietenii intrară în birou. Aici era mult mai plăcut. O masă mare de lucru, plină de o sumedenie de mărunţişuri de bronz şi porţelan, de hîrtii de tot felul, de planuri şi instrumente de desen, ocupa mijlocul odăii. Pe pereţi atîrnau planuri şi hărţi geografice mari, colorate, iar sub ele se aflau două divane turceşti cu perne de mătase. Kudriaşov îl cuprinse pe Vasili Petrovici de mijloc, îl duse la unul din divane şi îl aşeză pe salteaua moale.

— Îmi pare bine, nespus de bine, să întîlnesc un vechi prieten, zise el.

— Şi mie... ştii, am venit aici ca într-un pustiu şi deodată... o întîlnire ca asta ! Ştii, Nikolai Konstantinîci, cînd te-am văzut, am simţit că-mi năvălesc în suflet o mulţime de amintiri...

— Ce fel ?

— Cum, ce fel ? Amintiri din vremea cînd eram studenţi şi cînd viaţa era atît de frumoasă, dacă nu din punct de vedere material, cel puţin din punct de vedere moral. Îţi mai aminteşti ?

— N-am ce-mi aminti ! Să-mi amintesc cum mîncam amîndoi mezeluri de cîine ? Haide, frate, lasă astea, că mă plictisesc... Vrei o ţigară de foi ? E „Regalia", „Imperialia" sau cum îi mai zice... Ştiu numai că face cincizeci de copeici bucata.

Vasili Petrovici luă din cutie „bijuteria" oferită, scoase din buzunar briceagul, îi tăie vîrful, o aprinse şi zise :

— Nikolai Konstantinîci, mi se pare că visez. N-au trecut decît cîţiva ani... şi ce serviciu ţi-ai găsit ?

— Ce serviciu ?! Serviciul meu, frate, e o nimica toată : o mizerie.

— Cum adică ? Cît primeşti ?

— Vorbeşti de leafă ?

— Da, bineînţeles.

— Leafa mea de inginer, secretar gubernial Kudriaşov al doilea, este de o mie şase sute de ruble pe an.

Faţa lui Vasili Petrovici se lungi.

— Cum... asta ? Atunci de unde sînt toate ?

— Ehe, frăţioare, naiv mai eşti ! De unde ? Din pămînt şi din apă, din mare şi de pe uscat. Şi mai ales, uite de unde.

Şi se ciocăni cu arătătorul peste frunte.

— Vezi tu tablouaşele astea din perete ?

— Văd ! răspunse Vasili Petrovici. Şi ce-i cu ele ?

— Ştii tu ce-s astea ?

— Nu, nu ştiu.

Vasili Petrovici se sculă de pe divan şi se apropie de perete. Culoarea albastră, roşie, cafenie şi neagră nu-i spunea nimic, precum nici cifrele misterioase, aşezate în dreptul unor linii punctate, făcute cu cerneală roşie.

— Ce sînt astea ? Planuri ?

— Da, planuri, dar ce reprezintă ?

— Asta, prietene, îţi spun drept, nu ştiu.

— Planurile astea reprezintă, dragul meu Vasili Petrovici, un viitor dig. Ştii tu ce este un dig ?

— Se înţelege. Sînt totuşi profesor de limba rusă ! Digul — este... cum să spun... un fel de stăvilar, nu ?

— Da, stăvilar. Un stăvilar ce serveşte la formarea unui port artificial. Pe planurile astea este reprezentat digul la care se lucrează acum. Ai privit marea de sus ?

— Cum să nu ! O priveliştе neasemuit de frumoasă ! Dar n-am văzut nici un fel de lucrări.

— Era şi greu să le vezi, spuse Kudriaşov rîzînd. Digul nostru nu este în mare, Vasili Petrovici, ci aproape în întregime aici pe pămînt.

— Unde anume ?

— Aici la mine şi la ceilalţi constructori : Knobloch, Puiţikovski şi alţii. Dar asta rămîne între noi, bineînţeles ; ţi-o spun ca unui prieten. Ce te holbezi aşa la mine ? Nu-i nimic extraordinar în asta.

— Ascultă, dar asta-i, în cele din urmă, îngrozitor ! Se poate să fie adevărat tot ce mi-ai spus ? Se poate oare să nu te dai în lături de la un cîştig necinstit pentru obţinerea acestui confort ? Oare tot trecutul nostru ţi-a folosit numai ca să te aducă la... la... şi vorbeşti atît de liniştit despre asta ?

— Stai, Vasili Petrovici ! Te rog, fără vorbe mari. Ai spus : „Cîştig necinstit !“ Dar spune-mi, mai întîi, ce înseamnă cinstit şi necinstit ? Eu, unul, nu ştiu ; poate că am uitat, dar cred mai degrabă că n-am avut ce uita ; pare-mi-se că nici tu — dacă e să vorbim drept — nu o ştii, dar faci pe grozavul de ochii lumii. Şi, în general, te rog, să laşi asta ; mai întîi de toate nu eşti politicos. Trebuie să respecţi ideile altuia. Găseşti că-i necinstit, treaba ta, dar să nu-mi faci morală ; eu, de pildă, nu mă leg de tine pentru că tu nu eşti de părerea mea. Totul stă, frate, în felul de a privi al omului, din punctul lui de vedere, şi, pentru că aceste puncte de vedere sînt numeroase să le lăsăm mai bine baltă şi să trecem în sufragerie să bem cîte un păhărel de votcă şi să vorbim despre lucruri mai plăcute.

— Ah, Nikolai, Nikolai ! Mă doare sufletul cînd mă uit la tine.

— Asta se poate, e dreptul tău, poate să te doară cît vrei. Las' că o să-ţi treacă ! După ce ai să te uiţi bine în jur, ai să înţelegi şi ai să spui şi tu : „Ce bou am fost !“ zău aşa ! Să vezi că ai s-o spui ! Să-ţi aduci aminte atunci de vorba mea. Hai să mergem să bem cîte un păhărel şi să dăm uitării pe inginerii care o iau pe alături. Pentru asta ai cap, frăţioare, ca să calci pe alături... Ia spune-mi, dragul meu profesor, ce leafă ai să primeşti ?

— Nu văd ce te interesează.

— Totuşi, de pildă !

— Cu lecţii particulare cu tot, sper să cîştig vreo trei mii.

— Ei vezi ? Pentru trei mii să alergi toată viaţa să dai lecţii ! Pe cînd eu stau frumuşel acasă, de capul meu : vreau — lucrez, nu vreau — nu lucrez ; dacă mi se năzare, pot să stau o zi întreagă pe canapea şi să scuip în tavan. Cît despre bani... am atîţia că pentru mine „nici nu mai contează !“

În sufragerie, unde intraseră, totul era pregătit pentru cină. Rosbiful rece se înălţa în farfurie ca o moviliţă trandafirie. O mulţime de borcane de conserve împestriţau masa cu feluritele lor etichete en-

glezești și desene în culori vii. O armată întreagă de sticle se înșiruiau alături. Prietenii băură cîte un păhărel de votcă și începură să cineze. Kudriașov mînca pe îndelete, fără grabă, absorbit cu totul de ocupația lui. Vasili Petrovici mînca și gîndea, gîndea și mînca. Era în prada unei mari tulburări și nu se dumerea ce trebuie să facă. După principiile lui ar fi trebuit să plece cît mai degrabă din casa vechiului său prieten și să nu mai calce niciodată acolo. „Bucățica ce-o mănînc e o bucățică furată, gîndea el mestecînd o bucată de friptură și sorbind o înghițitură de vin din paharul pe care gazda îndatoritoare i-l umplea mereu. Oare nu fac eu însumi acum o mișelie ?" Și multe considerente de acest fel umblau prin capul bietului profesor, dar considerentele rămîneau considerente, iar în spatele lor, un glas tainic răspundea la fiecare dintre ele : „Ei și !" Și Vasili Petrovici simțea că nu e în stare să dezlege această întrebare și stătea mai departe pe loc. „Bine, am să stau să observ", îi trecu prin minte ca o dezvinovățire, dar îndată se rușină singur de ea. „Pentru ce să observ ? Că doar nu-s scriitor !"

— O friptură ca asta, începu Kudriașov, n-ai să găsești în tot orașul, te rog să n-o tratezi cu indiferență.

Și îi povesti lui Vasili Petrovici o istorie lungă, cum într-o zi, luînd masa la Knobloch, îl uimise calitatea rosbifului servit și cum, după ce află de unde își făcea rost de asemenea carne, găsise în sfîrșit și el sursa dorită.

— Ai nimerit la țanc, își încheie Kudriașov istoria cu friptura. Ai mai mîncat vreodată o friptură ca asta ?

— Ce e drept, rosbiful e minunat ! răspunse Vasili Petrovici.

— Minunat, frățioare ! Mie îmi place să fie toate cum trebuie. Dar de ce nu bei ? Stai să-ți mai torn vin.

Urmă o istorie tot atît de lungă despre vin, în care istorie era amestecat un șef de echipaj englez, o firmă comercială din Londra, același Knobloch și

vama... Tot vorbind de vin, Kudriaşov îl sorbea şi pe măsură ce-l sorbea, se înviora. Pe obrajii lui moi se iviră pete de roşeaţă, iar vorba i se făcu mai repede şi mai vioaie.

— De ce taci ? îl întrebă el în cele din urmă pe Vasili Petrovici care într-adevăr tăcea cu încăpăţînare, ascultînd epopeea cărnii, a vinului, a brînzeturilor şi a celorlalte bunătăţi ce împodobeau masa inginerului.

— Aşa, frate, nu prea am chef de vorbă.

— N-ai chef de vorbă ? Fleacuri ! Văd că tot mai eşti bosumflat, după cele ce ţi-am mărturisit. Îmi pare rău, dar grozav de rău că ţi le-am spus ; ce masă plăcută am fi avut dacă nu era digul acesta afurisit... Mai bine nu te mai gîndi la toate astea, Vasili Petrovici, lasă... ce zici, Vasenka, dă-o dracului, zău ! Ce să-i faci, frăţioare ? N-am îndreptăţit speranţele tale ! Nu-i nimic. În viaţă nu e ca la şcoală. Şi-apoi nici tu nu ştiu dacă ai să rezişti multă vreme pe cărarea aleasă de tine.

— Te rog, nu mai fă presupuneri despre mine, zise Vasili Petrovici.

— Te-ai supărat ? Sînt sigur că n-ai să te poţi menţine. Ce ţi-a adus pînă acum abnegaţia ta ? Eşti liniştit. Nu gîndeşti oare zi de zi dacă faptele tale sînt în concordanţă cu idealurile tale şi nu-ţi dai oare seama zi de zi că nu sînt în concordanţă ? Spun adevărul, nu ? Mai bea un pahar, e un vin bun.

Işi turnă în pahar, îl privi la lumină, gustă şi, după ce plescăi mulţumit din buze, îl goli.

— Crezi, poate, bunul meu prieten, că nu ştiu ce gînd te frămîntă acum ? Îl citesc ca-n palmă : „La ce bun, îţi zici tu, să stau aici, în casa acestui om ? Ce am eu cu el ?! Ce, nu pot trăi fără vinul şi ţigările lui ?“ Nu, nu, lasă-mă să-ţi spun pînă la sfîrşit ! Nici prin gînd nu-mi trece că tu stai la mine de dragul vinului sau al ţigărilor mele. De loc ! Chiar dacă ţi le-ai dori din tot sufletul şi nici atunci n-ai fi lingău ! Josnicia e un lucru foarte urît ! Dar tu stai aici şi-mi vorbeşti numai pentru că nu poţi ho-

tărî dacă sînt într-adevăr un criminal ori ba. N-am izbutit să te revolt, şi pace ! Bineînţeles că te doare, pentru că în capul tău ai tot felul de rubrici cu convingeri, şi dacă mă judeci conform uneia sau alteia din ele, eu, fostul tău coleg şi prieten, apar ca o lichea şi totuşi... nu simţi nici o duşmănie faţă de mine ! Convingerile rămîn convingeri, iar eu rămîn acelaşi prieten al tău, un băiat bun şi chiar, pot să zic, un om cumsecade. Pentru că, după cum ştii şi tu, nu sînt în stare să fac rău nimănui !...

— Ia, stai, Kudriaşov ! Dar toate astea de unde le ai ? Vasili Petrovici arătă cu mîna împrejur. N-ai spus chiar tu că sînt străine ? Păi, dacă le-ai luat cuiva, nu i-ai făcut rău acelui cineva ?

— Ţi-e uşor să spui : „Le-ai luat cuiva !" Dar eu mă gîndesc pe cine am nedreptăţit şi nu mă pot dumeri ! Tu nu ştii cum se face asta ! Stai să-ţi povestesc şi poate că ai să-mi dai dreptate că nu e de loc uşor să-l găseşti pe cel asuprit !

Kudriaşov sună. Îndată apăru o siluetă nepăsătoare de fecior în frac negru.

— Adu-mi din birou planul, Ivan Pavlîci ! Acela dintre ferestre. Priveşte şi tu, Vasili Petrovici, ce afacere măreaţă ! Crede-mă, Vasili Petrovici, am început să-i găsesc părţi poetice !

Ivan Pavlîci aduse cu grijă o foaie mare de hîrtie, lipită pe pînză. Kudriaşov o luă, făcu loc printre farfurii, sticle şi pahare şi desfăşură planul pe faţa de masă stropită cu vin roşu.

— Uită-te-ncoace, zise el. Ai aici secţiunea verticală a digului nostru, iar dincoace una transversală. Culoarea asta albastră, o vezi ? E marea. În locul acesta e atît de adîncă, încît nici nu se poate vorbi să începem lucrul de la fund. De aceea, mai întîi de toate, i-am pregătit digului un... pat.

— Un pat ? întrebă Vasili Petrovici. Sună cam ciudat !

— Un pat de piatră, din bucăţi uriaşe de stîncă, cu diametrul de cel puţin un metru fiecare. Kudriaşov deşurubă un compas minuscul de argint, prins de şurubul de la ceas, şi indică o liniuţă mică pe

hartă. Uite-aici, Vasili Petrovici ! Ăsta-i un stînjen. Dacă măsurăm cu ajutorul lui patul de-a curmezişul, o să vedem că are aproape cincizeci de stînjeni lăţime. Nu e chiar atît de îngust pătuţul nostru, nu-i aşa ? Un strat de piatră de lăţimea asta se ridică de pe fundul mării pînă pe la şaisprezece picioare sub nivelul suprafeţei. Dacă stai să-ţi închipui lăţimea patului în raport cu lungimea lui uriaşă, poţi să-ţi faci o oarecare idee despre imensitatea stratului de pietre. Uneori, zile întregi, o barcă după alta se apropie de dig şi aruncă în mare încărcătura lor, iar cînd te apuci să calculezi, vezi că digul s-a mărit cu o nimica toată ! Parcă le-ar arunca într-o prăpastie fără fund, pietrele alea !... „Patul", aici pe hartă, e vopsit într-un cenuşiu murdar. Pe măsură ce îl împingem înainte, pe mal începe deasupra lui o altă muncă... Macarale automate coboară peste aşternutul pietros alte pietroaie uriaşe, artificiale, cubice, făcute din pietriş amestecat cu ciment. Fiecare din aceste pietre, mare de un stînjen cubic, cîntăreşte mai multe puduri. Puterea aburului le ridică, le răsuceşte după dorinţă şi le aşază rînduri-rînduri. De-ai şti ce sentiment ciudat te cuprinde cînd, printr-o simplă apăsare a mîinii, faci un pietroi uriaş ca ăsta să se ridice ori să coboare după dorinţă. Cînd o astfel de grămadă uriaşă ţi se supune, simţi toată puterea omului... Uite-aici, vezi, sînt cuburile de care ţi-am vorbit, şi Kudriaşov le arătă din vîrful compasului. Stratul lor se ridică aproape pînă la faţa apei şi deasupra începe aşezarea unui alt strat, de piatră cioplită. Ai văzut ce muncă e asta ? N-o socot mai prejos de orice piramidă egipteană. Asta-i, în linii generale, munca noastră care a început de cîţiva ani, dar cît va mai dura... asta numai dumnezeu ştie ! Am dori să ţină cît mai mult... De altfel, dacă va continua ca în ultima vreme, cred că pentru vieţişoara noastră ajunge.

— Şi mai departe ? întrebă Vasili Petrovici, după o tăcere îndelungată.

— Mai departe ? Ce să fie ? Noi stăm unde stăm şi luăm ce ni se cuvine !

— Din povestirea ta de pînă acum n-am văzut cum se poate „lua" de aici...

— Eşti încă tînăr, frăţioare ! Adică... mi se pare că noi doi sîntem de aceeaşi vîrstă ?! Atîta doar că pe mine m-a îmbătrînit şi m-a înţelepţit experienţa care ţie îţi lipseşte. Stai să-ţi spun : ştii prea bine că orice mare e bîntuită de furtuni. Ei, vezi, furtunile astea joacă un mare rol ; în fiecare an ele distrug patul de piatră, iar noi clădim mereu altul nou.

— Şi totuşi nu văd cum...

— Îl clădim, urmă liniştit Kudriaşov, numai pe hîrtie, aici, pe plan, pentru că tot aici îl distrug şi furtunile !

Vasili Petrovici nu-şi mai revenea din mirare.

— Pentru că, în realitate, nişte valuri care ajung numai pînă la opt picioare înălţime nici n-ar putea mătura stratul acesta de pietre ! Marea noastră nu-i ocean ! Şi chiar de ar fi, şi acolo ar rezista un dig ca al nostru ! Iar la noi, la adîncime de doi stînjeni şi ceva, adică acolo unde se isprăveşte patul de piatră, domneşte o linişte aproape desăvîrşită. Stai să vezi, Vasili Petrovici, cum se fac afacerile : primăvara, după furtunile de toamnă şi de iarnă, ne adunăm şi ne punem întrebarea : ce cantitate de „pat" a fost luată de ape în anul acesta ? Luăm planurile şi trecem distrugerea şi pe ele. Apoi scriem unde trebuie, cum că furtunile au distrus atîţia şi atîţia stînjeni cubici din lucrările în curs. De acolo ni se răspunde : „Dregeţi, faceţi, naiba să vă ia !" Şi noi — dregem !

— Şi ce dregeţi, mă rog ?

— Buzunarele noastre, ce să dregem ? spuse Kudriaşov şi rîse singur de gluma ce-i păru izbutită.

— Nu, nu se poate ! E cu neputinţă ! strigă Vasili Petrovici, care sări de pe scaun şi alerga prin odaie. Ascultă, Kudriaşov ! Te nenoroceşti... Nu mai vorbesc că-i imoral, dar... într-o zi o să vă prindă pe toţi şi ai să te nenoroceşti ! Te bagă la ocnă. O, doamne, dumnezeule, ce s-a ales din nădejdile şi nă-

zuințele noastre ! Un tînăr cinstit și talentat și... poftim !...

Vasili Petrovici intră în extaz și vorbi mult, cu căldură. Dar Kudriașov își fuma cît se poate de liniștit țigara, aruncînd din cînd în cînd cîte o privire prietenului său dezlănțuit.

— Da, fără doar și poate că ai să ajungi la ocnă ! își isprăvi Vasili Petrovici filipica.

— Pînă la ocnă, prietene, e tare departe. Da' ciudat mai ești, după cum văd ! Crezi că sînt singurul... care... cum s-o spun mai elegant... agonisesc ? Toți din jurul meu, pînă și aerul, și el fură... Acum de curînd ne-a venit unul proaspăt care s-a apucat, de cinstit ce era, să facă corespondență ! Și ce crezi ? L-am înfundat ! Și așa o să facem și de aci înainte. Toți pentru unul, unul pentru toți ! Crezi cumva că omul nu-și cunoaște interesul ? Cine o să cuteze să se lege de mine, dacă știe că ar putea să se clatine și el din pricina asta ?

— Așadar, cum spune zicala, toți sînt cu musca pe căciulă ?

— Toți, toți ! Fiecare ia din viață ce poate lua și nu stă s-o privească platonic... Dar despre ce, naiba, vorbeam ? Da, despre cei pe care i-aș nedreptăți eu ! Spune, care sînt aceia ? „Aproapele meu", sau cine ? Vezi tu, eu nu iau direct de la nimeni, ci... iau de-a gata ceva care a fost o dată luat și care, dacă nu-l iau eu, o să cadă poate în mîini și mai rele ! Eu, cel puțin, nu trăiesc ca un porc ! Mai am și ceva cerințe spirituale : sînt abonat la o mulțime de ziare și reviste... Uite, se vorbește pe toate cărările despre știință și civilizație, dar cui i-ar servi civilizația asta, dacă n-am fi noi, oamenii cu mijloace ! Și cine ar ajuta știința să înainteze dacă nu noi, cei cu mijloace ? Dar mijloacele astea trebuie și ele luate de undeva ! Așa-zisele căi cinstite...

— O, nu-ți sfîrși gîndul, nu rosti măcar vorba din urmă, Nikolai Konstantinîci !

— Să n-o rostesc ? După tine ar fi mai bine, ipocritule, dacă aș minți, dacă aș căuta să mă dezvino-

văţesc ? Da, furăm, auzi ? Şi dacă ar fi să vorbim pe drept, apoi şi tu furi în clipa de faţă !

— Ascultă, Kudriaşov !

— N-am ce s-ascult, îi răspunse Kudriaşov rîzînd. Eşti şi tu tîlhar, sub masca ta de virtuos ! Ce meserie mai e şi asta a ta, de profesor ? Crezi tu că munca ta face măcar cît nenorocirii aceia de gologani ce ţi se dau ? Ai să scoţi tu în lume măcar un singur om cumsecade ? Trei sferturi din învăţăceii tăi o să iasă ca mine şi un sfert ca tine, adică nişte papă-lapte bine intenţionaţi. Ia spune, nu iei degeaba banii statului ? Ori crezi, poate, că eşti mai breaz decît mine ? Dar cîtă trufie ! Şi ce mai predică despre cinste !

— Kudriaşov, crede-mă, convorbirea asta îmi face nespus de rău !

— Mie — de loc !

— Nu mă aşteptam să te găsesc aşa cum eşti !

— Nu mă mira ! Oamenii se schimbă şi m-am schimbat şi eu. Dar cum anume — asta nu puteai s-o prevezi, că doar nu eşti proroc !

— Nu trebuie să fii proroc ca să speri că un tînăr cinstit o să ajungă un cetăţean cinstit !

— Lasă-mă, te rog ! Nu-mi spune asta ! Cetăţean cinstit ! Din ce manual ai mai scos şi vechitura asta ? Ar fi timpul să isprăveşti cu dulcegăriile astea ! Că nu mai eşti un băieţaş !... Ştii ceva, Vasea ? şi zicînd aşa, Kudriaşov îl luă de mînă. Fii bun şi lasă baltă problema asta afurisită ! Mai bine hai să bem ca doi prieteni. Ivan Pavlîci ! Adu, frate, o sticluţă !

Ivan Pavlîci aduse numaidecît o altă sticlă. Kudriaşov umplu paharele.

— Hai să bem pentru înflorirea... pentru înflorirea cui ? Mă rog, totuna : pentru înflorirea noastră !

— Beau, spuse Vasili Petrovici cu căldură, pentru trezirea ta ! Asta e dorinţa mea cea mai puternică.

— Fii drăguţ şi lasă asta !... Dacă mă trezesc, atunci n-o să mai pot bea ! Atunci trebuie să-mi pun pofta în cui ! Vezi, ce logică ai tu ? Mai bine să bem fără urări ! Să lăsăm pelteaua asta plicticoasă : tot n-o să ajungem la nici un rezultat ! Tu n-ai să mă

aduci pe calea cea bună și nici eu n-o să te schimb și nici nu cred că e nevoie : ai să ajungi tu singur la filozofia mea !

— Niciodată ! strigă cu foc Vasili Petrovici, izbind cu paharul în masă.

— Om trăi și om vedea. Ia, stai ! Ce tot pălăvrăgesc eu atîta despre mine, iar tu taci chitic despre tine ! Spune-mi ce ai de gînd să faci de aci înainte ?

— Ți-am mai spus doar că am primit un post de profesor.

— E primul tău post ?

— Da, primul, înainte dădeam lecții particulare.

— Ai de gînd și acum să te ții de ele ?

— Dacă aș găsi, de ce nu ?

— O să găsim, frate, n-ai grijă ! și Kudriașov îl bătu pe umăr. O să-ți dăm la învățătură tot tineretul de aici ! Cît luai pe oră la Petersburg ?

— Puțin. Era foarte greu să găsești lecții bune. Cîte o rublă, două, nu mai mult !

— Să te canonești pentru cîțiva pitaci ?! Aici să nu cumva să ceri mai puțin de cinci ! E muncă grea, asta mi-o amintesc foarte bine, cum alergam și eu pe la lecții cînd eram în anul întîi și doi ! Mi se întîmpla să găsesc cîte o meditație cu cincizeci de copeici și eram foarte mulțumit ! E cea mai ingrată și mai grea muncă din cîte cunosc ! Am să te prezint tuturor prietenilor mei ! Avem aici familii foarte simpatice, cu domnișoare de măritat ! Dacă te porți frumos, te însor. Ce zici, Vasili Petrovici ?

— Nu, mulțumesc, nu-mi trebuie !

— Ești gata logodit ? Adevărat ?

După înfățișarea lui Vasili Petrovici se vedea că e stînjenit.

— După ochi văd că e așa ! Felicitările mele, frate ! Te-ai grăbit, n-am ce zice ! Halal, Vasea !... Palîci ! chemă Kudriașov.

Ivan Palîci apăru în ușă, adormit și supărat.

— Șampanie !

— N-avem ! A fost da' s-a isprăvit ! răspunse omul mohorît.

— Lasă, Kudriașov, te rog !

— Taci ! Nu te-am întrebat pe tine ! Ori poate vrei să mă superi ? Ivan Palîci, să nu te întorci fără şampanie, auzi ? Hai, du-te !

— Dar ştiţi şi dumneavoastră, Nikolai Konstantinîci, că e închis ?

— Gura ! Bani ai ! Du-te şi adă !

Feciorul ieşi, bombănind pe sub mustaţă.

— Ce dobitoc ! L-ai auzit cum răspunde ? Şi mai sari şi tu : „Lasă !" Dacă nici la o ocazie ca asta nu bem, atunci pentru ce mai e şampanie pe lume ?... Ia să auzim : cine-i ?

— Cine ?

— Ea, se înţelege ! Logodnica ta ! E bogată, săracă, frumoasă ?

— La ce ţi-aş spune cum o cheamă ? Tot n-o cunoşti. Avere n-are, iar frumuseţea e un lucru convenţional... După mine, e frumoasă.

— N-ai vreo poză de-a ei ? întrebă Kudriaşov. Parcă văd că o porţi la inimă. Arată-mi-o.

Şi întinse mîna.

Vasili Petrovici, îmbujorat de vin, se aprinse şi mai mult la faţă. Fără să ştie nici el de ce o face, îşi deschise haina, scoase carneţelul şi luă din el fotografia nepreţuită. Kudriaşov o apucă nerăbdător şi începu s-o cerceteze.

— N-am ce zice, frăţioare ! Văd că te pricepi la fetiţe !

— Nu s-ar putea fără expresii de astea ?! i-o tăie Vasili Petrovici. Dă-mi fotografia s-o pun la loc.

— Nu, lasă-mă s-o privesc pe săturate ! Ei, să vă dea dumnezeu dragoste şi înţelegere ! Na, poftim ! Ia-o şi puneţi-o iar pe inimă, mă, caraghiosule ! exclamă Kudriaşov, şi izbucni în rîs.

— Nu văd ce găseşti atît de caraghios aici !

— Zău, îmi vine să şi rîd, frate ! Mi-am închipuit cum o să fiţi peste zece ani : tu în halat, nevasta urîţită, însărcinată, şapte copii şi prea puţini bani ca să le cumperi la toţi ghete, pantalonaşi, căciuliţe şi celelalte. Într-un cuvînt, proza vieţii. Ai să mai porţi oare şi atunci poza ei în buzunarul de la piept ? Ha, ha, ha !

— Spune-mi, mai bine, ce poezie te aşteaptă pe tine în viitor ? Banii pe care îi iroseşti, mîncarea, băutura şi somnul ?

— Nu mîncare, băutură şi somn, ci — viaţa ! Am să trăiesc cu conştiinţa libertăţii mele şi chiar a unei oarecare puteri pe care o am !

— Putere ! Şi care, mă rog, e puterea asta ?

— Puterea banilor ! Iar eu am bani, şi fac cu ei ce vreau... Dacă o să mi se năzare, te cumpăr şi pe tine.

— Kudriaşov !

— Ia, nu te mai stropşi aşa degeaba. Ori poate nici de glumă între doi prieteni vechi nu mai înţelegi ? Bineînţeles că n-o să te cumpăr ! N-ai decît să trăieşti cum vrei. Dar să ştii că eu totuşi fac ce vreau. Vai, prostul de mine ! exclamă el deodată plesnindu-se cu palma peste frunte. Stăm aici de-atîta vreme şi nu ţi-am arătat lucrul cel mai de preţ pe care-l am ! Zici : mîncare, băutură şi somn ? O să-ţi arăt, acum, ceva care o să te facă să-ţi iei vorba înapoi. Hai cu mine ! Ia lumînarea !

— Unde ? întrebă Vasili Petrovici.

— Urmează-mă şi ai să vezi.

Cînd se ridicară de la masă, Vasili Petrovici nu prea se simţea în apele lui. Picioarele nu-l ascultau cum trebuie, iar sfeşnicul din mînă nu voia să stea cum trebuie şi lumînarea picura mereu. Dar după ce îşi stăpîni cu chiu cu vai mişcările, se luă după Kudriaşov. Cei doi prieteni străbătură cîteva odăi, un coridor lung şi îngust, şi intrară într-o încăpere întunecoasă şi umedă. Paşii lor răsunau mohorît pe pardoseala de piatră. Foşnetul unei şuviţe de apă, care cădea în apropiere, se auzea ca un acord nesfîrşit. Din tavan atîrnau nişte stalactite de sticlă albăstrie. Ici şi colo se ridicau stînci artificiale, acoperite de o bogată vegetaţie tropicală, iar pe alocuri luceau oglinzi întunecate.

— Ce-i asta ? întrebă Vasili Petrovici.

— Acvariul căruia i-am sacrificat doi ani de viaţă şi o groază de bani ; stai că ţi-l luminez acum !

Kudriașov dispăru după verdeață, iar Vasili Petrovici se apropie de unul din pereții întunecați de sticlă și începu să cerceteze ce-i îndărătul lui. Lumina slabă a lumînării nu putea pătrunde adînc în apă, dar peștii, mari și mici, atrași de punctul strălucitor, se adunau în locul luminat, holbînd prosteşte ochii rotunzi la Vasili Petrovici, căscînd și închizîndu-și gurile și mișcînd încet din „urechi". Dincolo de ei se vedeau formele întunecate ale plantelor acvatice, printre care se mișca o dihanie respingătoare ; Vasili Petrovici nu-i putea desluși forma.

Deodată, un șuvoi de lumină orbitoare îl sili să-și închidă o clipă ochii, iar cînd îi deschise nu mai recunoscu acvariul. Kudriașov aprisese două becuri electrice puternice : strălucirea lor trecea printr-un noian de apă albăstrie, plină de pești și de alte viețuitoare și presărată de plante ale căror contururi de purpură sîngerie, cafenii sau de un verde murdar se desprindeau limpede pe fondul întunecat. Stîncile și plantele tropicale, care prin contrast păreau și mai întunecate, încadrau frumos cristalul gros, prin care se vedea înăuntru. Acolo, totul se pusese în mișcare, totul se zbătea neliniștit, speriat de lumina orbitoare ; o ceată întreagă de guvizi mici și căpățînoși înota cu repeziciune de colo-colo, întorcîndu-se ca la comandă. Scrumbiile se răsuceau, lipindu-și botul de geam, ridicîndu-se la suprafață și coborîndu-se la fund, de parcă ar fi vrut să străbată stăvilarul străveziu, dar de netrecut ; chișcarul negru și lucios se îngropa în nisipul de pe fund, stîrnind un nor întreg ce tulbura apa. O caracatiță caraghioasă și cîrnă se dezlipise de pe stînca pe care ședea și trecea acum de-a-ndaratelea, lunecînd cu smucituri scurte și trăgînd după ea tentaculele lungi. Totul laolaltă părea atît de nou și frumos pentru Vasili Petrovici, încît acesta privea cu nesaț, uitînd de toate.

— Ce zici, Vasili Petrovici ? întrebă Kudriașov, apropiindu-se de el.

— Minunat, frate ! Uluitor ! Cum ai izbutit să faci frumusețea asta ? Cît gust ! Ce efect !

— Mai adaugă și: cîte cunoștințe! M-am dus anume pentru asta la Berlin ca să văd minunea de acolo și — o spun fără să mă laud — deși acvariul meu este, bineînțeles, ceva mai mic, dar nu este întru nimic mai prejos în ceea ce privește eleganța și interesul ce-l stîrnește... Acvariul ăsta e mîndria și bucuria mea. De cîte ori mi-e urît, viu încoace, mă așez și mă uit ceasuri întregi. Îmi plac toate făpturile astea pentru sinceritatea lor; nu seamănă de loc cu noi oamenii. Se înfulecă între ele fără nici o jenă.

— Uite, uite, vezi cum îl fugărește?

Un peștișor mititel dădea înnebunit din colț în colț, căutînd să scape de altul, lung și hrăpăreț. Cuprins de spaima morții, peștișorul sărea afară din apă și se pitea apoi prin scorburi de stîncă, dar dinții ascuțiți ai urmăritorului îl ajungeau pretutindeni. Hrăpărețul era tocmai gata să-l înhațe, cînd un altul, sărind din partea opusă, i-l suflă de sub nas, și peștișorul dispăru în gîtlejul lui. Urmăritorul se opri o clipă buimac, pe cînd tîlharul dispăru în beznă.

— I l-a suflat! făcu Kudriașov. Prostul ăsta a rămas cu buza umflată. Făcea să se ostenească așa, ca un altul să-i fure bucățica de la gură?! De-ai ști ce de peștișori de ăștia înfulecă zilnic! Azi, dau drumul la un cîrd întreg și mîine nu mai rămîne nici urmă! Înfulecă și nu-și fac probleme dacă este moral sau nu. Pe cînd noi? Eu abia de curînd m-am dezbărat de prostia asta! Vasili Petrovici, oare nu vrei să admiți, în sfîrșit, că e o prostie?

— Ce-ai spus? întrebă Vasili Petrovici fără să-și ia ochii de la acvariu.

— Vorbeam de remușcări. La ce-ți folosesc? Remușcări — neremușcări, eu zic că dacă-ți pică o bucată... Într-un cuvînt, am lichidat cu toate frămîntările astea și caut să imit jivinele pe care le vezi.

Și arăta cu degetul spre acvariu.

— N-ai decît să faci cum crezi, îi răspunse oftînd Vasili Petrovici. Ascultă, Kudriașov, viețuitoarele și plantele astea sînt marine, așa-i?

— Marine. Şi apa tot din mare îmi vine. Am făcut o conductă anume.

— Din mare ? Adevărat ? Dar asta trebuie să coste o groază de bani ?

— Da, destul. Acvariul ăsta m-a costat cam treizeci de mii.

— Treizeci de mii ! exclamă îngrozit Vasili Petrovici. Cu o mie şase sute de ruble salariu !

— Hai, nu te mai îngrozi atît ! Şi dacă te-ai săturat să priveşti, să mergem ! Cred că Ivan Pavlîci a adus ce trebuie... Aşteaptă o clipă, să sting lumina.

Acvariul se cufundă iar în întuneric. Lumînarea, care continua să ardă, îi păru lui Vasili Petrovici o luminiţă nenorocită şi fumegătoare.

Cînd se întoarseră în sufragerie, Ivan Pavlîci îi aştepta cu o sticlă învelită în şervet...

1879

I

DEDOV

Astăzi mă simt ca şi cum aş fi lepădat cine ştie ce greutate de pe umeri. Fericirea a fost atît de neaşteptată ! Jos cu epoleţii de inginer, adio instrumente şi devize !

Ar trebui totuşi să-mi fie niţel ruşine să mă bucur în halul ăsta de moartea bietei mele mătuşi numai pentru că îmi rămîne de pe urma ei o moştenire care îmi îngăduie să-mi las slujba ! Ce e drept, mătuşa mea m-a rugat, cu limbă de moarte, să mă dedic ocupaţiei mele iubite şi acum mă bucur, între altele, şi din pricină că-i îndeplinesc această dorinţă fierbinte. Asta s-a întîmplat ieri... Ce mutră uluită a făcut şeful nostru cînd a aflat că mă las de serviciu ! Iar cînd i-am explicat pe deasupra şi în ce scop o fac, a rămas pur şi simplu cu gura căscată.

— Din dragoste pentru artă ?... Hm !... Fă o cerere...

Şi fără să mai spună o vorbă s-a întors în loc şi a ieşit. Dar nici n-aveam nevoie de altceva ! Sînt liber ! Sînt pictor ! Oare nu-i asta culmea fericirii ?

Simţeam dorinţa să plec cît mai departe de oameni şi de Petersburg ; am luat o barcă şi am ieşit în larg. Cerul, apa, oraşul ce scînteia în depărtare, scăldat de lumina soarelui, pădurile albastre ce tiveau malurile golfului, vîrfurile de catarge în rada portului Kronstadt, zecile de vapoare ce treceau cu repeziciune pe lîngă mine, corăbiile şi bărcile cu pînze ce lunecau pe apa mării — toate îmi apăreau acum într-o lumină nouă ! Toate erau ale mele, la

cheremul meu ! Le puteam prinde şi arunca pe pînză, le puteam pune în faţa mulţimii pătrunse de puterea artei. Drept e că n-ar trebui deocamdată să vînd pielea ursului din pădure ! Dat fiind că nu sînt încă cine ştie ce pictor vestit !...

Barca spinteca cu repeziciune oglinda apei. Barcagiul, un flăcău înalt, voinic şi chipeş, într-o cămaşă roşie, dădea neostenit din lopeţi : se apleca înainte, apoi se lăsa pe spate, împingînd cu nădejde luntrea de fiecare dată. Razele asfinţitului îi luminau atît de frumos faţa şi cămaşa roşie, că am simţit dorinţa să-l pictez. Cutia portativă cu pînze, pensule şi culori, o aveam ca de obicei cu mine.

— Nu mai vîsli ! Stai o clipă liniştit să te desenez, i-am spus eu.

Flăcăul lăsă lopeţile.

— Ţine vîslele de parcă tocmai acum le-ai ridicat !

Flăcăul luă vîslele, le avîntă în sus într-un zbor de aripi şi încremeni într-o poziţie minunată. L-am schiţat în grabă cu creionul şi am început să-l pictez. Amestecam culorile cu o necontenită bucurie. Ştiam că de azi înainte nimic nu mă va mai despărţi de ele, toată viaţa.

Foarte curînd, luntraşul meu începu să dea semne de oboseală ; expresia de avînt tineresc de pe faţă i se preschimbă în plictiseală şi lipsă de chef. Căscă şi îşi şterse chiar fruntea cu mîneca ; pentru asta fu nevoit să-şi plece capul pînă la vîslă. Cutele cămăşii se neteziră. Ce păcat ! Nu pot să sufăr să mi se mişte modelul !

— Stai liniştit, frăţioare !

Flăcăul zîmbi.

— De ce rîzi ?

— Că mi se pare nu ştiu cum, boierule... făcu el cu un zîmbet ruşinat.

— Şi ce, mă rog, ţi se pare nu ştiu cum ?

— Parcă ar fi cine ştie ce minunăţie că mă desenezi. Parcă aş fi un tablou !

— Păi, chiar aşa, o să te pun într-un tablou, frăţioare !

— Şi la ce vă foloseşte ?
— Ca să învăţ. Azi desenez un tablou mic, mîine iar unul mic, pînă cînd într-o zi oi face unul mare !
— Mare ?
— Poate chiar de trei stînjeni !
Flăcăul tăcu un timp, apoi întrebă cu seriozitate :
— Ştii să faci şi icoane ?
— Ştiu şi icoane, numai că eu fac tablouri.
— Aşa, va să zică !
Rămase puţin pe gînduri şi întrebă iar :
— Şi la ce folosesc ?
— Ce ?
— Tablourile astea ?
Se înţelege că nu m-am apucat să-i ţin un curs despre însemnătatea artei ; i-am spus numai că pentru astfel de tablouri se plătesc bani buni — cam cîte o mie sau două de ruble, ba chiar şi mai mult. Luntraşul s-a arătat pe deplin mulţumit şi nu m-a mai întrebat nimic. Studiul a ieşit minunat (deosebit de frumoase sînt tonurile calde ale stambei roşii în lumina asfinţitului), aşa că m-am întors acasă pe deplin fericit.

II

RIABININ

În faţa mea stă, într-o poziţie încordată, bătrînul Taras, modelul ; profesorul N. i-a poruncit să-şi pună mîna „pe cap al tău", pentru că asta e „un poza foarte clasic" ; în jurul meu o ceată întreagă de colegi, aşezaţi ca şi mine în faţa şevaletului, cu paleta şi pensula în mînă. În faţa tuturor e Dedov, care, deşi peisagist, îl pictează cu sîrguinţă pe Taras. În clasă pluteşte un miros de vopsele, ulei, terebentină şi domneşte o linişte de mormînt. La fiecare jumătate de oră, Taras are pauză şi atunci se aşază pe marginea lădiţei de lemn care îi serveşte de piedestal şi din „model" se preface într-un bătrîn obişnuit, gol, care îşi dezmorţeşte mîinile şi picioarele

înțepenite de o nemișcare îndelungată, se descurcă fără batistă și așa mai departe. Elevii se înghesuie în jurul șevaletelor, cercetînd fiecare munca celuilalt. În jurul șevaletului meu e întotdeauna un grup mai mare : sînt un elev foarte talentat al Academiei și „promit" să ajung unul din „corifeii noștri", după expresia fericită a vestitului critic de artă, domnul V.S. care a spus mai demult că „e ceva de capul lui Riabinin". Iată de ce se uită toți la lucrările mele.

Peste cinci minute ne reluăm locurile. Taras se urcă pe piedestal, pune o mînă pe cap, iar noi îi dăm zor cu mîzgăleala...

Și așa în fiecare zi.

Nu-i așa că-i plicticos ? Eu m-am convins de mult că e o mare plictiseală. Dar, întocmai ca o locomotivă cu țeava de aburi deschisă, care are de ales una din două : ori să meargă înainte pînă se termină aburul, ori să sară de pe șine și dintr-un uriaș armonios închegat din fier și aramă să se prefacă într-un morman de fier vechi, la fel sînt și eu... Sînt și eu pe șine... ele îmi cuprind strîns roțile și dacă deraiez... ce o să se întîmple ? Trebuie cu orice preț să ajung la o gară, cu toate că această gară îmi apare ca o groapă neagră în care nu pot deslușì nimic. Unii zic că asta va fi activitatea artistică. Că va fi ceva în legătură cu arta, nu-i nici o îndoială, dar că va fi activitate...

Cînd mă duc la expoziții și mă uit la tablouri, ce văd în ele ? O pînză pe care sînt aplicate niște vopsele, dispuse în așa fel, încît dau impresia unor obiecte. Iar oamenii se uită și se miră : ia te uită cu cîtă dibăcie sînt puse culorile ! Și mai mult nimic ! Privitor la acest lucru s-au scris cărți întregi, vrafuri de cărți ! Multe din ele le-am citit și eu. Dar nici Taine, nici Carrier, nici Kugler, nici alții (inclusiv Proudhon), care au scris despre artă, n-au putut să mă convingă. Ei toți vorbesc despre importanța artei, iar eu, citindu-i, nu pot să nu-mi pun întrebarea : oare așa să fie ? Eu încă n-am văzut ca un tablou bun să exercite o influență fericită asupra cuiva, atunci de ce să cred în importanța artei ?

Pentru ce să cred ? Deşi, ar trebui să cred ! Ar trebui neapărat, dar *cum* să cred ? Cum să mă conving de faptul că o viaţă întreagă nu voi sluji decît curiozităţii prosteşti a mulţimii (şi ar fi bine să fie numai curiozitate şi nu altceva, ca, de pildă, stîrnirea unor instincte urîte) şi orgoliului vreunui burtă-verde, îmbogăţit, care se va apropia fără grabă de tabloul meu, pe care l-am purtat în mine, pe care l-am creat în suferinţă, care mi-e drag, pictat nu cu penel şi culori, ci cu nervi şi sînge, şi va mormăi : „Hm... da, merge", apoi va băga mîna în buzunarul doldora de bani, îmi va arunca cîteva sute de ruble acolo şi... va pleca cu tabloul meu... Îl va lua de la mine şi o dată cu el emoţiile, nopţile nedormite, amărăciunile şi bucuriile, înflăcărările şi dezamăgirile... Şi iarăşi rătăcesc singuratic prin mulţime; pictez maşinal modelul seara, tot maşinal îl pictez dimineaţa, stîrnind uimirea profesorilor şi colegilor prin realizările mele rapide. Pentru ce fac toate astea ? Încotro merg ?

Au trecut patru luni de cînd mi-am vîndut ultimul tablouaş şi n-am nici o inspiraţie pentru un altul. Bine ar fi să-mi vină vreo idee... Asta ar însemna cîtva timp de uitare deplină : m-aş refugia în tabloul meu ca într-o mănăstire, nu m-aş gîndi decît la el. Întrebările : Încotro ? Pentru ce ? dispar în timpul lucrului. În cap trăieşte un singur gînd, un singur scop, şi înfăptuirea lui îţi aduce fericire. Tabloul este lumea în care trăieşti şi faţă de care răspunzi. Aici, dispar normele morale obişnuite : îţi creezi altele, noi, în această lume nouă, în care noţiunile de dreptate, demnitate, nimicnicie ori minciună le simţi în felul tău personal, independent de viaţa de toate zilele.

Dar nu poţi picta mereu ! Seara, cînd amurgul îţi întrerupe munca, te întorci iar la realitate şi auzi iar veşnica întrebare : „Pentru ce ?" care nu te lasă să dormi, te face să te perpeleşti, înfierbîntat, în aşternut şi să scrutezi întunericul de parcă undeva în beznă ar sta scris răspunsul dorit... Iar în zori adormi tun, pentru ca la trezire să te cufunzi iar într-o altă

lume a visului, în care trăiesc numai imaginile ieşite din tine, care îşi capătă forma şi claritatea pe pînza din faţa ta.

— De ce nu lucrezi, Riabinin? m-a întrebat cu glas tare vecinul.

Eram atît de cufundat în gîndurile mele, încît am tresărit la auzul acestei întrebări. Mîna cu paleta s-a lăsat moale în jos; pulpana hainei a nimerit în vopsele şi s-a murdărit; pensulele au căzut pe podea. Mi-am aruncat ochii asupra studiului. Era isprăvit şi... bine isprăvit: de pe pînză privea Taras ca viu.

— Am terminat, i-am răspuns vecinului.

S-a terminat şi ora de studiu. Modelul coborîse de pe ladă şi se îmbrăca; toţi ceilalţi îşi strîngeau cu zgomot lucrurile. S-au stîrnit discuţii. Colegii s-au apropiat de mine cu vorbe de laudă:

— Merită o medalie! E cel mai bun studiu, spuneau unii. Alţii tăceau; pictorilor nu le prea place să se laude între ei.

III

DEDOV

Mi se pare că mă bucur de stimă printre colegii mei de muncă. Fără îndoială că, în toate astea, joacă un rol şi vîrsta mea „respectabilă" în comparaţie cu a lor: în toată Academia numai Volski e mai mare decît mine. Da! Arta posedă o putere uimitoare de atracţie. Acest Volski este un ofiţer în rezervă, un domn de vreo patruzeci şi cinci de ani, cu capul cărunt. Ca să intri la vîrsta asta în Academie, să începi iar să înveţi — nu-i oare eroism? Dar el munceşte de zor. Vara, de dimineaţă pînă seară, pe orice vreme, lucrează la studii, cu un fel de uitare de sine; iarna, pe lumină — pictează, iar seara desenează. În doi ani a făcut mari progrese, cu toate că soarta nu l-a dăruit cu cine ştie ce talent.

Cu Riabinin, de pildă, e altceva : e strașnic de înzestrat din fire, dar în schimb grozav de leneș. Nu cred să iasă din el mare lucru, deși toți pictorii tineri sînt în mare admirație față de dînsul. Deosebit de ciudată mi se pare înclinația lui pentru așa-zisele subiecte realiste : pictează opinci, nădragi și cojoace, ca și cum nu ne-am fi săturat de ele în natură. Dar esențialul este că aproape nu lucrează. Uneori se pune pe treabă și într-o singură lună termină un tablou, despre care vorbește lumea ca de o minune, găsind — în treacăt fie zis — că tehnica lasă de dorit (și după mine tehnica lui șchioapătă destul de serios) ; apoi nu mai lucrează nici măcar la studii, umblă posac, nu schimbă cu nimeni o vorbă, nici chiar cu mine, cu toate că s-ar părea că se ferește de mine mai puțin decît de ceilalți colegi. E un tînăr ciudat. Mă miră grozav oamenii care nu găsesc satisfacție deplină în artă. Cum de nu înțeleg că nimic nu înalță pe om așa cum îl înalță arta.

Ieri am terminat un tablou pe care abia îl începusem și astăzi am și fost întrebat de preț. Nu-l dau pe mai puțin de 300 de ruble. 250 mi s-au și oferit. Dar eu sînt de părere că nu trebuie să lași din prețul pe care l-ai hotărît. Asta îți aduce stima oamenilor. Acum, n-o să las cu atît mai mult, cu cît cred că tabloul o să se vîndă neapărat ; subiectul e drăguț și e dintre acelea care au căutare : un peisaj de iarnă, la apusul soarelui. Pe primul plan, trunchiuri negre de copaci ce se profilează pe cerul sîngeriu al asfințitului. E genul în care pictează K. și cît de căutate sînt tablourile lui ! Se spune că numai în iarna asta a cîștigat vreo douăzeci de mii de ruble ! Nu-i rău ! Se poate trăi ! Nu înțeleg cum de izbutesc unii pictori să fie muritori de foame ! K., de pildă, nu pierde nici o pînză, cît de mică. Le vinde pe toate ! Trebuie numai să privești realist lucrurile : cît timp lucrezi la un tablou ești pictor, creator ; cînd l-ai isprăvit — ești negustor. Și cu cît îți faci mai cu dibăcie treburile, cu atît mai bine. Cumpărătorii caută deseori să ne păcălească pe noi, pictorii.

IV

RIABININ

Locuiesc pe stradela cincisprezece, de pe Prospectul Srednii, şi de patru ori pe zi trec prin faţa cheiului, unde acostează vapoarele străine. Îmi place locul acesta împestriţat de culori, însufleţit, plin de zgomot şi de înghesuială de oameni, pentru că mi-a dat o mulţime de material. Aici, tot privind la zilierii care cară baloturi, învîrt la vinciuri şi macarale, împing cărucioare cu tot soiul de mărfuri, am învăţat să pictez muncitorul.

Mergeam acasă cu Dedov, peisajistul. E un om bun, nevinovat ca peisajul însuşi şi îndrăgostit cu patimă de arta lui. El unul n-are nici un fel de îndoieli : pictează ce vede. Vede un rîu, pictează rîul ; vede o baltă cu stuf, pictează balta cu stuf. La ce-i foloseşte rîul sau balta ? — întrebarea asta nu şi-o pune. Mi se pare că-i om cu carte. Cel puţin a terminat şcoala de ingineri. Şi-a lăsat serviciul, pentru că i-a picat nu ştiu ce moştenire care-i îngăduie să trăiască fără să lucreze. Acum, pictează fără răgaz : vara îşi petrece toate zilele pe cîmp sau în pădure lucrînd la studii, iarna compune neobosit asfinţituri, amieze, începuturi şi sfîrşituri de ploi, de ierni, primăveri, şi aşa mai departe. Şi-a uitat cu totul de ingineria lui şi nu-i pare rău. Numai cînd trecem pe lîngă chei, îmi explică adesea la ce servesc grămezile mari de tuci şi de oţel : părţi de maşini, cazane şi cîte şi mai cîte, debarcate pe ţărm de pe vapoare.

— Vezi ce namilă au adus ? mi-a spus ieri, lovind cu nuiaua într-un cazan ce a răsunat prelung.

— Oare, la noi, nu se pot fabrica ? l-am întrebat eu.

— Ba da, se fabrică, dar prea puţine ! Nu ajung. Priveşte cîte au adus ! Şi sînt prost executate. Vor trebui reparate pe loc. Vezi cum s-a desfăcut acela la lipitură ? Şi dincoace se desface pe la nituri. Ştii cum se face aşa ceva ? E o muncă infernală. Omul

se bagă în cazan şi de acolo, dinăuntru, ţine nitul cu un cleşte, pe care îl apasă din răsputeri cu pieptul, iar din afară un meşter izbeşte nitul cu ciocanul pînă îi face capul ăsta.

Şi îmi arată un şir lung de pălărioare rotunde de metal pe tot lungul încheieturii cazanului.

— Bine, Dedov, dar asta-i ca şi cum ai izbi un om în piept ?!

— Aşa este ! Într-o zi, m-am băgat şi eu într-un cazan şi crede-mă că după patru nituri de-astea, abia de-am putut ieşi. Îmi simţeam tot pieptul zdrobit. Ei însă nu ştiu cum fac că se obişnuiesc. Ce e drept, mor ca muştele : un an, doi, o mai duc. Mai departe, chiar dacă rămîn în viaţă, nu sînt buni de nimic. Încearcă să îndure o zi întreagă izbiturile în piept ale unui ciocan uriaş şi pe deasupra să mai stai şi într-un cazan, în căldură înăbuşitoare, închircit... Iarna, fierul e îngheţat, afară e frig, iar el stă sau se întinde pe fier. În cazanul de colo, vezi ? Acela roşu şi îngust, nici nu poţi sta ca lumea : trebuie să te culci într-o rînă şi să-ţi pui pieptul sub ciocan. Tare grea e munca „surzilor".

— Surzilor ?

— Da, aşa i-au poreclit muncitorii. Din pricina zgomotului necontenit, foarte adeseori aceşti oameni surzesc. Crezi poate că sînt bine plătiţi pentru această muncă de ocnaşi ? Da' de unde ! Pentru că nu li se cere nici practică, nici meşteşug, ci numai muşchi... De ai şti, Riabinin, cîte lucruri dureroase vezi în toate aceste fabrici ! Ce fericit sînt că mi-am luat rămas bun pentru toată viaţa de la ele ! La început, cînd am văzut noianul acesta de suferinţă, viaţa îmi era o adevărată povară !... Cu natura e cu totul altceva. Nici ea nu te asupreşte şi nici tu nu trebuie s-o asupreşti ca s-o exploatezi în felul nostru, al pictorilor... Ia, priveşte numai tonul ăsta cenuşiu, ce zici ?! îşi tăie deodată el singur vorba, arătîndu-mi un colţ de cer. Uite aici, ceva mai jos de norul cela !... Ce frumuseţe ! Şi cum bate în verzui ! Dacă îl pictezi aşa, întocmai aşa cum îl vezi,

n-o să te creadă nimeni ! Şi totuşi n-ar fi rău, ce părere ai ?

I-am spus că sînt şi eu de părerea lui, deşi la drept vorbind n-am văzut nici o frumuseţe în peticul acela de cer al Petersburgului, de un verde murdar, şi l-am întrerupt pe Dedov care se extazia de nu ştiu ce „tonuleţ" de pe lîngă un alt nor.

— Spune-mi, te rog, unde aş putea să văd un astfel de surd ?

— Mergem împreună la fabrică. Am să-ţi arăt acolo de toate. Putem, dacă vrei, să mergem chiar mîine. Dar... nu cumva ţi-a venit ideea să pictezi un „surd" ? Lasă, zău, nu face ! Oare nu găseşti un subiect mai vesel ? Cît despre fabrică, putem merge chiar mîine, dacă vrei.

Azi ne-am dus la fabrică şi am văzut acolo tot. Am văzut şi un „surd". Şedea ghemuit într-un colţ de cazan şi îşi expunea pieptul loviturilor ciocanului. M-am uitat la dînsul timp de o jumătate de oră. În acest răstimp ciocanul s-a ridicat şi a căzut de sute de ori... „Surdul" se închircea tot. Am să-l pictez.

V

DEDOV

Riabinin şi-a pus în gînd o prostie ! Nici nu ştiu ce să mai cred despre dînsul. Acum trei zile l-am dus la o uzină metalurgică ; am stat acolo o zi întreagă, am văzut tot ce se poate vedea şi i-am explicat toată producţia (spre marea mea uimire am uitat foarte puţine lucruri din profesiunea mea). În cele din urmă, l-am dus la cazangerie. Acolo se lucra tocmai la un cazan încins. Riabinin a intrat în cazan şi timp de o jumătate de ceas s-a uitat cum ţine un muncitor niturile cu cleştele. Cînd a ieşit de acolo, era palid şi întristat. În drum spre casă n-a scos o vorbă. Iar astăzi, mi-a spus că a şi început să lucreze la portretul unui „surd". Ce idee ! Ce poezie poate fi în norol ! Aici pot spune fără sfială

și rușine ceea ce, bineînțeles, n-aș fi spus-o de față cu alții: după mine, toată această modă țărănească în artă este o adevărată oroare. Cui îi trebuie faimoșii „Edecari" ai lui Repin? Sînt pictați minunat, fără nici o îndoială, dar... atît. Unde-i frumusețea, armonia, grația? Menirea artei nu este tocmai de a reproduce tot ce e grațios în natură?

La mine lucrurile stau cu totul altfel: încă vreo cîteva zile de muncă și îmi voi sfîrși senina „Dimineață de mai", plină de atîta liniște. Un loc cu apă ce abia se mișcă, sălcii plîngătoare cu crengile plecate spre fața ei. La răsărit, cerul se împurpurează; nourași mărunți, înaripați, s-au colorat în trandafiriu... O siluetă mlădie de fată coboară malul repede al rîului, cu o găleată în mînă, speriind un cîrd de rațe... Asta-i tot! Ai putea zice că nu-i nimic deosebit și totuși eu simt limpede că este multă poezie în acest tablou. Asta-i artă, da! Ea predispune omul la o ușoară și dulce visare, îi îmblînzește sufletul. Pe cînd „surdul" lui Riabinin n-o să aibă nici o înrîurire asupra nimănui, în primul rînd, pentru că fiecare o să caute să fugă cît mai repede de el ca să nu-și umple degeaba ochii cu vederea acestor zdrențe groaznice și a mutrei lui murdare. Ce curios! În muzică, de pildă, nu se admit îmbinări de sunete stridente, neplăcute, care zgîrie urechea; atunci de ce la noi, în pictură, să ți se îngăduie să reproduci imagini cu adevărat dezgustătoare și repulsive? Ar trebui să vorbesc pe tema asta cu L. El o să scrie un articolaș în acest sens și totodată o să-l scuture și pe Riabinin pentru tabloul lui. Și ce e drept, o merită.

VI

RIABININ

De două săptămîni n-am mai dat pe la Academie. Stau acasă și lucrez. Munca m-a istovit, deși merge bine. Ar fi mai nimerit să spun nu „deși", ci „cu atît mai mult că". Și cu cît mă apropii de sfîrșit, cu

atît mai îngrozitor mi se pare ceea ce am pictat. Şi mi se pare, iarăşi, că ăsta-i ultimul meu tablou.

Iată-l în faţa mea, închircit într-un ungher întunecos al cazanului, omul acesta îmbrăcat în zdrenţe, gîfîind de oboseală. Nici nu s-ar zări de fel dacă n-ar fi lumina ce se strecoară prin găurile rotunde, făcute pentru nituri. Rotocoalele de lumină ce cad prin aceste găuri îi împestriţează îmbrăcămintea şi faţa, strălucesc ca nişte bănuţi de aur pe zdrenţele lui, pe barba şi părul încîlcit şi plin de funingine, pe faţa roşie-vineţie, brobonită de sudoare amestecată cu murdărie, pe mîinile vînoase, istovite de lucru, pe pieptul lat şi supt de chinuri. Loviturile îngrozitoare de ciocan cad una după alta peste cazan, îl silesc pe „surdul" nenorocit să-şi încordeze toate puterile pentru a se menţine în acea poziţie îngrozitoare. M-am străduit să redau pe cît s-a putut mai bine această încordare supraomenească.

Uneori las paleta şi culorile şi mă aşez cît mai departe de tablou, drept în faţa lui. Sînt mulţumit de el. Niciodată n-am izbutit ceva mai bine decît această grozăvie. Nenorocirea este că mulţumirea pe care o simt nu mă mîngîie, ci mă chinuie. Ăsta nu-i un tablou sfîrşit, ci o bubă coaptă. Cum o să se spargă — asta n-o ştiu, dar simt că după acest tablou nu mai am ce picta. Toţi acei păsărari, pescari şi vînători cu expresiile şi mutrele lor „tipice", toată această „bogăţie a genului" — la ce mi-ar putea folosi acum ? Cu nimic nu voi putea mişca atît sufletele oamenilor cum le voi mişca cu acest „surd" al meu, dar voi izbuti să le mişc ?...

Am făcut o experienţă. L-am chemat pe Dedov şi i-am arătat tabloul. N-a spus decît : „Ehei, frăţioare !" şi a desfăcut braţele, plin de uimire. Apoi s-a aşezat în faţa tabloului, l-a privit timp de o jumătate de ceas, şi-a luat rămas bun şi s-a dus. Cred că l-a răscolit... Dar el e totuşi pictor !

Stau şi eu în faţa tabloului meu şi mă răscoleşte şi pe mine. Mă uit la el, fără să-mi pot lua ochii, şi simt tot ce simte omul ăsta chinuit. Uneori mi se

pare chiar că aud izbiturile de ciocan... Simt că înnebunesc ! Trebuie să acopăr tabloul cu o pînză.

...Pînza acoperă şevaletul cu tablou cu tot, iar eu stau mai departe în faţa lui, chinuit de acelaşi gînd înfiorător, nelămurit. Soarele în asfinţit aruncă o rază galbenă, piezişă, prin geamul prăfuit, peste şevaletul acoperit cu pînză, care pare o făptură omenească. Parcă-i Duhul Pămîntului din *„Faust"*, aşa cum ni-l arată actorii nemţi :

...Wer ruft mich ? [1]

Cine te-a chemat ? Eu ! Eu te-am creat aici. Eu te-am chemat, dar nu din cine ştie ce „sfere", ci dintr-un cazan înăbuşitor, ca prin înfăţişarea ta să se cutremure toată mulţimea asta fercheşă, spilcuită, nesuferită ! Vino, tu, cel încătuşat de pînză prin puterea mea, priveşte toate aceste fracuri şi trene şi strigă-le : „Păziţi-vă, sînt «molima» care se întinde !" Loveşte-i drept în inimă, ia-le somnul, ridică-te ca o vedenie în faţa ochilor lor ! Ucide-le liniştea, cum ai ucis-o pe a mea...

Aş, zadarnică speranţă !... Tabloul o dată isprăvit, va fi pus într-o ramă de aur şi doi paznici au să-l care pe umeri... la Academie, la expoziţie. Şi iată-l aşezat între „amieze" şi „amurguri", alături de „fetiţa cu pisica", în apropierea vreunui „Ioan cel Groaznic înfigînd toiagul cu vîrful ascuţit în piciorul lui Vaska Şibanov". Şi... nu se poate spune că tabloul meu nu va atrage privirile. Va fi privit şi chiar lăudat. Pictorii îl vor analiza amănunţit, iar criticii, plecînd urechea la vorbele lor, vor lua notiţe în carneţele. Numai domnul V.S., care e mai presus de toate aceste idei de împrumut, se va uita, va aproba, îmi va strînge mîna, mă va lăuda. Criticul de artă L. se va năpusti cu furie asupra sărmanului „surd" şi va urla : „Dar unde-i aici eleganţă, unde ?" Şi mă va face de două parale. Iar mulţimea... mulţimea va trece nepăsătoare pe dinaintea

[1] Cine mă cheamă ? (Germ.) (n.t.)

tabloului sau se va strîmba cu dezgust ; doamnele se vor mulțumi să spună : *„Ah, comme il est laid*[1] *„surdul"* ăsta ! și vor pluti spre tabloul de alături, spre „fetița cu pisica", pe care o vor privi și vor spune : „O, ce drăguț e !" sau ceva asemănător. Domnii serioși cu o expresie bovină se vor holba la „surdul" meu„ își vor pleca privirile în catalog, vor scoate un sunet, ceva între muget și fornăit și vor trece liniștit mai departe. Poate doar vreun tînăr sau o fată se vor opri atenți în fața tabloului și vor citi în ochii chinuiți, care privesc plini de suferință de pe pînză, strigătul pus de mine în ei...

Și mai departe ? Tabloul va fi expus, cumpărat, luat. Dar cu mine cum rămîne ? Va pieri oare fără urmă tot ce am trăit în ultimele zile ? Totul se va sfîrși oare printr-o simplă tulburare, după care va veni odihna și căutarea subiectelor nevinovate ?... Subiecte nevinovate ! Mi-am amintit deodată de un cunoscut, director de galerie de artă, care la întocmirea catalogului îi striga secretarului :

— Scrie, Martînov ! Nr. 112, prima scenă de amor : „fata rupînd trandafiri". Mai scrie, Martînov ! Nr. 113, a doua scenă de amor : „fata mirosind trandafiri".

Oare oi mai mirosi și eu trandafiri, ca mai înainte, sau am să-mi pierd mințile ?

VII

DEDOV

Riabinin e aproape gata cu „surdul" lui și azi m-a chemat să-l văd. M-am dus la el cu o idee preconcepută, pe care — trebuie să mărturisesc — am fost nevoit să mi-o schimb. Mi-a produs o impresie foarte puternică. Tabloul e minunat. Are relief și cel mai izbutit este acea lumină fantastică și în același

[1] Vai, ce urît e (fr.) (n.t.).

timp atît de reală ! Fără îndoială că tabloul ar avea calităţi, de n-ar avea un subiect atît de ciudat şi de barbar. L. e cu totul de părerea mea. Săptămîna viitoare va apare în ziar un articol al lui. Să-l vedem atunci pe Riabinin ce zice ! Lui L. îi va fi bineînţeles greu să-i analizeze tabloul din punct de vedere tehnic, dar va şti să vorbească de semnificaţia lui ca operă de artă, care nu suferă să fie coborîtă pînă la slujirea unor idei josnice şi nebuloase.

Astăzi L. a fost la mine şi m-a lăudat mult de tot. Mi-a făcut şi unele observaţii privitor la amănunte neînsemnate, dar în genere m-a lăudat mult. Dacă şi profesorii ar privi tabloul meu cu ochii lui ! Oare n-o să primesc, pînă la urmă, răsplata la care visează toţi elevii Academiei : medalia de aur ? Medalia înseamnă patru ani de viaţă în străinătate pe socoteala statului şi, în viitor, catedra de profesor... Nu, n-am greşit cînd m-am lăsat de munca aceea meschină de fiecare zi, muncă murdară, unde la fiecare pas dai de cîte un „surd", ca acela pe care-l pictează Riabinin.

VIII

RIABININ

Tabloul a fost vîndut şi dus la Moscova. Am luat bani pe el şi la cererea colegilor a trebuit să le dau o masă la „Viena". Nu ştiu de cînd s-a înscăunat obiceiul ca toţi pictorii tineri să facă chefuri în separeul din colţ al acestui hotel. Separeul acesta e o încăpere înaltă, cu candelabru şi sfeşnice de bronz, cu covoare şi mobile înnegrite de vreme şi de fum de ţigară, cu un pian care şi-a făcut din plin datoria, slujind degetele dezlănţuite ale unor pianişti de ocazie ; numai oglinda cea uriaşă e nouă, pentru că se schimbă de două-trei ori pe an, de fiecare dată cînd în loc de pictori chefuiesc aici negustori.

La petrecere s-a strîns o mulţime de lume : pictori peisagişti, sculptori, doi cronicari de la nu ştiu

ce gazetuțe, cîțiva „civili". La început au băut toți și au vorbit pe rînd. Peste o jumătate de ceas însă, vorbeau toți odată, pentru că toți erau cu chef, și eu la fel. Îmi amintesc că am fost ridicat pe brațe și că am ținut un discurs. Apoi m-am sărutat cu un cronicar și am băut cu el „per tu". Toți au băut, au vorbit și s-au pupat mult. Ne-am împrăștiat pe la patru dimineața. După cîte îmi amintesc, doi dintre invitați au rămas să doarmă în acel separeu din colț al hotelului „Viena".

Eu unul abia am putut nimeri acasă și, așa îmbrăcat cum eram, m-am trîntit pe pat, încercînd o senzație asemănătoare cu răul de mare. Mi se părea că odaia se învîrtește cu patul și cu mine cu tot. Asta a ținut vreo două minute, după care am adormit.

Am adormit și m-am trezit foarte tîrziu. Mă durea capul și mă simțeam de parcă aș fi avut plumb în mădulare. Multă vreme n-am putut să deschid ochii, iar cînd i-am deschis — am văzut șevaletul gol, văduvit de tablou... Acest lucru mi-a amintit cele trăite în ultimele zile și totul a reînviat cu aceeași putere... O, doamne, trebuie să isprăvesc odată cu toate astea!

Capul mă doare din ce în ce mai tare. Parcă mă învăluie o ceață. Adorm, mă trezesc, adorm iar... și nu știu dacă în jurul meu e o liniște de mormînt sau, dimpotrivă, un zgomot asurzitor, un haos de sunete stridente, înnebunitoare pentru urechile mele. Poate că e o liniște în care deslușesc însă un dangăt, un bubuit parcă, sau un fîlfîit de aripi... E ca o pompă uriașă de mii de cai putere, care suge apa dintr-o prăpastie fără fund, se clatină și huruie: se aud bubuiturile surde ale căderii de apă și izbiturile pompei și deasupra tuturor acestor zgomote plutește o singură notă nesfîrșită, sîcîitoare, chinuitoare... Vreau să deschid ochii, să mă ridic, să mă apropii de fereastră, s-o deschid, să aud zgomote vii, glasuri de om, uruit de roți, lătrat de cîine, să scap odată de vuietul ăsta neîntrerupt. Dar n-am putere.

Aseară m-am îmbătat... şi trebuie să stau întins şi să ascult, să ascult fără sfîrşit...

Mă trezesc şi adorm din nou. Şi iar aud ciocăniturі şi bubuituri, dar de data asta mai puternice, mai limpezi, mai vii... Bubuiturile se apropie şi răsună o dată cu bătăile pulsului meu. Sînt în mine, în capul meu, sau în afară ? Ce limpede, puternic şi cadenţat răsună... Un-doi, un-doi... E un ciocan care loveşte în metal şi în altceva. Aud clar cum izbeşte în oţel ; oţelul bubuie şi se cutremură. La început ciocanul izbeşte surd de parcă ar cădea într-o masă cleioasă, apoi loveşte din ce în ce mai răsunător şi, în sfîrşit, cazanul uriaş vuieşte ca un clopot. Apoi tace, apoi începe iar, domol, mai tare, tot mai tare, pînă ajunge iar la dangătul nesuferit, asurzitor. Da, aşa este : întîi se bate fierul cleios, de încins ce e, apoi fierul se răceşte treptat, iar cazanul vuieşte numai atunci cînd capul nitului s-a întărit. Asta am înţeles-o. Dar celelalte zgomote ?... Ce-i cu ele ? Mă străduiesc să înţeleg ce-i cu ele, dar o pîclă îmi învăluie creierul. Mi se pare că-i grozav de uşor să-mi amintesc, gîndul îmi umblă prin cap, dureros de aproape şi de palpabil — dar ce anume, nu ştiu. Nu pot să-l prind... N-are decît să ciocănească, să lăsăm asta. Ştiu, ştiu tot, dar nu-mi pot aminti...

Zgomotul creşte şi scade, se înteţeşte dureros, devine infernal, apoi slăbeşte pînă dispare de tot. Mi se pare că nu zgomotul e acel care dispare, ci eu, pentru că nu mai aud nimic, nu pot să mişc nici un deget, nu pot să-mi ridic pleoapele, nu pot să ţip. Rămîn pradă încremenirii, cuprins de groază, apoi mă trezesc cu trupul încins de flăcări. Dar nu mă trezesc de tot ; sînt mereu într-o stare de vis, de amorţire. Mi se năzare că sînt iar la uzină, dar nu la uzina unde am fost cu Dedov. Asta în care mă aflu e mult mai mare şi mai întunecoasă. Din toate părţile mă privesc cuptoare uriaşe, de forme curioase, nemaivăzute. Din cuptoare ies snopi de vîlvătăi, umplînd de funingine tavanul şi pereţii încăperii negre

ca tăciunele. Maşinile se clatină şi scrîşnesc, iar eu mă strecor cu greu printre roţile în mişcare şi curelele ce tremură în veşnica lor fugă ; nicăieri nu este ţipenie de om. De undeva se aud zgomote şi uruituri ; acolo se lucrează. De acolo vin strigăte şi bubuituri groaznice ; mi-e frică să mă duc într-acolo, dar o putere mă ridică şi mă duce, iar bubuiturile se aud tot mai puternic, strigătele sînt tot mai înspăimîntătoare. Apoi totul se contopeşte într-un vuiet uriaş şi eu văd... Văd o fiinţă stranie, diformă, care se închircoşte la pămînt sub loviturile ce cad din toate părţile asupra ei. O mulţime de oameni lovesc, care cum poate. Printre ei sînt toate cunoştinţele mele ; feţele lor sînt strîmbate de ură şi toţi lovesc cu ciocane, tîrnăcoape, măciuci şi pumni în fiinţa aceea nenorocită pe care nu ştiu cum s-o numesc. Ba da, ştiu, este el, tot el... Mă reped în faţă, vreau să strig : „Încetaţi odată ! De ce-l loviţi ?“ — şi deodată văd un chip livid, desfigurat, înfiorător. Înfiorător, pentru că este... chipul meu. Apoi văd cum tot eu, dar un alt eu, ridic ciocanul, pregătindu-mă să izbesc din răsputeri.

Şi deodată ciocanul cade peste creştetul meu. Totul dispare. O clipă mai ştiu că în jurul meu e beznă, linişte, gol şi încremenire, dar îndată eu însumi mă prăbuşesc în gol...

Riabinin a zăcut aşa, în nesimţire, pînă seara tîrziu. În cele din urmă, gazda lui, o finlandeză, îşi aminti că nu-şi văzuse chiriaşul ieşind din odaie în ziua aceea şi îi dădu prin minte să intre la el ; cînd îl văzu pe bietul tînăr cu faţa aprinsă de febră mare, trîntit pe patul lui răvăşit şi bolborosind vorbe fără şir, femeia se sperie, scoase un strigăt în limba ei neînţeleasă şi îşi trimise fetiţa după doctor. Doctorul veni, cercetă bolnavul, îl pipăi, îl ascultă, mormăi ceva, se aşeză la masă, scrise o reţetă, apoi plecă, iar Riabinin rămase să se zbuciume şi să aiureze mai departe.

IX

DEDOV

Bietul Riabinin s-a îmbolnăvit după cheful de ieri. Am fost pe la el şi l-am găsit fără cunoştinţă. Gazda lui îl îngrijeşte. A trebuit să-i dau nişte bani, pentru că n-am găsit în sertarul mesei lui Riabinin nici o para chioară ; nu ştiu dacă i-a furat pe toţi muierea asta afurisită, sau dacă toţi banii au rămas la „Viena". Drept e că aseară am chefuit în lege ; a fost o mare veselie ; Riabinin şi cu mine am băut „per tu". Tot astfel am băut eu şi cu L. Ce suflet minunat are acest L. şi ce bine se pricepe în artă ! În ultimul lui articol a înţeles cu atîta fineţe ce am vrut să spun în tabloul meu, cum n-a făcut-o nimeni, fapt pentru care îi sînt profund recunoscător. Ar trebui să pictez un tablouaş, ceva à la Klever şi să i-l dăruiesc lui. S-ar nimeri şi foarte bine : îl cheamă Alexandru. Mi se pare că ziua lui este chiar mîine.

Riabinin însă, săracul, ar putea să aibă un mare bucluc ; tabloul la care lucrează pentru concurs mai are mult pînă să fie gata, iar termenul de predare e ca mîine. Dacă îl ţine boala vreo lună de zile, s-a ars de medalie. Atunci adio şi străinătatea ! Mie de un lucru îmi pare bine : ca peisagist eu nu sînt rival cu el. Dar cred că tovarăşii lui se bucură destul de mult. La drept vorbind, cînd te gîndeşti, e un concurent mai puţin !

Cît despre Riabinin nu-l pot lăsa în voia soartei ; trebuie să-l duc la spital.

X

RIABININ

Astăzi, cînd m-am trezit, în sfîrşit, după ce am zăcut atîtea zile fără cunoştinţă, multă vreme nu mi-am putut da seama unde mă aflu. La început nu puteam nici măcar pricepe că pachetul cel lung şi

alb, care zăcea în fața ochilor mei, era propriul meu trup, învelit în pătură. Cînd am putut întoarce cu multă trudă capul la stînga și la dreapta, efort de pe urma căruia au început să-mi vîjîie urechile, am văzut un salon lung, slab luminat, cu două rînduri de paturi pe care zăceau bolnavi învăluiți și ei în pături ; am mai văzut un fel de cavaler medieval cu armură de aramă, aciuit între două ferestre mari cu storurile lăsate, care mai tîrziu s-a dovedit a fi numai un simplu spălător de aramă, apoi icoana Mîntuitorului într-un colț cu o candelă ce pîlpîia slab în fața lui și două sobe uriașe de teracotă. Apoi am auzit respirația slabă, întretăiată, a vecinului meu, gemetele gîlgîitoare ale unui bolnav mai depărtat, fornăitul pașnic al unui alt bolnav și în sfîrșit sforăitul voinicesc al paznicului, pus pesemne de gardă la patul vreunui grav bolnav care mai trăiește poate, ori poate a și murit, dar se mai află aici în salonul ăsta, alături de noi ceilalți care sîntem încă în viață.

Noi, cei vii... „Viu", mi-am zis eu în gînd și am șoptit chiar acest cuvînt. Și deodată un sentiment neobișnuit de plăcut, de îmbucurător, de liniștitor, pe care nu-l mai încercasem de cînd eram copil, a pus stăpînire pe mine o dată cu conștiința faptului că sînt departe de moarte, că mai am în față o viață întreagă pe care, cred, am să știu s-o îndrept după dorința mea (o ! fără îndoială că am să știu), și atunci m-am întors pe o parte, deși cu multă trudă, am strîns picioarele sub mine, mi-am pus palma sub cap și am adormit cum adormeam în copilărie, cînd mi se întîmpla să mă trezesc în mijlocul nopții lîngă mama adormită, cînd bătea vîntul la fereastră, în horn se văita jalnic crivățul, iar butucii din sobă trosneau ca din pușcă din pricina gerului cumplit de afară... Atunci, începeam să plîng încetișor, temîndu-mă și în același timp dorind s-o trezesc pe mama, iar ea se trezea, mă săruta pe jumătate adormită, făcea peste mine semnul crucii, după care, împăcat, mă strîngeam ghem și adormeam liniștit cu sufletelul meu plin de bucurie.

Doamne, cît sînt de slăbit ! Astăzi am încercat să mă scol şi să trec de la patul meu la patul vecinului (un student care se reface acum de pe urma unei congestii), şi era cît p-aci să mă prăbuşesc la jumătatea drumului. Dar mintea se vindecă mult mai repede decît trupul. Cînd m-am trezit din acea stare de inconştienţă, nu-mi aminteam aproape de nimic şi trebuia să fac sforţări mari ca să-mi aduc aminte pînă şi de numele cunoscuţilor mei. Acum toate mi-au revenit în minte, dar nu ca o realitate a trecutului, ci ca un vis. Acum „el" nu mă mai chinuieşte. Nu. Trecutul s-a dus fără întoarcere.

Dedov mi-a adus astăzi un vraf întreg de ziare pline de laude pentru „surdul" meu şi pentru „dimineaţa" lui. Numai L. nu mă laudă pe mine. De altfel, acum îmi este totuna. Toate acestea sînt departe, foarte departe de mine. Îmi pare foarte bine pentru Dedov ; a primit Medalia Mare de Aur şi foarte curînd va pleca în străinătate. E fericit şi bucuros la culme ; faţa îi străluceşte ca o lună plină. M-a întrebat dacă am sau nu de gînd să concurez şi la anul, deoarece anul acesta m-a oprit boala mea. Să fi văzut cum a holbat ochii de mirare cînd i-am răspuns : „Nu".

— Vorbeşti serios ?

— Foarte serios, i-am răspuns eu.

— Şi ce ai de gînd să faci ?

— Nu ştiu, o să văd.

seamăn.

A plecat de la mine în prada unei mirări fără

XI

DEDOV

Ultimele două săptămîni le-am petrecut ca într-un fel de ceaţă, de tulburare, de neastîmpăr şi m-am liniştit abia acum în vagonul trenului care mă duce spre Varşovia. Nici nu-mi vine să cred : sînt bursier al Academiei, pictor, plecat pe un timp

de patru ani în străinătate spre a mă perfecționa în această artă ! Vivat academia !

Dar Riabinin, Riabinin ! L-am văzut astăzi pe stradă, în clipa cînd mă urcam în trăsură ca să merg la gară. „Te felicit, mi-a zis el, și poți și dumneata să mă feliciți pe mine".

— Pentru ce ?

— Chiar acum am reușit la examenul de admitere la școala normală.

La școala normală ! Un pictor de talentul lui ! O să se piardă, o să se nenorocească la țară. Ei, nu-i nebun ?

De data asta Dedov avea dreptate : Riabinin într-adevăr n-a avut o idee fericită. Dar despre asta vom vorbi poate altă dată...

1879

Într-un oraş mare era o grădină botanică, iar în această grădină o seră imensă de sticlă şi fier; o foarte frumoasă seră, susţinută de coloane zvelte în spirală, care sprijineau arcade uşoare dantelate, unite între ele printr-o întreagă ţesătură de rame de fier cu ochiuri de sticlă. Dar mai frumoasă ca oricînd era sera la asfinţitul soarelui, cînd razele lui o scăldau într-o lumină roşietică. Atunci părea că arde toată, reflexe sîngerii jucau şi scînteiau în geamurile ei ca într-o uriaşă piatră preţioasă, cioplită în faţete lucrate cu grijă.

Prin geamurile groase şi străvezii se întrezăreau plantele dinăuntrul serei. Cu toate că clădirea era foarte mare, plantele nu se simţeau la largul lor: erau prea înghesuite. Li se împleteau rădăcinile între ele, furîndu-şi una alteia hrana şi umezeala. Ramurile copacilor se împleteau şi ele cu frunzele uriaşe de palmier pe care le îndoiau şi le frîngeau sub greutatea lor şi apoi dădeau de ramele de fier, de care se îndoiau şi se frîngeau şi ele la rîndul lor. Grădinarii tăiau adeseori aceste ramuri, legau cu sîrmă frunzele ca să le împiedice creşterea şi să le îndrepte încotro voiau ei, dar toate aceste măsuri nu prea duceau la nimic. Plantele tînjeau după spaţiu, după ţara lor de baştină, după libertate. Erau toate originare din ţări calde, erau toate gingaşe, măreţe şi nespus de frumoase; şi toate îşi aminteau de patria lor şi îi duceau dorul. Cu toate că acoperişul de sticlă era străveziu, el nu le putea

înlocui cerul limpede. Uneori, iarna, geamurile se acopereau de ninsoare ; atunci un val de întuneric copleșea toată sera. Vîntul șuiera, izbea ramele și le făcea să se cutremure. Acoperișul zăcea sub un strat gros de zăpadă. Iar plantele ascultau nemișcate șuierul vîntului și își aminteau de un alt vînt : cald, umed, dătător de viață și sănătate. Ar fi vrut să-i simtă din nou adierea, să le clatine ramurile, să se joace cu frunzele lor. Dar aerul din seră era neclintit. Numai uneori viscolul iernii spărgea cîte un geam și atunci o undă tăioasă și rece de aer se abătea pe sub bolțile serei, aducînd cu ea un vîrtej de fulgi. Și acolo pe unde trecea unda, frunzele păleau, se încheau și se ofileau.

Dar ochiul de geam spart era repede pus la loc. Directorul grădinii botanice era un om foarte învățat și care nu îngăduia nici o neglijență, cu toate că cea mai mare parte din timp și-o petrecea aplecat deasupra microscopului, într-un turnuleț de sticlă, anume făcut în corpul principal al serei.

Printre plantele de seră era și un palmier, mai înalt și mai arătos decît toți ceilalți. Directorul cel cu turnulețul îi spunea în latinește *„Attalea"*. Dar acest nume nu era numele cel adevărat al palmierului, ci unul născocit de botaniști. Numele cel adevărat, botaniștii nu-l cunoșteau ; de aceea el nu figura, scris cu funingine, pe plăcuța albă prinsă de trunchiul palmierului. Într-o zi, veni în grădina botanică un străin sosit din țara tropicală, unde crescuse palmierul ; cînd îl văzu, străinul zîmbi pentru că palmierul îi aducea aminte de patria lui.

— A ! făcu el, cunosc acest copac. Și îi spuse numele lui cel adevărat.

— Să avem iertare, strigă directorul din turnulețul lui, unde în acea clipă diseca cu o lamă, foarte atent, tulpinița nu știu cărei plante, vă înșelați ! Un astfel de copac, de care ați binevoit să amintiți acum, nu există aici. Iar acest palmier este *Attalea Princeps*, originar din Brazilia.

— O da, răspunse brazilianul, vă cred. Botaniștii i-or fi spunînd ei *Attalea,* dar el mai are și un nume adevărat, dat de cei din patria lui.

— Numele lui adevărat este cel pe care i l-a dat știința, i-o tăie scurt botanistul și închise ușa turnulețului ca să nu-l mai stînjenească oamenii, care nu pricep nici măcar atît că dacă un om al științei și-a spus cuvîntul, trebuie să taci și să-l asculți.

Brazilianul rămase multă vreme cu ochii la palmier, simțind că-l copleșește tot mai tare tristețea. Își aminti de țara lui dragă cu soarele și cerul ei, cu pădurile ei virgine, cu animalele și păsările minunate, cu pustiurile și neasemuitele nopți ale sudului. Și se gîndi că nicăieri nu se simțise atît de fericit ca în țara lui, deși colindase o lume întreagă. Apoi atinse cu mîna trunchiul palmierului, de parcă și-ar fi luat rămas bun de la el și plecă din grădină, iar a doua zi era pe vapor, în drum spre casă.

Palmierul însă a rămas pe loc și era acum și mai trist, deși fusese destul de trist și înainte de această întîmplare. Era atît de singur, singur de tot. Creștetul lui se înălța cu cinci stînjeni deasupra tuturor celorlalte plante și acestea nu-l iubeau, îl invidiau și îl socoteau trufaș. Înălțimea nemăsurată a palmierului îi pricinuia numai nemulțumiri; toate celelalte plante se țineau împreună, pe cînd el era singur. Și-apoi, palmierul își amintea mai bine decît ceilalți de cerul patriei lui și tînjea după el mai mult decît toți, pentru că era mai aproape decît toți de acel ceva, care îi înlocuia cerul părăsit: de nesuferitul acoperiș de sticlă al serei. Prin geamul acoperișului, palmierul întrezărea uneori o fîșie albastră: era cerul. Deși străin și spălăcit, dar totuși un cer adevărat și albastru. Cînd toate celelalte plante flecăreau între ele, *Attalea* tăcea, cu sufletul plin de tristețe, și se gîndea cît de minunat ar fi să se simtă liber, fie chiar și sub acest cer spălăcit.

— Tare aș vrea să știu dacă o să ne ude curînd? întreba, de pildă, palmierul sago, foarte setos din fire. Zău, mi se pare că o să mă usuc pe ziua de azi.

— Mult mă miră vorbele dumitale, vecine dragă, îi răspunse un cactus burtos. Oare nu te saturi de atîta potop de apă pe care ţi-l toarnă în fiecare zi ? Uită-te la mine : mi se dă numai un strop de umezeală şi eu tot proaspăt şi verde sînt.

— Cei din neamul meu nu sînt deprinşi să fie prea păstrători cu apa, îi răspundea palmierul sago. Noi nu putem creşte pe un teren atît de uscat şi de sărac ca acela cu care se mulţumesc cactuşii. Noi nu sîntem obişnuiţi să trăim oricum. Şi în afară de asta, uite ce aş vrea să-ţi spun : nu te-a rugat nimeni să-mi faci observaţii.

După ce spuse aceste toate, palmierul sago tăcu jignit.

— În ceea ce mă priveşte pe mine, se amestecă în vorbă scorţişoara, sînt aproape mulţumită de viaţa pe care o duc. Ce e drept, mi-e cam urît aici, dar cel puţin am siguranţa că n-o să mă jupoaie nimeni.

— Dar nu eram jupuiţi chiar toţi, îi răspunse feriga cu trunchiul lemnos. Bineînţeles că multora li se pare rai chiar şi această închisoare, după existenţa nenorocită pe care au dus-o în libertate.

La auzul acestor vorbe, scorţişoara, uitînd că în libertate era într-adevăr jupuită, se supără de-a binelea şi sări la ceartă. Unele dintre plante ţineau cu ea, altele cu feriga, şi astfel începu o ciorovăială în toată legea. Dacă plantele ar fi putut să se mişte, s-ar fi luat negreşit la bătaie.

— De ce vă certaţi ? spuse *Attalea*. La ce vă ajută asta ? Nu faceţi decît să sporiţi nenorocirea voastră prin ură şi supărare. Mai bine lăsaţi-vă de sfadă şi gîndiţi-vă la ce am putea face. Ascultaţi ce vreau să vă spun eu : creşteţi cît mai mult în înălţime şi întăriţi-vă ; întindeţi-vă ramurile, propteţi-vă în rame şi în geamuri, atunci sera noastră o să se sfarme în bucăţi şi noi o să ne căpătăm libertatea. Dacă numai o singură ramură se propteşte într-un ochi de geam, ea este, fără îndoială, tăiată. Dar dacă acest lucru îl vor face sute de trunchiuri puternice şi viteze, atunci cine le va putea sta îm-

potrivă? E de ajuns să lucrăm strîns uniţi şi victoria va fi a noastră.

La început nimeni nu-i răspunse nici o vorbă palmierului; toţi tăceau, neştiind ce să-i spună. Dar în cele din urmă, palmierul sago îşi luă inima în dinţi.

— Toate astea sînt prostii! spuse el.

— Da, prostii, prostii! se porniră cu gura toţi copacii laolaltă şi se apucară să-i dovedească că propunerea lui este cu totul nesăbuită. Visări deşarte! strigau copacii. Fleacuri, gogomănii! Ramele sînt puternice şi n-o să le putem rupe niciodată, iar dacă le-am rupe, ce are să fie? Au să vină oamenii cu cuţite şi topoare, au să ne taie crengile, au să refacă ramele şi totul va rămîne neschimbat. Ne-am alege doar cu atît că ne-ar ciopîrţi şi ne-ar sfîrteca...

— Bine, cum vreţi! le răspunse *Attalea*. Acum ştiu ce-mi rămîne de făcut. Vă las în pace: n-aveţi decît să trăiţi cum vreţi, să vă burzuluiţi unii la alţii, să vă certaţi pentru picul de apă pe care îl primiţi ca pe o pomană şi să rămîneţi pe vecie sub clopotul de sticlă. Eu însă, o să-mi croiesc altă soartă. Eu vreau să privesc cerul şi soarele, fără zăbrele şi geamuri, şi o să le privesc astfel!

Şi palmierul se uită de sus, cu mîndrie, la pădurea verde a celorlalţi tovarăşi, de sub el. Nici unul din ei nu îndrăzni să-i răspundă şi numai palmierul sago şopti încet ca să n-audă decît vecinul lui:

— Las' c-o să vedem noi cum o să-ţi taie căpăţîna, ca să nu-ţi mai iei aşa de tare nasul la purtare, trufaşule!

Toţi ceilalţi copaci, deşi tăceau, erau şi ei supăraţi pe *Attalea* pentru vorbele lui pline de mîndrie. Numai un firicel de iarbă nu era supărat şi nici jignit de vorbele palmierului. Era un firicel mic şi firav, cel mai mic şi mai firav dintre toate plantele serei; molatic, palid, tîrîtor, cu nişte frunzuliţe ofilite, firicelul n-avea în el nimic deosebit; în seră era folosit, împreună cu semenii lui, numai pentru a acoperi fîşiile de pămînt gol. Iarba din care făcea el parte acoperea locul din jurul piciorului marelui

palmier ; cînd îi auzi vorbele, i se păru firicelului că *Attalea* are dreptate. Firicelul nu cunoştea frumuseţile naturii sudului, dar îi erau dragi şi lui aerul şi libertatea. Sera era şi pentru el o închisoare. „Dacă eu, un biet firicel nenorocit şi ofilit, sufăr atît de mult fără cerul meu cenuşiu, fără soarele meu palid, fără ploaia mea rece, atunci ce trebuie să simtă acest copac puternic şi minunat, aici în captivitate ?“ se gîndea firicelul de iarbă, alipindu-se cu duioşie de palmier şi alintîndu-se pe lîngă el. „De ce nu sînt şi eu un copac mare ? Eu aş fi ascultat de vorbele palmierului. M-aş fi înălţat alături de el şi împreună cu el am fi ieşit la libertate. Atunci toţi ceilalţi ar fi văzut că *Attalea* are dreptate.“

Dar firicelul nu era un copac mare, ci numai un firicel firav şi gălbejit de iarbă. El nu putea decît să se alipească şi mai duios de *Attalea,* să-i şoptească dragostea lui şi să-i ureze noroc în încercarea plănuită.

— Bineînţeles, la noi aici nu este atît de cald, cerul nu e atît de limpede, ploile nu-s atît de îmbelşugate ca în ţara ta, totuşi avem şi noi cer, soare şi vînt. La noi nu cresc plante aşa de minunate cum eşti tu şi tovarăşii tăi, cu frunze atît de mari şi flori aşa de frumoase. Dar şi la noi cresc copaci vrednici de luare-aminte : pini, brazi şi mesteceni. Eu, un biet firicel de iarbă, n-o să-mi pot face niciodată drum la libertate. Tu însă eşti atît de mare şi de puternic ! Trunchiul tău e vînjos şi nu mai ai mult pînă la acoperişul de sticlă. Tu ai să-l zdrobeşti şi ai să ieşi la lumina zilei. Atunci ai să-mi spui şi mie dacă acolo, afară, toate au rămas la fel de minunate ca în trecut. Şi eu am să mă mulţumesc cu atît.

— Dar de ce, firicelule, nu vrei să ieşi şi tu la libertate o dată cu mine ? Trunchiul meu e puternic şi vînjos ; sprijină-te de el şi urcă pînă sus. Pentru mine nu-i nici o greutate să te ţin.

— Nu, nu-i de mine ! Priveşte cît sînt de slab şi ofilit : n-am putere să-mi ridic nici măcar foiţele

mele. Nu, nu-ţi pot fi tovarăş. Înalţă-te şi fii fericit. Atîta îţi cer : cînd vei ajunge la libertate, adă-ţi uneori aminte de micul tău prieten !

Şi palmierul se apucă să crească. Vizitatorii serei se minunau şi înainte de înălţimea lui, acum însă, din lună în lună, palmierul se făcea din ce în ce mai înalt. Directorul grădinii botanice atribuia această creştere rapidă bunei îngrijiri ce se dădea palmierului şi se mîndrea de priceperea cu care a organizat sera şi cu care vede de ea.

— Priviţi-l pe *Attalea Princeps,* zicea el. Exemplare atît de înalte se întîlnesc rar chiar şi în Brazilia. Noi ne-am pus la contribuţie toată ştiinţa să facem ca plantele din seră să se dezvolte la fel ca în libertate şi mi se pare că am ajuns la un oarecare rezultat.

Spunînd acestea, directorul, mulţumit de el însuşi, lovea cu bastonul trunchiul puternic şi loviturile lui răsunau în toată sera. Frunzele palmierului tresăreau la fiecare lovitură. O, dacă ar fi putut să geamă, ce geamăt de durere şi mînie ar fi auzit directorul !

„El îşi închipuie că eu cresc să-i fac lui plăcere, îşi zicea *Attalea.* N-are decît s-o creadă."

Şi palmierul creştea înainte, cheltuindu-şi toată seva ca să se înalţe şi lipsind de putere rădăcinile şi frunzele. Uneori, i se părea că distanţa pînă la bolţă nu se micşorează. Atunci îşi încorda toate puterile. Zi de zi se apropia tot mai mult de ramele acoperişului şi, în sfîrşit, o frunză tînără a palmierului atinse geamul şi fierul rece al bolţii.

— Priviţi-l, priviţi-l ! strigară celelalte plante. Vedeţi unde s-a cocoţat ? Oare într-adevăr se încumetă să facă ce şi-a pus în gînd ?

— Ce grozav s-a înălţat ! spuse feriga.

— Ei şi ce-i cu asta ? Mare minune ! Dacă ar şti cel puţin să se îngroaşe, aşa cum fac eu, spuse un palmier gros, cu trunchiul ca un butoi. Şi încotro s-o fi lungind aşa ? Tot n-o să ajungă la nimic. Ramele sînt tari şi geamurile groase.

Mai trecu o lună. *Attalea* se înălța mereu. Apoi veni o zi cînd palmierul se propti cu putere în ramele de fier. Nu mai avea unde să crească. Și trunchiul lui prinse a se îndoi. Coroana de frunze se boți, vergelele reci ale ramei se înfipseră în frunzele gingașe și tinere, tăindu-le și ciuntindu-le, dar copacul era încăpățînat: nu-și cruța frunzele, și, fără să ia seama la nimic, se proptea în zăbrele, iar zăbrelele pînă la urmă cedară, deși erau de fier tare.

Firicelul de iarbă urmărea lupta palmierului și îi tremura sufletul de emoție.

— Spune-mi, nu te doare? Ramele sînt atît de tari! N-ar fi mai bine să te dai bătut? îl întrebă firicelul.

— Dacă mă doare? Ce înseamnă o durere pe lîngă voința mea de a ieși la libertate. Nu m-ai încurajat oare chiar tu? îi răspunse palmierul.

— Da, te-am încurajat, dar atunci nu știam cît e de greu. Mi-e milă de tine. Suferi prea mult.

— Taci, ființă slabă! Nu mă compătimi! Am să ies la libertate, ori am să mor!

În clipa aceea se auzi un trosnet răsunător. O vergea groasă de fier se frînse. Cioburi de sticlă căzură cu zgomot la pămînt. Unul din ele atinse pălăria directorului, care tocmai ieșea din seră.

— Ce mai e și asta? strigă directorul, tresărind la vederea bucăților de sticlă ce zburau prin aer. Abia după ce ieși în fugă din seră, îi cercetă de afară acoperișul. Deasupra bolții de sticlă, se înălța, mîndră, coroana verde a palmierului, care-și îndreptase deodată în sus vîrful cu frunzele.

„Asta-i tot? se întrebă palmierul. După asta am tînjit și am pătimit eu atîta vreme? Acesta era țelul cel mai înalt pe care m-am luptat să-l ating?"

Era toamnă tîrzie, cînd *Attalea* își scoase afară vîrful coroanei prin spărtura bolții de sticlă. Afară cernea o ploaie mărunță, amestecată cu zăpadă; vîntul fugărea frînturi de nori cenușii ce se tîrau aproape de pămînt. Palmierului i se părea că norii îl împresoară din toate părțile. Copacii dezgoliți de

frunze păreau niște leșuri groaznic ciuntite. Numai pinii și brazii își mai păstrau cetina de un verde închis. Copacii din jur priveau posomorîți palmierul. „Ai să îngheți ! păreau a-i spune. Tu nu știi ce-i gerul. Nu ești deprins să rabzi. De ce ai ieșit din sera ta caldă ?“

Și *Attalea* înțelese că i-a venit sfîrșitul. Îngheța. Să se întoarcă iar sub bolta cea veche ? Dar asta nu mai era cu putință. Trebuia să stea mai departe în vîntul rece, să rabde smuciturile lui, să îndure atingerea tăioasă a fulgilor, să privească cerul murdar, natura săracă din jur, curtea urîtă din spatele grădinii botanice, orașul cenușiu și imens ce se zărea învăluit în neguri, și să aștepte pînă cînd oamenii de acolo, de jos, din seră, o să-i hotărască soarta.

Directorul porunci să fie tăiat palmierul. „Am fi putut să-i construim un clopot de sticlă anume, zise el, dar pentru cîtă vreme ? O să crească iar, și o să-l dărîme și pe acela. Și apoi ne-ar costa și prea mult. Să fie tăiat !“

Palmierul fu legat cu funii, să nu zdrobească în cădere pereții serei și tăiat jos, foarte jos, chiar la rădăcină. Firicelul de iarbă care se alipise de trunchiul lui nu voi să-și părăsească prietenul și fu ucis odată cu el. Cînd palmierul fu scos din seră, pe ciotul lui rămaseră smocuri încîlcite de iarbă schingiuită de dinții fierăstrăului.

— Să fie smulsă și aruncată mizeria asta de iarbă, spuse directorul. Las' că e îngălbenită, dar e și prea tocată de fierăstrău. Să se semene altceva în locul ei.

Unul din grădinari smulse dintr-o lovitură dibace de hîrleț un braț întreg de iarbă îngălbenită, o aruncă în coș, o scoase din seră și o azvîrli în curtea din dos, chiar peste palmierul mort ce zăcea în noroi, pe jumătate acoperit de zăpadă.

1879

FLOAREA ROȘIE

(În memoria lui Ivan Sergheevici Turgheniev)

I

— În numele maiestății sale împăratul Petru I, declar că voi inspecta acest ospiciu de nebuni!

Aceste vorbe fură rostite cu glas puternic, tăios și răsunător. Secretarul ospiciului, care îl înscrisese pe bolnav într-un registru mare și jerpelit ce stătea pe o masă plină de pete de cerneală, nu-și putu stăpîni un zîmbet. Dar cei doi tineri, care-l însoțeau pe bolnav, nu rîdeau, abia de se mai țineau pe picioare după patruzeci și opt de ore petrecute fără somn cu nebunul pe care îl aduseseră cu trenul. Cu o stație înainte de coborîre, bolnavul fusese cuprins de un acces de nebunie mai puternic decît celelalte; însoțitorii înjghebaseră cu chiu cu vai un fel de cămașă de forță, chemaseră conductorul și un jandarm, și cu ajutorul lor puseseră nebunului această cămașă. Astfel îl aduseseră la oraș și îl transportaseră pînă la spital.

Bolnavul era groaznic la înfățișare. Deasupra hainelor cenușii, făcute ferfeniță în timpul accesului, purta acum o cămașă de pînză groasă cu o tăietură largă la gît, care îi strîngea bine trupul; mînecile lungi îi țineau brațele lipite cruciș de piept și se înnodau apoi la spate. Ochii injectați, larg deschiși (nu dormise de zece zile), ardeau cu intensitate și aveau o privire fixă. Un spasm nervos îi schimonosea colțul buzei de jos; părul inelat, încîlcit, îi cădea pe frunte ca o coamă; umbla cu pași repezi și grei dintr-un capăt în altul al biroului, cercetînd plin de curiozitate dulapurile vechi ticsite de hîrțoage și

scaunele îmbrăcate în muşama, aruncînd uneori cîte o privire însoţitorilor săi.

— Duceţi-l în salon. La dreapta.

— Ştiu, ştiu. Am mai fost aici, tot cu voi, anul trecut. Am inspectat atunci spitalul. Cunosc totul, o să vă fie greu să mă trageţi pe sfoară, spuse bolnavul.

Apoi se întoarse spre uşă. Paznicul o deschise în faţa lui şi bolnavul ieşi din birou cu acelaşi mers iute, apăsat şi hotărît, ţinîndu-şi în sus capul întunecat de nebunie, şi se îndreptă aproape în fugă la dreapta, în partea destinată bolnavilor mintali. Însoţitorii abia se puteau ţine după el.

— Sună tu, că eu nu pot. Mi-aţi legat mîinile.

Portarul deschise uşa şi cei trei oameni intrară în ospiciu.

Era o clădire mare şi veche de piatră. Două saloane spaţioase, unul, sufrageria, celălalt dormitorul comun al bolnavilor liniştiţi, un coridor larg cu uşă de sticlă ce da într-o grădină cu flori, vreo douăzeci de rezerve tot pentru bolnavi — toate acestea alcătuiau parterul ; se mai aflau aici şi două camere întunecoase : una cu pereţii căptuşiţi cu saltele, alta cu pereţi de scînduri ; aici erau închişi bolnavii furioşi. Mai era apoi şi o altă încăpere foarte mare şi mohorîtă cu bolţi joase : camera de baie. Etajul deasupra era locuit de femei. De acolo se auzea un zgomot discordant, întrerupt uneori de urlete şi bocete. Spitalul, construit pentru optzeci de oameni, cuprindea aproape trei sute de bolnavi, fiind singurul pentru mai multe gubernii din jur. În cămăruţele mici erau înghesuite cîte patru şi chiar cinci paturi ; iarna, cînd bolnavii nu ieşeau în grădină şi toate ferestrele cu gratii de fier erau ermetic închise, era nesuferit de cald în spital.

Noul venit fu dus în sala de baie. Această încăpere ar fi făcut o impresie apăsătoare şi asupra unui om sănătos ; cu atît mai apăsătoare fu pentru închipuirea bolnavă a noului venit. Era o odaie mare cu bolţi joase, podită cu piatră şi slinoasă, luminată numai de o singură fereastră colţar ; pereţii şi bol-

ţile erau vopsite în ulei într-un roşu închis ; în podeaua neagră de murdărie, la nivelul ei, erau îngropate două căzi de piatră ce semănau cu două gropi ovale, umplute cu apă. O sobă enormă de aramă cu cazan cilindric pentru încălzitul apei şi cu un sistem întreg de ţevi şi robinete ocupa colţul opus ferestrei ; toate lucrurile aveau un caracter neobişnuit de sumbru şi fantastic pentru o închipuire bolnavă şi această impresie era sporită de paznicul încăperii, un ucrainean gras, tăcut, cu înfăţişare mohorîtă.

Cînd bolnavul fu introdus în această încăpere sinistră ca să se scalde şi să i se pună o vezicatoare la ceafă, conform sistemului de tratament al medicului şef, bietul om fu cuprins de spaimă şi furie. Gînduri fără noimă, unele mai monstruoase decît altele îi treceau cu repeziciune prin cap. Ce-i asta ? Inchiziţie ? Un loc de execuţii tainice unde duşmanii lui şi-au pus în gînd să-l omoare ? Ori poate e chiar infernul ? În cele din urmă, îl străfulgeră gîndul că va fi supus la cazne. Cu toată împotrivirea lui deznădăjduită, bolnavul fu dezbrăcat. Cu puteri înzecite de boală el se smulgea cu dibăcie din mîinile celor cîţiva supraveghetori care îl ţineau şi îi trîntea la pămînt. Pînă la urmă patru oameni îl doborîră, îl apucară de mîini şi de picioare şi îl cufundară în apa caldă. Dar apa i se păru clocotită şi în capul bolnav al nenorocitului trecu un crîmpei de gînd nebunesc despre chinurile medievale cu apă clocotită şi fierul roşu. Înecîndu-se şi dînd cu desperare din mîini şi din picioare, deşi supraveghetorii îl ţineau strîns, nenorocitul striga, cu răsuflarea întretăiată, vorbe fără şir pe care nici nu ţi le poţi închipui dacă nu le-ai auzi cu urechile tale. Era un amestec de rugăciuni şi blesteme. Bolnavul urlă pînă căzu istovit şi, în cele din urmă, rosti încet, cu lacrimi fierbinţi în ochi, o frază ce nu mai semăna întru nimic cu aiureala de pînă atunci :

— Sfinte mare mucenic Gheorghe ! În mîinile tale îmi dau trupul. Dar spiritul — nu. O, nu !

Supraveghetorii tot îl mai ţineau, deşi omul se potolise. Baia caldă şi punga cu gheaţă de pe cap îşi făcuseră efectul. Dar în clipa cînd nebunul, aproape în nesimţire, fu scos din apă şi aşezat pe scaun pentru a i se pune vezicatoarea, restul de puteri şi de gînduri fără şir izbucniră cu o nouă furie.

— Pentru ce ? Pentru ce ? striga el. N-am dorit răul nimănui. Pentru ce mă ucideţi ? O-o ! O, doamne ! O, voi, toţi cei chinuiţi înaintea mea ! Vouă mă rog de izbăvire...

Atingerea arzătoare pe care o simţi la ceafă îl făcu să se zbată cu deznădejde. Supraveghetorii, care nu-l puteau stăpîni, nu mai ştiau ce să facă.

— N-avem ce-i face, spuse soldatul care îi pusese vezicatoarea. Să isprăvim !

Aceste vorbe simple îl făcură pe nebun să se cutremure. „Să isprăvim ? Ce să isprăvim ? Cu cine să isprăvim ? Cu mine !" îşi zise el şi închise ochii, cuprins de groaza morţii. Soldatul luă de două capete un prosop aspru şi apăsîndu-l tare pe ceafa bolnavului îi smulse vezicatoarea împreună cu un strat de piele ; pe ceafa bolnavului rămase o rană roşie, deschisă. Durerea operaţiei suferite, greu de îndurat chiar şi pentru un om sănătos şi liniştit, îi păru bolnavului sfîrşitul sfîrşitului. El se smuci cu tot trupul, scăpă din mîinile supraveghetorilor şi, aşa gol cum era, se rostogoli pe lespezile de piatră ale încăperii. Credea că i s-a tăiat capul. Vroia să strige şi nu putea. Oamenii îl ridicară fără cunoştinţă, şi îl duseră pe pat, unde căzu într-un somn adînc şi lung, fără vise.

II

Se trezi în toiul nopţii. În jur era linişte ; din odaia vecină se auzea răsuflarea bolnavilor adormiţi. De departe răzbătea glasul monoton şi ciudat

al unui bolnav care vorbea singur într-una din camerele întunecate unde fusese închis pe timpul nopţii, iar de sus, din salonul femeilor, un glas răguşit de contralto îngîna un cîntec fără şir. Nebunul ascultă cu luare-aminte toate aceste zgomote. Simţea în toate mădularele o slăbiciune şi o sfîrşeală de nedescris ; ceafa îl ustura cumplit.

„Unde sînt ? Ce-i cu mine ?“ se întrebă el. Şi deodată, cu o limpezime neobişnuită, i se înfăţişă în minte ultima lună din viaţa lui : omul înţelese că e bolnav şi îşi dădu seama ce anume boală are. Un şir de gînduri nesăbuite, de vorbe şi fapte fără noimă îi răsăriră în amintire, făcîndu-l să se cutremure din tot trupul.

— Dar toate acestea s-au sfîrşit. Mulţumesc lui dumnezeu, s-au sfîrşit ! şopti el şi adormi din nou.

Fereastra deschisă, cu gratii de fier, dădea într-o mică fundătură dintre două clădiri înalte şi un zid de piatră ; aici nu intra niciodată nimeni şi colţişorul acesta era plin de tufe sălbatice şi de liliac ce înflorea bogat în acest anotimp... În dosul tufelor, chiar în faţa ferestrei, se înălţau zidul negru şi vîrfurile întunecate ale copacilor din grădina mare de alături, ce se iveau de după acest zid, scăldate şi învăluite de lumina argintie a lunii. În dreapta se înălţa clădirea albă a spitalului cu ferestrele luminate şi apărate de zăbrele de fier ; în stînga se zărea zidul alb al morgii strălucind în bătaia lunii. Razele astrului pătrundeau printre zăbrele în camera bolnavului, se aşterneau pe jos şi luminau un colţ al patului şi faţa chinuită fără pic de sînge a omului ce zăcea cu ochii închişi ; acum, această faţă nu mai avea nimic de nebun. Un somn adînc şi greu, somn de om istovit, un somn fără vise, neclintit şi aproape fără răsuflare îl cuprinsese pe bolnav. Se trezi cîteva clipe pe deplin conştient de tot ce se întîmpla, ca şi cum ar fi fost sănătos, şi adormi iar, pentru ca dimineaţa să se scoale tot atît de nebun ca în ajun.

III

— Cum te simţi ? îl întrebă dimineaţa doctorul.

Bolnavul, de-abia trezit din somn, zăcea încă sub plapumă.

— Minunat ! răspunse el, sărind din pat, punîndu-şi papucii şi halatul. Minunat ! Numai asta mă supără !

Şi îi arătă ceafa.

— Cînd întorc gîtul, mă doare. Dar nu-i nimic, toate-s bune dacă le înţelegi ; iar eu înţeleg.

— Ştii unde te afli ?

— Bineînţeles, doctore ! Sînt într-un ospiciu. Dar dacă înţelegi asta, n-are nici o importanţă. Dar absolut nici una.

Doctorul îl privea drept în ochi. Faţa lui frumoasă, îngrijită, cu o barbă aurie, impecabil pieptănată, şi cu ochii albaştri, liniştiţi ce priveau prin ochelarii cu rame de aur, era nemişcată şi ermetică. Îl observa pe bolnav.

— De ce mă priveşti atît de stăruitor ? N-ai să poţi citi ce e în sufletul meu, urmă bolnavul, pe cînd eu citesc limpede într-al dumitale ! Pentru ce faci rău ? Pentru ce ai adunat aici gloata asta de nenorociţi pe care îi ţii închişi ? Mie mi-e egal : eu înţeleg totul şi sînt liniştit. Dar ei ? La ce atîta suferinţă ? Unui om care a ajuns să aibă în sufletul lui o idee mare, o idee universală, îi este egal unde trăieşte şi ce simte. Îi este egal chiar dacă trăieşte sau nu... Nu-i aşa ?

— Poate, răspunse doctorul şi se aşeză pe un scaun în colţul odăii ca să-l poată vedea mai bine pe bolnavul ce umbla iute din colţ în colţ, tîrşiindu-şi papucii prea mari şi fluturîndu-şi poalele halatului de stambă, vărgată cu dungi largi roşii şi presărată cu flori. Sanitarul şi supraveghetorul, care îl însoţeau pe doctor, rămaseră în picioare lîngă uşă.

— Şi eu am o asemenea idee ! exclamă bolnavul. Cînd am găsit-o, am simţit că renasc. Simţurile mi s-au ascuţit, iar creierul îmi lucrează ca niciodată.

Tot ce realizam înainte datorită unor concluzii, după deducţii îndelungate, acum îmi vine pe calea intuiţiei. Am ajuns în chip firesc la ceea ce se elaborează prin filozofie. Eu trăiesc prin mine însumi marea idee şi anume : că spaţiul şi timpul nu sînt decît ficţiuni. Eu trăiesc în toate veacurile. Trăiesc fără spaţiu, pretutindeni ori nicăieri, cum vrei s-o iei. Şi de aceea mi-e egal dacă mă ţii aici ori mă laşi în libertate, dacă sînt liber ori sînt legat. Am observat că mai sînt aici şi alţi cîţiva oameni care îmi seamănă. Pentru restul turmei, însă, o astfel de stare e îngrozitoare. Pentru ce nu le dai drumul ? Cui îi foloseşte...

— Ai spus, îl întrerupse doctorul, că trăieşti în afară de timp şi spaţiu. Totuşi nu poţi nega, de pildă, că noi doi ne aflăm în această odaie şi că acum e, doctorul scoase ceasul din buzunar, zece şi jumătate şi că sîntem în şase mai, anul... 18... Ce crezi despre asta ?

— Nimic. Mi-e egal unde sînt şi cînd trăiesc, şi dacă *mie* îmi este egal, nu înseamnă oare asta că *eu* sînt pretutindeni şi totdeauna ?

Doctorul zîmbi.

— O logică originală cu totul, zise el ridicîndu-se. Poate că ai dreptate. La revedere. Nu vrei o ţigară de foi ?

— Mulţumesc. Bolnavul se opri din mers, luă ţigara şi îi muşcă, nervos, vîrful. Asta mă ajută să gîndesc, zise el. Ăsta-i universul, microcosmosul. La un capăt sînt bazele, la celălalt — acizii. Aşa este şi echilibrul universului în care ideile contrarii se neutralizează. Cu bine, doctore !

Doctorul plecă mai departe. Cei mai mulţi dintre bolnavi îl aşteptau în picioare, înşiruiţi lîngă paturile lor. Nici un şef nu se bucură de atîta cinste la subalternii săi, cum se bucură un doctor psihiatru în ochii bolnavilor lui.

Rămas singur, nebunul îşi reluă mersul sacadat dintr-un colţ în altul al odăii. Cînd i se aduse ceaiul, îl luă, şi fără să se aşeze nici o clipă, goli din două sorbituri cana mare de pămînt şi înghiţi

aproape pe nemestecate o bucată mare de pîine albă. Apoi ieşi din odaie şi cîteva ceasuri de-a rîndul măsură cu pasul lui repede şi apăsat toată clădirea, dintr-un capăt într-altul. Ziua era ploioasă şi bolnavii nu ieşeau în grădină. Cînd veni sanitarul să caute pe noul intrat, ceilalţi îi arătară înspre capătul coridorului; el stătea acolo cu faţa lipită de ochiul de sticlă al uşii şi privea ţintă grădiniţa de flori din faţa lui. Atenţia îi era atrasă de o floare neobişnuit de roşie, un fel de mac.

— Hai să te cîntăresc, spuse sanitarul punîndu-i mîna pe umăr.

Cînd bolnavul îşi întoarse faţa spre el, sanitarul se trase înapoi speriat: atîta ură sălbatică şi mînie ardeau în ochii lui de nebun. Dar văzîndu-l pe sanitar, bolnavul se potoli numaidecît şi îl urmă ascultător, fără nici o vorbă, cufundat parcă într-un gînd adînc. Cei doi oameni trecură în cabinetul doctorilor; bolnavul se urcă singur pe platforma unui mic cîntar decimal. Sanitarul îl cîntări şi notă în registru, în faţa numelui noului intrat: 109 funturi. A doua zi, bolnavul avea numai 107 funturi, a treia zi 106.

— Dacă îi merge tot aşa, o să moară în curînd, spuse doctorul şi porunci ca noul venit să fie hrănit cît se poate de bine.

Cu toate acestea şi cu toată pofta de mîncare neobişnuită a nebunului, acesta slăbea pe zi ce trecea şi sanitarul nota de fiecare dată în registru o greutate din ce în ce mai mică. Bolnavul aproape că nu dormea şi zile întregi era într-o continuă mişcare.

IV

Nenorocitul înţelegea că se află într-un ospiciu; înţelegea chiar că este bolnav. Uneori, ca în prima noapte, se trezea în liniştea nopţii după o zi întreagă de mişcare neîncetată; îl dureau toate mădularele, îşi simţea capul greu, dar era pe deplin conştient. Poate că lipsa impresiilor în liniştea nopţii şi lumina slabă,

poate funcţionarea redusă a creierului omului abia trezit din somn îl făceau să înţeleagă în astfel de clipe situaţia lui şi să se simtă ca un om sănătos. Dar venea o nouă zi, şi, o dată cu lumina şi cu trezirea vieţii din jur, impresiile îl copleşeau ca un val puternic şi nestăvilit ; creierul bolnav nu li se putea împotrivi şi omul înnebunea din nou. Starea lui era un ciudat amestec de raţionament logic şi de aiureală. Îşi dădea bine seama că are în jurul lui numai bolnavi şi în acelaşi timp vedea totuşi în fiecare din ei un personaj important care trăia incognito sau care era ascuns înadins de cineva, un personaj pe care îl cunoştea mai de demult sau despre care citise sau auzise. Pentru el ospiciul era populat de oameni din toate vremurile şi din toate ţările. Vedea printre ei şi vii şi morţi. Oameni ale căror nume erau cunoscute în lumea întreagă şi soldaţi ucişi în ultimul război şi reînviaţi. Se vedea într-un cerc fermecat, sub o vrajă care ţinea adunată toată puterea pământului, şi se credea, în nebunia lui, centrul acestui cerc. Toţi ceilalţi, tovarăşii lui de suferinţă, erau adunaţi acolo numai pentru a sluji o cauză pe care bolnavul şi-o închipuia nelămurit ca pe o cauză măreaţă, al cărei scop era nimicirea răului de pe pământ. Nu ştia prea bine în ce fel avea să se desfăşoare acest lucru, dar se simţea destul de puternic să-l îndeplinească. Putea citi gîndurile oamenilor ; în orice lucru deslușea toată istoria lui ; sălciile bătrîne din grădina ospiciului îi povesteau legende întregi trăite de ele ; clădirea, ridicată într-adevăr foarte demult, bolnavul o socotea a fi fost o casă de a lui Petru cel Mare şi era încredinţat că împăratul stătuse în ea pe timpul luptelor de la Poltava. Citise aceasta pe pereţi, în tencuiala căzută, pe bucăţile de cărămidă şi faianţă pe care le găsea prin grădină ; i se părea că toată istoria casei şi a grădinii era scrisă pe ele. Clădirea cea mică a morgii bolnavul o popula cu zeci şi sute de oameni morţi demult ; uneori se uita atent pe ferestruica ce dădea din subsolul morgii într-un colţ al grădinii şi îi părea că în reflexele mişcătoare ale

luminii ce juca în culori de curcubeu pe geamul murdar vede trăsături bine cunoscute, întîlnite de el în viaţă sau în portrete.

Între timp se statornicise o vreme frumoasă şi senină ; bolnavii îşi petreceau tot timpul liber afară, la aer. Partea de grădină rezervată lor nu era prea mare, dar umbrită de copăci deşi, şi semănată pretutindeni, unde acest lucru era cu putinţă, cu flori. Supraveghetorul punea pe toţi bolnavii, mai mult sau mai puţin în stare să muncească, să vadă de grădină ; zile întregi aceştia măturau cărările, le presărau cu nisip, pliveau şi udau straturile de flori, de castraveţi, de pepeni verzi şi galbeni, semănaţi şi îngrijiţi de ei. Un colţ al grădinii era năpădit de lăstare tinere de vişini. De-a lungul acestor tufişuri se întindeau alei de sălcii ; în mijlocul grădinii, pe un mic deal artificial, creşteau flori mai frumoase decît în tot restul grădinii ; pe marginile deluşorului şi pe platoul lui de sus se înălţau numai flori foarte viu colorate, iar în mijloc se lăfăia o dalie neobişnuit de mare şi de rară : era galbenă şi presărată toată de stropi roşii. Dalia aceasta era un fel de centru al întregii grădini peste care se înălţa falnică, şi, lucru vădit, mulţi dintre bolnavi îi atribuiau însuşiri magice. Bolnavul cel nou găsea şi el că floarea are în ea ceva deosebit şi că este un fel de paladium al grădinii şi chiar al clădirii. Pe marginile tuturor cărărilor erau de asemenea flori sădite de bolnavi. Flori pe care le puteai întîlni în toate grădiniţele din Ucraina : trandafiri înalţi, petunii viu colorate, tufe înalte de regina nopţii cu flori trandafirii, mentă, pansele, conduraşi şi maci. În apropierea ieşirii din clădire erau trei tufe de mac de un soi deosebit, cu florile mult mai mici decît ale macului obişnuit şi de o culoare sîngerie neobişnuit de vie. Aceste flori îl minunaseră pe bolnav în prima zi după sosirea lui în ospiciu, cînd se uitase în grădină prin uşa de sticlă.

Cînd ieşi prima oară în grădină, încă de pe trepte îşi îndreptă privirile asupra acestor flori atît de roşii. Nu erau decît două şi, cu totul întîmplător, ele

creşteau ceva mai la o parte de toate celelalte, într-un loc neplivit, înconjurate de lobodă deasă şi de alte buruieni.

Unul după altul, ieşeau afară şi alţi bolnavi şi treceau pe lîngă paznicul care înmîna fiecăruia cîte o tichie albă, groasă, de bumbac, cu cîte o cruce roşie în frunte. Tichiile erau dintre acelea care se întrebuinţează în timpul războiului şi fuseseră cumpărate la o licitaţie. Dar bolnavul, bineînţeles, atribui crucii roşii de pe ele o semnificaţie misterioasă. Scoase tichia de pe cap, privi crucea, apoi se uită la florile de mac. Roşul florilor era mai viu.

— *El* învinge, spuse bolnavul, dar vedem noi pînă la urmă.

Şi coborî treptele. Ajuns jos, se uită jur împrejur şi, fără să-l vadă pe paznicul care se ţinea în spatele lui, trecu peste un strat de flori şi întinse mîna spre cei doi maci, dar nu îndrăzni să-i rupă. Simţea o stranie dogoare şi înţepături în braţul întins, care se răspîndiră pe urmă în tot trupul ca şi cum micile petale roşii ar fi radiat din ele un puternic curent electric, care îi pătrundea toată fiinţa. Mai făcu un pas înainte şi întinse mîna foarte aproape de floare, dar floarea se apăra — îi părea lui — răspîndind în jur răsuflarea ei otrăvitoare, dătătoare de moarte. Bolnavul simţi că-i vîjîie capul ; mai făcu o ultimă încercare deznădăjduită şi apucă tulpina florii, cînd deodată o mînă grea i se lăsă pe umăr. Era paznicul care îl oprea.

— Să nu rupi flori, îi spuse bătrînul ucrainean. Nici pe straturi să nu calci. Sînteţi mulţi nebuni aici şi dacă fiecare rupe cîte o floare, se duce de rîpă grădina, mai adăugă el sfătos, tot ţinîndu-l de umăr.

Bolnavul îl privi drept în faţă, se desprinse fără să scoată o vorbă din strînsoarea lui şi o porni pe cărare foarte tulburat. „O, nefericiţilor ! gîndea el. Sînteţi într-atît de orbi, că nu vedeţi nimic şi îl apăraţi. Dar fie ce-o fi, o să-i vin eu de hac. Dacă nu azi, mîine, o să ne măsurăm puterile. Şi de-o fi să mor, mi-e totuna..."

Se plimbă prin grădină pînă la căderea serii, făcînd cunoştinţă şi legînd convorbiri ciudate cu alţi bolnavi ; fiecare dintre aceştia auzea numai răspunsuri la gîndurile lui proprii, gînduri demente, exprimate prin vorbe misterioase, fără şir. Bolnavul umbla cînd cu unul, cînd cu altul dintre tovarăşii lui de suferinţă, şi, spre sfîrşitul zilei, era şi mai încredinţat că „totul e gata", după cum îşi spunea el. Curînd, foarte curînd, se vor prăbuşi la pămînt toate aceste gratii de fier şi toţi prizonierii de aici vor fi liberi şi se vor repezi spre toate zările pămîntului, iar lumea întreagă se va cutremura, va lepăda vechiul ei înveliş şi se va ridica într-o frumuseţe nouă şi minunată. Uitase aproape cu desăvîrşire de floarea roşie, dar în clipa cînd, părăsind grădina, urca treptele de la intrare, o văzu din nou în iarba deasă, acum întunecată şi brobonită de rouă ; cei doi maci ardeau ca doi cărbuni încinşi. Atunci bolnavul rămase în urma celorlalţi şi se opri în spatele paznicului, aşteptînd clipa prielnică. Nimeni nu-l văzu cînd sări peste stratul de flori, smulse una din florile roşii şi o dosi grăbit la piept, sub cămaşă. Cînd petalele proaspete, umede de rouă, îi atinseră trupul, bolnavul îngălbeni ca un mort, ochii i se lărgiră de spaimă şi o sudoare rece îi broboni fruntea.

În clădire se aprindeau lămpile ; cea mai mare parte dintre bolnavi se culcară pe paturile lor, aşteptînd cina, în afară de cîţiva prea neliniştiţi, care umblau de colo-colo, cu paşi grăbiţi, prin coridor şi prin saloane. Bolnavul cu floarea roşie în sîn era şi el printre aceştia. Umbla cu mîinile spasmodic încrucişate peste piept ; părea că vrea să strivească, să nimicească floarea ascunsă acolo. De cîte ori îi ieşea cineva înainte, bolnavul îl ocolea, temîndu-se să nu-l atingă nici măcar cu poala hainei. „Nu vă apropiaţi, nu vă apropiaţi de mine !" le striga el. Dar la ospiciu astfel de strigăte nu sînt prea mult luate în seamă. Bolnavul umbla din ce în ce mai iute, făcînd paşi din ce în ce mai mari ; astfel trecu un ceas, două, într-un fel de îndîrjire nebună.

— O să te istovesc. O să te sugrum ! spunea el cu glas înăbuşit, plin de ură.

Uneori scrîşnea din dinţi.

Se aduse mîncare în sufragerie. Pe mesele mari, neacoperite, fură aşezate cîteva străchini de lemn, vopsite şi împodobite cu desene aurite, pline de terci moale de mei ; bolnavii se aşezară pe laviţe şi primiră fiecare cîte o bucată de pîine neagră. La fiecare strachină mîncau cîte opt oameni laolaltă, cu linguri de lemn. Acelora care se bucurau de o mîncare mai bună li se dădură porţii separate. Bolnavul nostru înghiţi în grabă mîncarea adusă de paznic în odaia lui, dar nu se mulţumi cu atît şi veni în sufrageria comună.

— Daţi-mi voie să mă aşez şi eu aici, spuse el supraveghetorului.

— Dar dumneata ai mîncat ! răspunse acesta, împărţind în străchini porţii suplimentare de terci.

— Sînt foarte flămînd. Şi-apoi, am nevoie de multă putere. Toată nădejdea mea este în hrană ; ştiţi doar că aproape nu dorm.

— Mănîncă, dragul meu, şi să-ţi fie de bine. Taras, dă-i o lingură şi o bucată de pîine.

Bolnavul îşi făcu loc în faţa uneia din străchini şi înghiţi şi de acolo o cantitate enormă de mîncare.

— Haide, ajunge, ajunge ! spuse în cele din urmă supraveghetorul, văzînd că toţi ceilalţi bolnavi au sfîrşit de mîncat şi bolnavul nostru stă aplecat asupra unei străchini, cu o mînă ţinînd lingura, iar cu cealaltă apăsîndu-şi strîns pieptul. O să te doară burta.

— O, de-aţi şti cîtă putere îmi trebuie ! Multă, multă putere ! Adio, Nikolai Nikolaici ! mai spuse bolnavul sculîndu-se de la masă şi strîngînd cu putere mîna supraveghetorului. Adio !

— Dar unde te pregăteşti să pleci ? îl întrebă zîmbind supraveghetorul.

— Eu ? Nicăieri. Eu rămîn. Dar poate că mîine n-o să ne mai vedem. Vă mulţumesc pentru inima dumneavoastră bună.

Şi mai strînse încă o dată cu putere mîna supraveghetorului. Îi tremura glasul, ochii îi luceau de lacrimi.

— Linişteşte-te, dragul meu, linişteşte-te, răspunse supraveghetorul. La ce bun aceste gînduri negre ? Du-te, culcă-te şi dormi liniştit. Ar trebui să dormi mai mult ; dacă dormi bine, te faci repede sănătos.

Bolnavul începu să plîngă cu hohote. Supraveghetorul se întoarse către paznici să le spună să strîngă mai degrabă de pe mese. După o jumătate de ceas, tot ospiciul era cufundat în somn, în afară de un singur om, care zăcea îmbrăcat pe patul lui din odaia din colţ. Bolnavul tremura ca unul cuprins de friguri, îşi apăsa cu putere mîinile pe piept şi îi părea că simte pătrunzînd în el o otravă necunoscută, dătătoare de moarte.

V

Toată noaptea rămase cu ochii deschişi. Rupsese în ajun floarea roşie, pentru că vedea în această faptă un act de eroism pe care se credea dator să-l facă. De la cea dintîi privire aruncată prin uşa de sticlă, petalele sîngerii îi atrăseseră atenţia şi i se păruse atunci că din clipa aceea a înţeles pe deplin care este menirea lui pe pămînt. Floarea aceasta de un roşu atît de viu adunase în ea toată răutatea pămîntului. Bolnavul ştia că din mac se scoate opium ; poate că gîndul acesta, luînd proporţii şi forme fantastice, îl făcuse să-şi făurească în minte strania nălucă. În ochii lui, floarea întruchipa răul : absorbise în ea tot sîngele nevinovat care a curs de cînd lumea (de aceea era atît de roşie), toate lacrimile, toată răutatea omenirii. Era un fel de fiinţă misterioasă, înspăimîntătoare, opusă lui dumnezeu, un Ahriman [1] care luase o înfăţişare modestă şi nevinovată. Trebuia ruptă şi nimicită. Dar asta nu era tot : trebuia să o împiedice, în clipa cînd murea, să

[1] *Ahriman* — după mitologia persană, principiul răului, opus lui Ormuzd (n.ed.).

reverse în omenire răul pe care îl purta într-însa. Tocmai de aceea o ascunsese la piept. Sperase că spre dimineaţă floarea îşi va pierde toată puterea, iar răul va trece în pieptul lui, în sufletul lui şi acolo va fi biruit ori va birui şi atunci, el însuşi va pieri, va muri, dar va muri ca un luptător cinstit, ca primul luptător al omenirii, căci nimeni nu îndrăznise pînă acum să lupte împotriva întregului rău deodată.

— Nici unul din cei de aici nu l-a văzut. Numai eu l-am văzut. Puteam eu oare să-l las să trăiască ? Mai bine mor.

Bolnavul zăcea istovit de această luptă închipuită, inexistentă, şi totuşi istovitoare. Dimineaţa, sanitarul îl găsi aproape mort. Cu toate acestea, peste cîtva timp, surescitarea nervoasă învinse slăbiciunea şi omul sări din pat, începu să alerge după obiceiul lui prin tot spitalul, să vorbească cu ceilalţi şi cu sine însuşi, mai tare şi mai fără şir ca oricînd. În ziua aceea nu i se dădu voie să coboare în grădină. Văzînd că bolnavul scade mereu în greutate, nu doarme şi umblă fără răgaz, doctorul porunci să i se facă o doză mare de morfină subcutanată. Bolnavul nu se împotrivi ; din fericire, în acea clipă, gîndurile lui demente erau oarecum de acord cu această operaţie. Curînd după aceea adormi ; mişcarea dezordonată conteni, dimpreună cu vîjîitul puternic din urechi ce-i însoţea întotdeauna paşii sacadaţi. Bolnavul se linişti şi încetă de a se mai gîndi la ceva, nici chiar la cea de a doua floare roşie pe care trebuia să o rupă.

Totuşi, peste trei zile o rupse, chiar în ochii bătrînului paznic care nu avusese timpul să-l reţină. Paznicul se luă după el. Cu un strigăt puternic de triumf, bolnavul o rupse la fugă, alergă în odaia lui, şi-şi ascunse floarea în sîn.

— De ce îmi rupi florile ? îl întrebă bătrînul, ajungîndu-l din urmă. Dar bolnavul, care avusese timp

să se trîntească pe pat în poziția lui obișnuită, cu mîinile încrucișate pe piept, îndrugă niște vorbe atît de lipsite de înțeles, încît paznicul se mulțumi să-i scoată în tăcere tichia albă cu cruce roșie pe care bolnavul în fuga lui nebună și-o uitase pe cap și plecă. Lupta închipuită începu din nou. Bolnavul simțea cum iese răul din floare în chip de șuviță lungi, întortocheate, care se răsuceau ca niște șerpi ; aceste șuvițe îl prindeau ca într-o mreajă, îl strîngeau, îi striveau membrele și îi îmbîcseau ființa cu otrava lor îngrozitoare. Bolnavul plîngea și se ruga în scurtele răgazuri dintre blestemele cu care își acoperea dușmanul. Spre seară, floarea se veșteji. Bolnavul strivi în picioare petalele înnegrite, culese de jos rămășițele lor și le duse în sală de baie. Acolo aruncă ghemotocul informe de verdeață în cuptorul încins și rămase multă vreme să se uite cum sfîrîie vrăjmașul lui, se închircește și, în cele din urmă, se preface într-un ghemotoc gingaș alb-argintiu de scrum. Atunci suflă în el și totul pieri.

A doua zi starea bolnavului se înrăutăți. Grozav de palid, cu obrajii scofîlciți, cu ochii căzuți în fundul capului și strălucitori ca doi cărbuni aprinși, el își urmă plimbarea lui obișnuită, dar pașii îi erau șovăielnici și picioarele i se împleticeau adesea ; totuși vorbea, vorbea fără sfîrșit.

— N-aș fi vrut să recurg la forță, spuse medicul șef ajutorului său.

— Bine, dar trebuie să oprim această mișcare distrugătoare. Astăzi cîntărește numai 93 de funturi. Dacă mai continuă în felul acesta, peste trei zile moare.

Medicul șef căzu pe gînduri.

— Morfină ? Cloral ? spuse el cu o ușoară întrebare în glas.

— Ieri morfina n-a mai avut nici un efect asupra lui.

— Atunci să fie legat. De altfel, mă îndoiesc să scape cu viață.

VI

Şi bolnavul fu legat. Zăcea pe patul lui, în cămaşa de forţă, strîns legat cu benzi late de pînză de drugii de fier ai patului. Dar mişcările lui demente nu încetau, ci mai curînd sporeau. Ceasuri de-a rîndul se străduí din răsputeri să scape din strînsoarea benzilor. În cele din urmă se smuci atît de tare, încît una din benzi plesni, picioarele i se liberară şi, lunecînd cu dibăcie pe sub celelalte legături, bolnavul începu iar să măsoare în lung şi în lat odaia, cu mîinile legate, strigînd vorbe fără şir, lipsite de înţeles.

— Tii, naiba să te ia !... strigă paznicul intrînd în odaie. Cine dracu îţi dă atîta putere ! Griţko ! Ivan ! Haide repejor că s-a dezlegat.

Cei trei oameni se năpustiră cu toţii asupra bolnavului ; se încinse o luptă îndelungată şi obositoare pentru cei care atacau şi chinuitoare pentru cel care se apăra, cheltuindu-şi şi bruma de putere ce-i mai rămăsese. În cele din urmă, bolnavul fu trîntit pe pat şi paznicii îl legară şi mai strîns ca înainte.

— Nu vă daţi seama ce faceţi ! striga bolnavul înecîndu-se. O să pieriţi ! Am văzut-o pe cea de a treia care abia se deschidea. Acum trebuie să fie înflorită. Lăsaţi-mă să-mi isprăvesc treaba ! Trebuie s-o ucid ! S-o ucid ! Atunci toate au să fie bune, toţi au să fie salvaţi. V-aş trimite pe voi, dar numai eu singur pot să fac asta. Voi aţi muri la cea dintîi atingere...

— Taci, domnişorule, taci ! îi spunea bătrînul paznic rămas de veghe la căpătîiul lui.

Deodată, bolnavul tăcu. Îi veni în minte să-i păcălească pe paznici. Aceştia îl ţinură legat toată ziua şi îl lăsară aşa şi noaptea. După ce îi dădură cina, paznicul aşternu o ţoală lîngă patul bolnavului şi se culcă. Peste o clipă dormea tun, iar bolnavul se apucă de-ale lui.

După ce îşi încordă tot trupul ca să ajungă la bara transversală a patului, după ce o găsi pe dibuite cu mîna ascunsă de mîneca lungă a cămăşii de forţă,

bolnavul se apucă să frece repede şi puternic mîneca de fierul patului. Peste cîtva timp, pînza cea groasă se rupse şi omul îşi liberă degetul arătător. Atunci treaba merse mai uşor. Cu o dibăcie şi o supleţe pe care n-ar fi putut să le aibă un om sănătos, desfăcu nodul de la spate, ce-i ţinea mînecile, desfăcu şiretul cămăşii şi rămase multă vreme cu urechea aţintită la sforăitul paznicului. Dar acesta dormea dus. Atunci bolnavul îşi scoase cămaşa, desfăcu legăturile ce-l ţineau de pat şi... se văzu liber. Încercă uşa : era închisă pe dinăuntru şi cheia, pesemne, în buzunarul paznicului. Temîndu-se ca nu cumva să-l trezească, bolnavul nu îndrăzni să-l caute prin buzunare şi se hotărî să iasă pe fereastră.

Era o noapte liniştită, caldă şi întunecoasă ; prin fereastra deschisă se vedea cerul negru, plin de stele strălucitoare. Bolnavul le privea căutînd constelaţiile cunoscute şi bucurîndu-se că stelele, după cum i se părea, îl înţeleg şi sînt de partea lui. Cînd îşi închidea pe jumătate ochii, vedea razele nesfîrşite pe care i le trimiteau stelele şi hotărîrea lui dementă se întărea. Trebuia să îndoaie una din zăbrelele de fier de la fereastră, să se strecoare prin deschizătura îngustă şi să coboare în colţişorul năpădit de tufişe ; de acolo nu mai avea decît să sară peste zidul înalt de piatră ; apoi, îi rămînea cea din urmă luptă, după care putea să şi moară.

Încercă să îndoaie vergeaua groasă de fier cu mîinile goale, dar fierul nu cedă. Atunci, făcu o funie din mînecile cămăşii de pînză groasă, legă funia de lancea sculptată la capătul vergelei şi se anină de funie cu toată greutatea trupului. După sforţări desperate, care aproape îi nimiciră ultimele puteri, lancea se îndoi ; trecerea îngustă era deschisă. Bolnavul se strecură printr-însa zdrelindu-şi umerii, coatele şi genunchii goi, îşi făcu loc printre tufe şi se opri în faţa zidului. Totul era cufundat în linişte ; ferestrele clădirii uriaşe erau slab luminate pe dinăuntru de luminiţele pîlpîitoare ale lămpilor mici de noapte ; de la aceste ferestre nu-l privea nimeni. Nimeni n-o să-l simtă ; bătrînul pus de

veghe la căpătîiul lui doarme, pesemne, dus. Stelele îi clipeau prietenoase şi îi trimiteau raze ce-i mergeau drept la inimă.

— Vin spre voi, şopti bolnavul cu ochii la cer.

La prima încercare căzu de pe zid cu unghiile rupte, mîinile şi genunchii însîngeraţi, dar se apucă numaidecît să caute un loc mai prielnic. Acolo unde zidul se unea cu peretele morgii, peretele avea cîteva cărămizi căzute. Bolnavul găsi pe dibuite locurile goale şi se folosi de ele. Cînd se văzu sus pe zid, se prinse cu mîinile de crengile salciei ce creştea de partea cealaltă şi coborî pe nesimţite, de-a lungul copacului, la pămînt.

Aici, se repezi spre locul bine ştiut de lîngă prag. Floarea ce părea neagră, cu petalele strînse, se desprindea limpede pe iarba umedă de rouă.

— E cea din urmă ! şopti bolnavul. Cea din urmă ! Astăzi voi învinge sau voi muri. Dar pentru mine e totuna. Aşteptaţi, spuse el privind spre cer, curînd voi fi cu voi.

Apoi smulse floarea, o rupse în bucăţele, o făcu mototol şi strîngînd-o în mînă se întoarse pe aceeaşi cale în odaia lui. Bătrînul dormea. Ajuns lîngă patul său, bolnavul se prăbuşi în nesimţire.

Dimineaţa fu găsit mort. Faţa îi era liniştită şi senină ; trăsăturile istovite, buzele subţiri şi ochii închişi, căzuţi adînc în fundul capului, exprimau o fericire plină de mîndrie. Cînd să-l aşeze pe targă, paznicii încercară să-i desfacă mîna, să-i scoată din ea floarea sîngerie. Dar mîna mortului se înţepenise şi omul duse cu el în mormînt trofeul său.

1883

De-a lungul rîuleţului Rohlia, în stepă, s-a aciuat oraşul Belsk. În dreptul lui, rîul face cîteva cotituri repezi unite prin braţe ; această împletire de ape, dacă o priveşti într-o zi senină de vară de pe malul înalt din dreapta al rîului, pare o fundă mare de panglici albastre. Malul acesta înalt se ridică la vreo cincizeci de stînjeni deasupra Rohliei, iar povîrnişul este atît de abrupt, ca retezat de un cuţit uriaş, încît ca să urci de la nivelul apei pînă sus, acolo unde începe stepa nemărginită, trebuie să te caţări ţinîndu-te de tufele de nalbă, de copăceii de răchită şi de aluni ce cresc deşi ca peria pe acest povîrniş. De sus, de pe muchie, se deschide o privelişte largă, cu o rază de vreo patruzeci de verste jur împrejur. La dreapta, către miazăzi, se întind dealurile malului drept al Rohliei ; unele din ele cu coborîşuri repezi, ca acela de pe care am privit oraşul, iar altele line. Unele îşi arată culmile şi coastele calcaroase, pleşuve, ce albesc la soare ; altele sînt acoperite în mare parte de o iarbă firavă şi gălbejită. Drept înainte spre răsărit se întinde uşor înclinată stepa fără margini, pe alocuri galbenă de fîneţuri, de buruieni crescute năvalnic, pe alocuri verde de grîu, pe alocuri neagră-liliachie din pricina brazdelor proaspăt răsturnate, pe alocuri cenuşie-argintie de colilie. De aici de sus, stepa se vede dreaptă şi numai un ochi obişnuit poate să deslu-şească crestăturile abia văzute ale viroagelor şi rîpelor adînci, şi ici, colo, cîte o ridicătură scundă de

vechi gorgan, arat acum şi aproape ros, despuiat de podoaba lui de piatră grosolan cioplită în chip de om, care figurează poate în curtea Universităţii din Harkov sub denumirea de monument scitic, ori poate a fost dusă acasă de vreun ţăran care a pus-o la temelia zidului ce apără ocolul de vite.

Jos se vede rîul, întortocheat, ca o panglică albastră ; curge de la miazănoapte spre miazăzi, uneori depărtîndu-se de malul înalt înspre stepă, alteori apropiindu-se chiar pînă la poalele lui repezi. Malurile rîului sînt tivite de tufe de răchită, pe alocuri de pini, iar mai aproape de oraş, de păşuni şi livezi. Ceva mai departe de mal, în partea dinspre stepă, se întind în dungă neîntreruptă, aproape în tot lungul rîului, nisipuri călătoare, abia ţinute în loc de tufe de răchită roşie şi neagră şi de covorul des de cimbrişor liliachiu binemirositor. Între nisipurile acestea, la vreo două verste depărtare de oraş, se află cimitirul ; de sus pare o mică oază în care se înalţă bisericuţa veche cu clopotniţă de lemn. Oraşul însuşi nu are nimic deosebit, seamănă întru totul cu alte oraşe de provincie ; se deosebeşte totuşi de confraţii lui prin curăţenia exemplară a străzilor, datorită nu atît grijii ocîrmuirii statului, cît terenului nisipos pe care e ridicat oraşul ; acest teren suge toată umezeala, oricîtă ar dărui cerul mîniat, şi pune astfel într-o mare încurcătură pe porcii din localitate, care trebuie să-şi caute locuri plăcute la cel puţin două verste depărtare de casă, tocmai pe malurile murdare şi mîloase ale rîului.

În septembrie 1875, oraşul Belsk era în mare fierbere. Liniştea lui obişnuită era tulburată ; pretutindeni : la club, pe străzi, pe băncile de lîngă porţi, prin case se vorbea cu aprindere. Ai fi putut crede că fierberea aceasta printre cetăţeni este stîrnită de alegerile zemstvei, care aveau loc tocmai atunci în oraş, dar mai fuseseră şi altă dată adunări de-ale zemstvei cu alegeri şi cu scandaluri, care totuşi nu făceau prea mare impresie asupra orăşenilor. Doar atît, dacă se întîlneau pe stradă doi cetăţeni, schimbau între ei cîte o frază scurtă :

— Ai fost ? întreba unul din ei, arătînd din ochi clădirea zemstvei.

— Fost ! răspundea celălalt, însoţindu-şi vorbele cu un gest al mîinii. Tovarăşul lui de vorbă, obişnuit cu un asemenea mod de exprimare al gîndurilor, îl înţelegea fără cuvinte şi zicea :

— Cine ?

— Ivan Petrovici !

— Pe cine ?

— Pe Ivan Parfenîci.

Şi după ce rîdeau amîndoi, se despărţeau.

Acum însă, era cu totul altceva. Oraşul vuia ca în zile de iarmaroc. Cete de băieţi alergau înspre păşunea oraşului şi înapoi ; oameni în toată firea în haine largi de vară, de doc sau de lustrină, se îndreptau şi ei într-acolo. Domnişoare elegante, cu umbreluţe şi pălării de paie multicolore (la modă în acea vreme), mergeau în rînduri ce ocupau tot latul străzii, astfel încît tînărul negustor Rogaciov, care se plimba în cabrioleta lui trasă de un armăsar sur rotat, focos ca un zmeu, trebui să strîngă din răsputeri hăţurile şi să treacă atît de aproape de zidurile văruite ale caselor, de mai să le atingă. Domnişoarele erau însoţite de cavalerii oraşului, în pardesiuri cenuşii cu gulere negre de catifea, cu bastoane şi cu pălării de paie, sau — cei care aveau — cu chipiuri împodobite cu cocarde. Fraţii Izotov, care erau întotdeauna primii la toate petrecerile de societate şi care ştiau să strige în timpul cadrilului : *„grande-ronde“* [1] şi *„à rebours“* [2], erau nelipsiţi şi de aici, dacă nu cumva alergau prin tot oraşul să împărtăşească noutăţile doamnelor cunoscute.

— Au venit şi din judeţul Valuiski ! Au ocupat jumătate de pajişte, chiar pînă la rîu, spunea cel mai mare dintre fraţi, Leonid.

— Am fost să cuprind priveliştea tocmai de pe vîrful versantului, adăugă mezinul, Konstantin, că-

[1] În cerc mare (fr.) (n.t.).
[2] În sens contrar (fr.) (n.t.).

ruia îi plăcea să vorbească în vorbe „alese". E o privelişte minunată !

„Versant" se numea dealul de unde puteai privi pînă departe oraşul şi împrejurimile.

— O, mi-a venit o idee ! Ascultaţi ! Ştiţi ce ? Hai să punem să se înhame caii la şarabană şi să mergem pe „versant". Facem un fel de picnic. O să privim de acolo.

Propunerea venea din partea celei mai de seamă doamne a oraşului, soţia fratelui vistiernicului (aproape tot oraşul îi spunea soţului ei — Pavel Ivanovici — fratele vistiernicului), doamnă venită la Belsk cu opt ani în urmă de la Petersburg, şi care de aceea socotea că ea lansează moda şi dă tonul în societate ; propunerea ei găsi încuviinţarea tuturor. Un cal murg fu înhămat la şarabană, trăsură ce se întîlneşte numai în oraşele de provincie — un fel de brişcă lungă cu o bancă pusă de-a lungul de la un capăt la altul, şi destul de lată ca să se poată aşeza călătorii pe două rînduri, a cîte şase persoane, spate la spate. Vreo douăsprezece persoane se suiră în şarabană şi porniră pe strada principală a oraşului, lăsînd în urmă cete de băieţi, multe rînduri de domnişoare şi grupuri de cetăţeni de tot felul care se îndreptau cu toţii spre pajişte. Şarabana trecu pe uliţele de piatră ale oraşului, apoi peste pod şi se îndreptă spre malul drept, înalt, al rîului. Murgul mergea vîrtos, cu pas hotărît, încreţindu-şi pielea lucioasă a coapselor ; cu acelaşi pas sui tot urcuşul lung de două verste, şi după o jumătate de ceas călătorii erau aşezaţi pe marginea povîrnişului abrupt, înalt de cincizeci de stînjeni, acoperit cu tufe dese şi priveau în jos tabloul cunoscut. La picioarele lor, chiar la poalele stîncii, clipocea domol apa rîului care în acest loc se apropia mult de deal, iar dincolo de ea se întindea pajiştea asupra căreia era acum îndreptată atenţia tuturor.

Pajiştea era pestriţă toată ca un covor uriaş făcut din petice. Se zăreau pretutindeni corturi murdare, multe căruţe şi mulţi oameni îmbrăcaţi în toate

culorile ; bărbaţii în caftane întunecate şi cămăşi cu albul murdar, femeile în fuste galbene şi roşii ; era o şatră ţigănească, înconjurată de o mulţime mare de oameni. Ziua era minunată, cam caldă, dar foarte liniştită şi se auzea pînă sus pe culmea dealului, unde şedea grupul de spectatori, murmurul nedesluşit de glasuri al mulţimii, loviturile de ciocan pe fierul încălzit, nechezatul cailor şi răcnetul a zeci şi zeci de urşi îmblînziţi „sprijinul şi mîngîierea" ţiganilor, aduşi aici din cîteva judeţe.

Olga Pavlovna, încîntată, cerceta cu binoclul toată această mulţime pestriţă :

— Ah, ce interesant ! Cît e de mare ! Ia priveşte, Leonid, ce urs enorm se vede acolo, în dreapta. Şi alături de el un ţigan tînăr, un adevărat Adonis.

Femeia întinse binoclul tînărului de lîngă ea şi acesta putu să vadă un flăcău zvelt şi soios, care mîngîia un urs mare ce se legăna de pe o labă, pe alta.

— Daţi-mi voie să mă uit şi eu, spuse un domn gras, cu faţa rasă, în haină de doc şi cu pălărie de paie. Şi după ce se uită atent cîtăva vreme, se întoarse spre Olga Pavlovna şi îi spuse cu un oftat adînc :

— Da, Olga Pavlovna, un adevărat Adonis. Dar ce hoţ de cai o să iasă din Adonis-ul ăsta!!! — unul de clasa întîi !

— *Mon Dieu !* ai un dar să cobori la proză orice poezie... De ce hoţ de cai ? N-aş vrea s-o cred. E atît de frumos !

— De frumos, e frumos, n-am ce zice... dar cu ce o să-şi hrănească frumosul lui trup, cînd n-o mai avea ursul ? Mîine, după ce or să-i împuşte pe toţi, din cei o mie de ţigani pe care-i vezi acolo, jumătate or să pornească cu mîna întinsă.

— Bine, dar pot să potcovească caii, să prezică viitorul...

— Să prezică ! A trecut ieri pe la mine Ilia, cel care se pricepe la boli de cai. Ar trebui să stai de vorbă cu el. „Tare frumoşi, zice, sînt surii matale,

Foma Fomici, dar una îţi spun : să-i păzeşti de-alde noi !" „Nu cumva, zic, chiar tu te pregăteşti să mi-i furi ?" A rîs pe sub mustaţă, canalia ! Să prezică viitorul ? Poftim, prezicere a viitorului !

Servitorii dezlegară din dosul şarabanei un coş mare din care scoaseră de-ale mîncării şi băuturii, şi societatea începu să mănînce cu poftă, vorbind într-una şi aproape uitînd să se mai uite la priveliştea ce se întindea jos, la picioarele lor. Soarele asfinţea ; umbra uriaşă a dealului se lăţea tot mai mult peste pajişte, oraş, stepă ; contururile se ştergeau şi, cum se întîmplă de obicei în sud, amurgul fiind foarte scurt, se făcu deodată noapte. Coturile îndepărtate ale rîului luciră în lumina rece a lunii ; în oraş clipiră luminiţe; jos, în şatră, ţiganii aprinseră focuri mari ce se zăreau ca nişte pete roşii prin perdeaua de negură ce se înalţa de pe rîul adormit la poalele stîncii. Sus, pe muchia malului, Konstatin şi Leonid se întreceau povestind, care mai de care, anecdote hazlii ; Olga Pavlovna zîmbea numai arareori, îngăduitor ; domnişoarele chicoteau sonor şi uneori pufneau pe înfundate. Vizitiul şi jupîneasa aprinseră lumînările apărate de globuri de sticlă şi acum aţîţau samovarul în tufiş, de unde se auzeau în răstimpuri ţipetele scurte ale femeii, de altfel prea puţin speriate. Foma Fomici cel gras, care tăcuse o vreme, întrebă deodată, curmînd la locul cel mai de haz anecdota lui Leonid :

— Şi pentru ce zi a fost hotărîtă execuţia urşilor ?

— Pentru miercuri dimineaţa, îi răspunseră într-un glas fraţii Izotov.

Din patru judeţe se adunaseră aici nenorociţii de ţigani cu tot calabalîcul lor, cu caii şi cu urşii. Mai bine de o sută de fiare greoaie, începînd cu ursuleţii mititei şi sfîrşind cu uriaşii bătrîni, acoperiţi de blănuri încărunţite şi spălăcite de vreme, erau strînse aici, pe pajiştea oraşului. Ţiganii aşteptau cu groază ziua hotărîtoare. Mulţi dintre ei, veniţi înaintea altora, trăiau de două săptămîni pe pajişte ; ocîrmuirea aştepta să se adune toţi ţiganii recenzaţi în

vederea acestui eveniment, ca să facă deodată o execuţie masivă. Li se dăduse ţiganilor cinci ani de păsuire de la apariţia legii, care decreta încetarea exploatării urşilor îmblînziţi, şi acum termenul se sfîrşise ; ţiganii erau datori să se adune în punctele dinainte hotărîte şi să-şi ucidă cu mîna lor „sprijinul şi mîngîierea".

Săvîrşiseră acum cea din urmă călătorie a lor prin sate cu capra şi toboşarul, însoţitorii nedespărţiţi ai urşilor. Pentru cea din urmă oară, văzîndu-i cum coboară din stepă în văile unde se ridică de obicei satele ucrainene, cete de băieţaşi şi de fetiţe le ieşeau în fuga mare înainte, cale de o verstă, ca să se întoarcă apoi fericiţi, împreună cu pîlcurile dezlînate de ţigani, jos, în satul lor, unde începea petrecerea.

Da, era o adevărată petrecere. Ţiganii se opreau în faţa cîrciumii, sau a vreunei case mai înstărite, ori, dacă se întîmpla pe aproape vreun conac, atunci, în faţa conacului, şi începea petrecerea ; tămăduirea bolnavilor, vînzarea sau schimbul în natură, ghicitul, potcovitul cailor, dresul căruţelor ; şi cîte şi mai cîte urmau apoi în ziua lungă de vară, pînă în seară, cînd ţiganii ieşeau din sat pe vreun maidan, unde îşi întindeau corturile, sau îşi prindeau cîte o pînză de hulubele căruţelor şi aprindeau apoi focuri la care îşi fierbeau cina. Pînă în noapte, tîrziu, mulţimea de curioşi se ţinea în jurul şatrei.

— Hai, e timpul să mergem, îmi spunea tata pe cînd eram băieţaş mic.

— Încă un pic, un piculeţ !

Nici tata nu avea chef să plece. Şedeam amîndoi într-o trăsurică uşoară ; Vaska, armăsarul nostru bătrîn, stătea cu capul întors înspre focuri, cu urechile ciulite din pricina urşilor, dar era liniştit şi numai uneori fornăia ; focurile şetrei aruncau în jur o lumină roşietică tremurătoare şi umbre stranii şi neastîmpărate ; o pîclă uşoară se ridica dinspre luncă, iar dincolo de şatră se aşternea stepa. Aripile negre ale morii de vînt se desprindeau pe cer ; în spatele morii începea întinderea tainică, fără de margini, a

stepei, învăluită într-o negură cenușie-argintie. Zgomotul șetrei nu înăbușea sunetele molcome și curate ale nopții de stepă : cîte un cor răsunător de broaște, ce se auzea solemn dinspre lacul îndepărtat, strigătele repezi ale cîrsteiului, pitpalacul grăbit al prepeliţelor, ori alte sunete slabe și armonioase care nu știi de unde vin și nici ce vor să zică ; ce să fie asta ? Un dangăt de clopot depărtat, adus pe aripi ușoare de vînt, ori glasul naturii, a cărei limbă rămîne neînțeleasă pentru noi ?

Puțin cîte puțin, șatra se liniștește ; focurile de prisos se sting unele după altele ; urșii, răsucindu-se greoi, zornăie din lanțurile lor și mormăie înăbușit sub carele de care sînt legați. Țiganii se culcă... Unul din ei s-a depărtat de șatră și începe cu o voce înaltă, din gît, un cîntec ciudat, pe limba lui, altfel decît cîntecele țiganilor din Moscova sau ale cîntăreților de operetă ; un cîntec deosebit, sălbatic, tărăgănat, neobișnuit pentru urechea noastră, venit de undeva din bezna necunoscutului... Nimeni nu știe cînd a fost făcut, ce păduri, ce stepe și ce munți i-au dat naștere ; el a rămas ca o mărturie vie a trecutului de mult uitat, chiar și de acela care îl cîntă acum, sub cerul presărat de stele luminoase, în stepa străină...

— Să mergem, îmi spune tata.

Vaska, armăsarul, care s-a săturat de atîta stat pe loc, o ia bucuros la trap și trăsurica zboară spre vale pe drumul șerpuitor ; praful ușor se ridică domol de sub roți și se lasă iar în jos peste iarba umezită de rouă, ce parcă ar pica de somn.

— Tată, știe cineva țigănește ?

— Știu ei, țiganii. Dar dintre ceilalți, n-am cunoscut pe nimeni care să poată vorbi cu ei pe limba lor.

— Aș vrea să învăț... aș vrea să știu ce cîntă... Tată, ei sînt păgîni ? Poate că a cîntat despre zeii lor : cum au trăit și cum au luptat...

Ne-am întors acasă. Stau întins sub plapumă, dar închipuirea mea lucrează într-una plăsmuind chipuri ciudate în capul meu de copil, gata de somn.

Acum, ţiganii nu mai vin cu urşii prin sate. Şi apoi nici ei nu mai rătăcesc atît de des ca înainte : de cele mai multe ori rămîn prin locurile unde au fost înscrişi şi numai uneori, ca un prinos adus vechiului obicei, se mută pe vreo pajişte, întind pînzele afumate ale corturilor şi trăiesc familii întregi din potcovitul şi din lecuitul cailor şi din geambaşlîc. Mi s-a întîmplat să văd pe alocuri corturile înlocuite de cocioabe de scîndură, înjghebate la repezeală. De pildă, am văzut aşa ceva într-o reşedinţă de gubernie : pe un teren viran, între spital şi piaţă, lîngă drumul de poştă, ţiganii şi-au ridicat un mic orăşel. Numai feţele negricioase cu ochi scînteietori, părul cîrlionţat, straiele murdare ale bărbaţilor, fustele viu colorate ale femeilor şi copilaşii goi cu trupşoarele bronzate mai aminteau de viaţa liberă a şetrelor de ţigani de altădată. Dintr-o cocioabă de-a ţiganilor se auzea un zăngănit de fier ; m-am uitat înăuntru şi am văzut un bătrîn care făcea potcoave. Am stat să privesc la munca lui şi mi-am dat seama că bătrînul nu mai este un ţigan-fierar ca cei de altădată, ci un meşteşugar care a primit o comandă şi lucrează la ea cu gîndul s-o isprăvească mai repede ca să mai poată lua altă comandă. Bătrînul făcea potcoavă după potcoavă şi le azvîrlea una peste alta pe grămada din colţul cocioabei ; lucra repede, cu faţa posomorîtă şi concentrată. Asta se întîmpla ziua ; trecînd iarăşi pe acolo seara tîrziu, m-am apropiat de cocioabă şi l-am văzut pe bătrîn absorbit de aceeaşi muncă. Semăna mai mult cu un fabricant. Ce ciudat mi se părea să văd o şatră ţigănească aproape în mijlocul oraşului, între spitalul comunal, piaţa, închisoarea şi un teren pe care făceau instrucţie soldaţii şi unde răsuna mereu : „Arma pe u-măr ! Dreepţi !“ — alături de drumul pe care vîntul stîrnea nori de praf ce învăluiau cocioabele de scînduri şi focurile la care ţigăncile cu şaluri pestriţe îşi fierbeau în ceaunaşe terciul ; ciudaţi îmi păreau ţiganii înşişi, cu copilaşii lor goluţi.

Deocamdată ţiganii umblau prin sate ca să dea cele din urmă reprezentaţii ale lor. Pentru cea din

urmă oară urşii îşi arătau măiestria de artişti : jucau, se luau la trîntă, arătau cum fură băieţii mazărea, cum umblă o fată tinerică şi o babă bătrînă ; pentru cea din urmă oară căpătau drept răsplată cîte un păhărel de votcă, pe care fiecare urs, aşezat pe labele dindărăt, îl lua cu palmele labelor dinainte, îl ducea la botul său păros şi, dîndu-şi capul pe spate, şi-l turna pe gît, după care se lingea cu plăcere pe buze şi îşi arăta mulţumirea printr-un răcnet năprasnic, plin parcă de suspine ciudate. Pentru cea din urmă oară veneau la ţigani moşnegi şi babe, să-i tămăduiască prin leacul cunoscut, ce nu dă greş şi anume : să-i calce ursul. Ursul se lăsa pe spate peste spinarea bolnavului culcat cu burta la pămînt, şi stătea astfel întins cu cele patru labe desfăcute pînă cînd socotea ţiganul că ajunge. Pentru cea din urmă oară ţiganii îi aduceau prin casele oamenilor şi, dacă ursul primea să intre de bunăvoie, era dus în colţul de cinste şi aşezat acolo, iar stăpînii casei se bucurau de încuviinţarea lui ca de un semn bun ; dacă, dimpotrivă, cu toate îndemnurile şi mîngîierile, fiara nu trecea pragul casei, stăpînii se întristau, iar vecinii spuneau :

— Să ştii că aici e ceva la mijloc ! Ştie el ce ştie !

Cea mai mare parte dintre ţigani veneau din judeţele apusene, astfel încît erau nevoiţi să coboare înspre Belsk pe clina cea de două verste ; de îndată ce vedeau de departe locul hărăzit să fie leagănul nenorocirilor lor, acest orăşel cu acoperişele lui de paie şi de tablă şi cu cele două trei clopotniţe de biserică, femeile începeau să bocească, copiii plîngeau, iar urşii, poate de mila lor sau — cine ştie ? — înţelegînd poate din vorbele oamenilor ce soartă tristă îi aşteaptă, începeau să urle în aşa fel, încît oamenii îşi întorceau căruţele din calea lor, temîndu-se să nu se sperie prea tare boii ori caii, iar cîinii ce-i însoţeau se ascundeau urlînd şi schelălăind pe sub căruţe, acolo unde ucrainenii îşi leagă de obicei căldăruşa cu dohot şi cu şomoiogul de uns.

La poarta ispravnicului orașului Belsk se adunaseră cîțiva țigani bătrîni. Erau gătiți mai deosebit pentru a se înfățișa cum se cuvine în fața ochilor ocîrmuirii. Purtau cu toții haine largi negre sau albastre de stofă, prinse la mijloc cu chimire bătute în ținte de argint vechi, cămăși de mătase cu bentiță îngustă brodată în jurul gîtului, șalvari de catifea, cizme înalte cu tureatca, la unii, despicată și înflorată, iar pe cap — cei mai mulți — căciuli de oaie. Straiele astea și le puneau numai la prilejuri însemnate.

— Doarme? întrebă un țigan înalt și drept, cu pielea tăbăcită de bătrînețe, pe unul din cei 11 vardiști însărcinați cu paza ordinii în orașul Belsk, ce ieșea tocmai din curte.

— Ba se scoală. Se îmbracă. Mai stați puțin că vă cheamă, răspunse vardistul.

Bătrînii, care pînă atuncea rămăseseră în picioare, ori stătuseră așezați fără să se miște, începură a se foi și a vorbi încetișor între ei. Cel mai în vîrstă scoase ceva din buzunarul șalvarilor; toți ceilalți îl înconjurară cu ochii ațintiți la lucrul ce-l ținea în mînă.

— N-o să iasă nimic, rosti în cele din urmă bătrînul. Ce putere are dînsul? Nu atîrnă de el! Porunca a venit chiar din Petersburg, de la ministru. În toată țara țiganii trebuie să-și omoare urșii.

— Să încercăm totuși, Ivane, poate tot om izbuti ceva... îi răspunse un alt bătrîn.

— Încercarea moarte n-are, îi întoarse cu tristețe vorba Ivan. Dar vă spun, o să ne ia bănuții și n-o să ne ajute cu nimic.

Tocmai atunci țiganii fură chemați la ispravnic. Intrară buluc cu toții în coridor și, cînd le ieși înainte un om mustăcios, purtînd un mundir de polițai descheiat la piept, de sub care se întrezărea o cămașă vișinie, bătrînii căzură în genunchi în fața lui, îl rugară fierbinte și voiră să-i dea bani. Mulți dintre ei plîngeau.

— Înălțimea ta, zicea Ivan, judecă și dumneata, unde să ne ducem acum? Cît am avut urșii, am trăit frumos și liniștit fără să facem rău nimănui... sînt și printre noi voinici care trăiesc de pe urma unor fapte necinstite; d-apăi, înălțimea ta, oare nu se află și printre ruși hoți de cai? Nimănui nu le făceau vreun rău animalelor noastre, ba dimpotrivă: pe toți îi înveseleau. Dar acum? Trebuie ori să întindem mîna, ori să ne facem hoți, tîlhari la drumul mare. Din moși strămoși noi am umblat cu urșii; noi nu știm să arăm pămîntul. Sîntem fierari, dar era bine să fim fierari cînd umblam pretutindeni, în lung și în lat, căutîndu-ne de lucru; acum însă, lucrul n-o să ne pice singur în brațe. Și voinicii noștri o să ajungă hoți de cai; că ce alta putem face, înălțimea ta? Ți-o spun ca în fața lui dumnezeu, fără să-ți tăinuiesc nimic: mare rău ni s-a făcut și nouă și tuturor oamenilor cinstiți cînd ni s-au luat urșii. N-ai putea să ne dai oare o mînă de ajutor? O să te răsplătească dumnezeu pentru asta, boierule!

Și, căzînd în genunchi, bătrînul atinse cu fruntea pămîntul în fața ispravnicului. Ceilalți îi urmară pilda. Maiorul stătea posomorît, cu o mînă mîngîindu-și mustățile lungi, cu cealaltă vîrîtă în buzunarul pantalonilor albaștri de uniformă. Bătrînul scoase din buzunar o pungă groasă de piele și i-o întinse:

— Nu iau, răspunse mohorît ispravnicul. Nu pot face nimic pentru voi.

— Poate tot ai să vrei s-o iei, înălțimea ta, se auziră și alte glasuri din mulțime. Poate tot ai să ne ajuți cu ceva... Scrie o țidulă la cei mari.

— Nu iau, spuse iar ispravnicul, ridicînd glasul. N-am pentru ce lua. Nu pot face nimic. Legea e lege... Ați avut cinci ani răgaz... Ce vreți să vă mai fac?...

Și își desfăcu brațele a neputință.

Bătrînii tăceau. Ispravnicul urmă:

— Credeți că eu nu știu ce pacoste este asta și pentru voi și pentru noi ? Acum, va trebui să tot fim cu ochii în patru la caii noștri. Dar ce pot face ? Ține-ți banii, moșule ; nu-i iau pe degeaba. De-oi pune mîna pe vreun voinic de-al vostru cînd o fura cai, atunci da, nu vă fie cu supărare... Dar ca să iau degeaba, asta nu-mi stă în fire. Ține-ți-i, moșule, ține-ți-i : o să-ți prindă bine.

— Înălțimea voastră, spuse Ivan, ținînd mereu punga în mînă, îngăduie-mi încă o vorbă. Îngăduie atunci să isprăvim... (glasul îi tremură) îngăduie să isprăvim mîine. Ne-am istovit și am pătimit de ajuns. De două săptămîni am venit încoace cu toți ai noștri, am irosit tot ce am avut...

— Mai lipsește un sălaș, bătrîne ; trebuie să-l așteptăm. Și așa, de cînd sînteți aici, tot orașul parcă și-a pierdut mințile. Trebuie să isprăvim totul dintr-o dată.

— Au venit și ăia, înălțimea voastră ; cînd veneam încoace i-am văzut coborînd costișa dealului. Fă-ți milă și pomană, boierule ! Nu ne mai chinui.

— Dacă zici că au venit, atunci o să vin la voi mîine pe la zece dimineața... Aveți puști ?

— Puști avem, dar nu toți.

— Bine. O să-i cer colonelului să vă dea de la soldați. Mergeți cu dumnezeu. Tare mi-e milă de voi. Mi se rupe inima.

Bătrînii se îndreptară spre ușă, dar ispravnicul îi opri.

— Hei, voi, ia stați puțin ! Uite ce vreau să vă spun : Duceți-vă la spițerul Foma Fomici, știți, spițeria de lîngă catedrală ? Duceți-vă la el și spuneți-i că v-am trimis eu. El o să vă cumpere toată untura de urs : să facă alifie din ea. Poate o să vă cumpere și pieile. O să vă plătească bine ; că doar n-o să le aruncați, ce dumnezeu !

Țiganii îi mulțumiră și se îndreptară toată ceata la spițerie. Li se rupea inima de durere ; vîndură aproape fără tocmeală rămășițele pămîntești ale prietenilor lor. Foma Fomici le cumpără toată untura cu cîte paisprezece copeici funtul, cît despre

piei, le făgădui să stea de vorbă mai tîrziu. Negustătorul Rogaciov, care se întîmplă să fie acolo, le cumpără și el toate șuncile de urs cu cîte 5 bănuți funtul, în nădejdea unei afaceri bune.

În seara aceleiași zile, frații Izotov veniră în fuga mare, cu sufletul la gură, la fratele vistiernicului.

— Olga Pavlovna, Olga Pavlovna, s-a hotărît : e mîine ! S-au adunat cu toții ! Colonelul a dat pușile... vorbeau amîndoi frații deodată, luîndu-și vorba unul din gura celuilalt. Foma Fomici a cumpărat toată untura ; a dat 14 copeici de funt. Iar Rogaciov — șuncile...

— Stai, așteaptă puțin, Leonid ! îl întrerupse Olga Pavlovna. La ce îi trebuie lui Foma Fomici untură de urs ?

— Pentru alifii ; untura de urs e o minunată alifie pentru creșterea părului.

Ajungînd aici, Konstantin povesti o anecdotă hazlie despre un domn chel care, tot ungîndu-și în fiecare zi chelia cu untură de urs, s-a ales cu un păr stufos pe mîini.

— ...astfel încît trebuia să-l radă la fiecare două zile, încheie Leonid și amîndoi frații izbucniră în rîs.

Olga Pavlovna zîmbi și căzu pe gînduri. Purta de multă vreme coc și cele povestite despre untura de urs i se părură vrednice de luare-aminte ; în aceeași seară, cînd spițerul Foma Fomici veni să joace o partidă de cărți cu soțul ei și cu vistiernicul, ea aduse cu dibăcie vorba pe departe despre acest lucru și îi smulse spițerului făgăduiala să-i trimeată și ei niște pomadă de urs.

— Fără doar și poate, Olga Pavlovna. Fiți pe pace. Chiar una parfumată ! Ce vă place mai mult ? Paciuli sau ilang-ilang ?

Era o dimineață mohorîtă și rece, o adevărată dimineață de septembrie. Uneori cernea chiar o ploaie mărunță, dar cu toate acestea o mulțime de spectatori de amîndouă sexele și de toate vîrstele veniră în luncă să asiste la acel spectacol nemaivăzut. Ora-

şul rămăsese aproape gol. Toate trăsurile care se găseau acolo : o caretă, cîteva brişti, caleşti şi şarabane erau ocupate cu aducerea curioşilor la locul cuvenit ; îi aduceau în şatră şi se întorceau numai-decît după alţii. Pe la zece toată lumea era adunată.

Ţiganii îşi pierduseră orice nădejde. În şatră nu se mai auzea nici un zgomot : femeile se ghemuiseră în corturi împreună cu copilaşii lor ca să nu vadă măcelul, şi numai uneori izbucnea din vreunul dintre aceste corturi cîte un ţipăt plin de jale. Bărbaţii isprăveau cu înfrigurare ultimele pregătiri : împingeau spre marginea şatrei căruţele goale şi legau de ele urşii.

Ispravnicul, însoţit de Foma Fomici, trecu de-a lungul şirului de osîndiţi. Urşii păreau cam neliniştiţi : împrejurările neobişnuite, pregătirile ciudate, marea mulţime de oameni şi faptul că erau legaţi prea mulţi la un loc, toate acestea îi tulburau ; se smuceau neliniştiţi dintr-o parte într-alta în lanţurile lor, le rodeau şi mîrîiau surd. Bătrînul Ivan stătea lîngă ursul lui uriaş şi chior. Fiul lui, un ţigan în vîrstă, cu barba presărată de fire argintii şi nepotul, „Adonis"-ul care atrăsese luarea-aminte a Olgăi Pavlovna, amîndoi, cu feţe încremenite şi ochi scînteietori, legau grăbiţi ursul de căruţă. Ispravnicul veni în dreptul lor şi zise :

— Haide, bătrîne, dă poruncă să înceapă.

Mulţimea de spectatori fremată ; se auziră vorbe grăbite, strigăte, dar curînd totul se linişti şi în tăcerea adîncă ce se statornici răsună un glas domol, dar plin de hotărîre. Vorbea Ivan.

— Îngăduie, boierule, să spun o vorbă. Rogu-vă, fraţilor, să mă lăsaţi pe mine să isprăvesc eu cel dintîi. Sînt mai bătrîn ca voi toţi : mai am un an şi ajung la nouăzeci ; de mic copil sînt ursar. În toată şatra asta nu-i un urs mai bătrîn ca al meu.

Şi, lăsîndu-şi în piept capul cărunt şi cîrlionţat, îl clătină cu durere şi îşi şterse lacrimile cu pumnii. Apoi se îndreptă din umeri, înălţă capul şi urmă cu un glas mai puternic şi mai hotărît :

— Iaca de ce vreau a sfîrși eu cel dintîi. N-am crezut să ajung să văd ziua asta de durere, am crezut că nici ursul meu iubit nu va trăi pînă azi, dar se vede că soarta a hotărît altfel : trebuie să-l ucid cu mîna mea pe el, sprijinul și binefăcătorul meu. Lăsați-mă să-l dezleg și să-i dau drumul în lumea largă. O să vedeți că n-o să plece nicăieri : el și cu mine sîntem prea bătrîni ca să fugim de moarte. Dezleagă-l, Vasea, nu vreau să-l ucid legat ca pe o vită. Nu vă speriați, spuse el oamenilor din mulțime, care începură să se frămînte, n-o să facă rău nimănui.

Tînărul dezlegă fiara uriașă și o duse ceva mai departe de căruță. Ursul se ridică pe labele dinapoi, le lăsă pe cele dinainte în jos și începu să se legene domol, oftînd și hîrîind. Era într-adevăr foarte bătrîn ; avea dinții galbeni și blana spălăcită și pe alocuri pleșuvă ; singurul lui ochi, mic, privea cu dragoste și tristețe pe bătrînul lui stăpîn. În jur domnea o liniște de mormînt. Se auzea numai cum se izbesc vergelele de fier de țevile puștilor ce se încărcau.

— Dați-mi o pușcă, spuse hotărît bătrînul.

Fiul îi întinse pușca lui. Bătrînul o luă și o sprijini de piept și vorbi iar, de data asta ursului :

— O să te ucid acum, Potap. Dee domnul ca mîna mea bătrînă să nu tremure pentru ca plumbul să te nimerească drept în inimă. Nu vreau să te chinui, altceva ai merita, ursul meu bătrîn, bunul meu prieten. Te-am luat de mititel ; aveai ochiul scos și nasul îți cocea de pe urma inelului ; erai plăpînd și bolnav ; te-am îngrijit ca pe un copil, mi-a fost milă de tine și ai crescut mare și voinic ; altul ca tine nu-i în nici un sălaș din cele adunate aici. Ai crescut și n-ai uitat binele ce ți-am făcut : nici printre oameni n-am avut vreodată un prieten mai bun decît mi-ai fost tu. Ai fost blînd și supus și ascultător și ai învățat de toate ; n-am pomenit fiară mai cuminte și mai înțelegătoare. Ce aș fi fost eu fără tine ? Din munca ta mi-am ținut eu toată familia. Tu m-ai ajutat să-mi cumpăr de două ori cîte trei cai, tu

mi-ai ridicat casă pentru timp de iarnă. Ba mai mult, tu mi-ai ferit feciorul de cătănie. Sîntem mulţi, dar pe toţi, de la cel mai bătrîn, pînă la cel mai mititel, tu ne-ai hrănit şi ne-ai păzit pînă în ziua de azi. Şi eu te-am iubit din toată inima şi nu te-am bătut tare, iar dacă sînt cu ceva vinovat în faţa ta îţi cer în genunchi iertare.

Şi căzu în genunchi în faţa ursului. Animalul mîrîi încet şi jalnic. Bătrînul plîngea cu hohote şi trupul i se cutremura de sughiţuri.

— Trage, taică ! îi spuse fiul. Nu ne zdrobi inima.

Ivan se ridică. Lacrimile îi secaseră din ochi. Îşi luă de pe frunte coama căruntă a părului şi urmă cu glas răsunător şi neşovăielnic :

— Iar acum trebuie să te ucid... Am primit poruncă, bătrîne, să te împuşc cu mîna mea ; nu mai ai dreptul să trăieşti pe lumea asta. Ce să-i faci ? Dumnezeu din ceruri să ne judece şi să hotărască cine : noi ori ei avem dreptate.

Apăsă cocoşul cu o mînă încă tare, ochi animalul şi îndreptă ţeava sub laba lui stîngă. Şi ursul pricepu : din botul lui căscat se smulse un urlet jalnic şi deznădăjduit ; se ridică în două labe, le ridică şi pe cele dinainte şi le duse la ochi, de parcă ar fi vrut să nu mai privească arma ucigătoare. Un hohot de plîns izbucni din piepturile ţiganilor ; şi în mulţimea de spectatori, mulţi plîngeau ; bătrînul zvîrli cu lacrimi în ochi puşca de pămînt şi căzu fără puteri peste ea. Feciorul lui se repezi să-l ridice, iar nepotul apucă arma şi strigă cu glas sălbatic, neomenesc, cu ochii scînteind ca doi cărbuni :

— Ajunge ! Destul ! Ucideţi-i, fraţilor ! Altă scăpare n-avem !

Şi repezindu-se la ursul uriaş, îi propti ţeava de ureche şi trase. Ursul se prăbuşi grămadă la pămînt, lipsit de viaţă : numai labele îi mai tresăriră fără vrere şi botul i se deschise de parcă ar fi căscat... În toată şatra bubuiră deodată armele, înăbuşite de plînsul năprasnic al femeilor şi al copiilor. Un vîntuleţ uşor ducea cu el fumul spre apele rîului.

— A scăpat ! A scăpat ! se auziră deodată glasuri în mulţime şi, ca o turmă de oi speriate, oamenii se împrăştiară care încotro. Ispravnicul, Foma Fomici cel gras, băieţii, Leonid şi Konstantin, domnişoarele, toţi alergau cuprinşi de o spaimă nebună, dădeau ca orbeţii peste corturi, căzeau unul peste altul şi ţipau cît îi ţinea gura. Olga Pavlovna era cît p-aci să leşine de spaimă, dar aceeaşi spaimă îi dădu puteri nebănuite şi, ridicîndu-şi poalele rochiei, alerga acum peste cîmp fără să se gîndească în ce dezordine îi punea fuga ei nebună îmbrăcămintea. Caii înhămaţi, în aşteptarea stăpînilor, înnebuniră şi ei şi o luară razna încotro vedeau cu ochii. Dar primejdia nu era nici pe departe atît de mare. Unul din urşi, înnebunit de groază, un urs în toată puterea, cu o blană cafenie închisă, se rupsese din lanţ şi alerga cu o repeziciune uimitoare, tîrînd după el frîntura de lanţ ce-i rămăsese în jurul gîtului ; tot ce era viu se ferea din faţa lui, iar fiara zbura ca vîntul şi ca gîndul drept spre oraş. Cîţiva ţigani se luară după el cu puşca în mînă. Cei cîţiva trecători care se aflau pe străzi se lipeau de ziduri, dacă nu aveau vreme să intre în poarta vreunei case. Cetăţenii închideau obloanele ; toată suflarea omenească se ascundea ; dispăruseră pînă şi cîinii.

Ursul trecu în goana mare pe lîngă catedrală, pe uliţa principală, zvîrlindu-se uneori ba într-o parte, ba într-alta în căutarea unui locşor unde ar fi putut să se ascundă, dar pretutindeni totul era închis. Trecu apoi pe lîngă şirul de prăvălii, întîmpinat de chiotele năprasnice ale vînzătorilor, care vroiau să-l sperie, goni mai departe pe lîngă bancă, trecu de gimnaziu, de cazărmile companiei judeţene, ajunse la capătul celălalt al oraşului, ieşi în drumul mare, alergă pînă la malul rîului şi se opri. Urmăritorii lui rămaseseră cu mult în urmă, dar foarte curînd, la capătul străzii, apăru o ceată care, de data asta, cuprindea nu numai ţigani. Ispravnicul şi colonelul veneau în trăsură cu armele pregătite ; ţiganii şi cîţiva soldaţi se ţineau în fugă după ei. Leonid şi Konstantin alergau chiar lîngă trăsură.

— Uite-l, uite-l ! striga ispravnicul. Dă-i, arde-l, atinge-l !

Răsunară cîteva împuşcături. Unul din gloanţe atinse animalul care o luă la goană şi mai iute ca înainte, cuprins de spaima morţii. La o verstă depărtare de oraş, în sus, pe apa Rohliei, chiar într-acolo unde se îndrepta ursul, se ridica o moară mare de apă înconjurată din toate părţile de o pădurice mică, dar deasă. Ursul se îndrepta înspre ea. Dar, încurcîndu-se în braţele şi stăvilarele rîului, pierdu drumul cel bun. O mare întindere de apă îl despărţea de pădurricea deasă de stejar unde ar fi putut găsi, dacă nu chiar mîntuirea, cel puţin o amînare. Dar animalul nu avu curajul să pornească înot. De partea rîului unde se afla ursul, se întindea pe mal un tufiş ciudat ce creşte numai în sudul Rusiei şi îi zice *lucium*. Ramurile lui lungi şi mlădii, dar lipsite de crenguţe, cresc atît de des, încît omul aproape că nu poate să-şi facă drum printre ele. Mai spre rădăcină, însă, se formează goluri pe unde s-ar putea strecura un cîine, şi, pentru că aceste animale se duc adesea pe acolo ca să scape de căldură, şi lărgesc mereu trecerile, în desişul nepătruns se formează cu vremea un adevărat labirint de galerii. Într-acolo se repezi şi ursul. Băieţii de la moară, aceia care cern făina, se uitau de la fereastra catului de sus al morii şi văzură unde a intrat animalul, iar cînd ajunseră din urmă şi urmăritorii istoviţi de fugă, ispravnicul dădu porunca să fie împrejmuit locul.

Sărmanul animal se ghemuise chiar în mijlocul tufişului des ; rana pricinuită de glontele care îi rămăsese în coapsă îl chinuia rău ; stătea ghem, cu botul între labe, nemişcat, asurzit de împuşcături şi înnebunit de groaza care îl împiedica să se apere. Soldaţii traseră în tufişe, crezînd că o să-l silească pe urs să iasă de acolo, dar era greu să-l nimerească pe nevăzute.

L-au omorît abia tîrziu seara, după ce l-au scos din ascunzişul lui cu ajutorul focului. Fiecare dintre cei ce aveau puşcă socotea de datoria lui să bage

cîte un glonte în ursul pe jumătate mort, astfel încît, după ce fu jupuit, blana lui nu mai era bună de nimic.

De curînd mi s-a întîmplat să mai trec o dată pe la Belsk. Orașul nu s-a schimbat aproape de loc : numai banca a dat faliment, iar gimnaziul s-a transformat într-un liceu. Ispravnicul a fost înlocuit, dar pentru vrednicia lui a fost numit polițai în capitala guberniei ; frații Izotov strigă la fel ca înainte *„grande ronde"* și *„à rebours"*, și aleargă prin tot orașul să spună pretutindeni noutățile cele mai proaspete ; spițerul Foma Fomici s-a îngrășat și mai mult, și, cu toate că a făcut o afacere bănoasă, cumpărînd untura de urs cu 14 copeici și vînzînd-o cu 80 de copeici funtul, ceea ce i-a adus cîștig o sumă rotunjoară, își amintește și pînă azi cu ciudă de măcelul urșilor.

— I-am spus eu atunci Olgăi Pavlovna că din Adonis-ul ei o să iasă un hoț de cai pe cinste... Ei, și ce crezi ? N-a trecut bine o săptămînă și mi-a și furat perechea mea de suri, pramatia !

— Și de unde știi că a fost neapărat el ? l-am întrebat eu.

— Nici vorbă c-a fost el ! A fost judecat anul trecut pentru furt de cai și tîlhărie la drumul mare. L-au trimis la ocnă.

— Ce rău mi-a părut de el ! spuse melancolic Olga Pavlovna.

Biata cucoană îmbătrînise simțitor în acești ani și cu toate că, după spusele lui Foma Fomici (care mi-a mărturisit-o în taină), a irosit pe capul ei vreo patru funturi de pomadă de urs, părul ei nu numai că nu s-a îndesit, dar a căzut și mai mult. De altfel, cocul fals îi acoperă așa de bine capul, că nu se vede nimic.

1883

BROASCA ȘI TRANDAFIRUL

A fost odată un trandafir și o broască.

Trandafirul înflorea pe o tufă într-o grădiniță de flori în formă de potcoavă, din fața unui conac la țară. Grădinița era părăginită cu totul; bălăriile năpădiseră într-atît straturile, încît aproape nu se mai cunoșteau și acoperiseră cărăruile de mult necurățate și nepresărate cu nisip. Gardul de lemn făcut din bețe înguste, lucrate în chip de sulițe în patru muchii, vopsit odinioară în verde, era acum scorojit, pe jumătate dărîmat și desfăcut; sulițele fuseseră smulse de băieții din sat, care se jucau cu ele de-a soldații, și de țăranii care veneau la conac, pentru a se apăra de vreun Lăbuș rău, urmat de o haită de cîini.

Dar toate aceste stricăciuni nu dăunaseră frumuseții grădinii. Rămășițele gardului erau năpădite de hamei, de bună-dimineața cu flori mari albe și de măzăriche, ale cărei păstăi atîrnau pe alocuri în ciorchine de un verde gingaș și ale cărei flori liliachii-deschise erau împrăștiate pretutindeni ca niște cănăfiori. Scaieții țepoși, ce crescuseră pe pămîntul gras și umed al grădinii (în jurul căreia se ridica o livadă veche și umbroasă), ajunseseră atît de mari și cu lujerul lemnos, încît tulpinele lor păreau a fi de copaci. Lumînărelele galbene nu se lăsaseră mai prejos și își trimiteau și mai sus săgețile întețesate de flori. Urzica stăpînea un colț întreg al grădinii; fără îndoială că dacă o atingeai te ustura, dar puteai să-i admiri de departe verdeața întunecată, mai ales cînd

acest covor de verdeață alcătuia fondul pe care se desprindea floarea palidă și nespus de frumoasă a trandafirului.

Această floare s-a deschis într-o dimineață blîndă de mai ; cînd își desfăcea petalele, roua dimineții, ce se zvînta în acel ceas, îi lăsase în dar cîteva lacrimi limpezi și curate. Părea că plînge însuși trandafirul. Dar în jurul lui era atîta frumusețe, atît de limpede și senină era dimineața aceea fermecătoare, în care vedea pentru prima oară cerul albastru, simțea adierea proaspătă a vîntulețului din zori de zi și razele strălucitoare ale soarelui ce lăsau în petalele lui subțiri lumina lor trandafirie ; grădinița toată era cuprinsă de atîta liniște și pace, încît dacă ar fi putut într-adevăr să plîngă floarea, n-ar fi fost de durere, ci de bucuria de a trăi. Trandafirul nu știa să vorbească ; știa numai, aplecîndu-și ușor căpșorul pe o parte, să răspîndească în jurul său o mireasmă ușoară și gingașă și mireasma aceasta era totul : vorbele, lacrimile și ruga lui.

La rădăcina tufei de trandafiri, jos, pe pămîntul jilav, ședea o broască rîioasă bătrînă și grasă cu burta ei fleșcăită lipită de umezeala pămîntului ; vînase toată noaptea viermișori și muște și acum, dimineața, se odihnea după atîta oboseală în locșorul acesta, cel mai umbros și cel mai umed al grădinii. Ședea cu ochii închiși de pielițele moi ale pleoapelor și respira aproape nevăzut umflîndu-se în pielea ei de o culoare cenușie murdară și buburoasă și ținînd în lături una din lăbuțele ei respingătoare, fiindcă îi era prea lene s-o apropie de burtă. Broasca nu se bucura nici de această dimineață proaspătă, nici de soare, nici de timp frumos : era sătulă și se pregătea să doarmă.

Dar cînd adierea de vînt încetă o clipă și nu mai împrăștie cu aripile mireasma trandafirului, atunci broasca o simți, ceea ce îi pricinui o nelămurită tulburare ; rămase totuși multă vreme fără să caute de unde vine acel iz plăcut, pentru că era prea leneșă ca să deschidă ochii.

În grădina unde înflorea trandafirul și unde ședea broasca nu mai călcase de mult picior de om. În toamna anului trecut, chiar în ziua cînd broasca își găsise o crăpătură potrivită sub una din pietrele de la temelia casei și era gata să intre acolo să hiberneze, venise pentru ultima oară în grădină băieţelul care în tot timpul verii stătuse acolo sub fereastra casei, în zilele cu soare. O fată tînără, sora lui, ședea pe atunci la fereastra deschisă, citind sau cosînd și arunca din cînd în cînd cîte o privire asupra frăţiorului. Băieţelul era mic, cam de vreo șapte ani, cu ochi mari și cap mare pe trupul firav. Își iubea mult de tot grădina (era a lui, pentru că în afară de el nu intra aproape nimeni în colţișorul acesta părăginit) și, de cîte ori ieșea în grădină, se așeza la soare pe banca veche de lemn de pe cărarea pietruită — singura bancă rămasă pe lîngă casă, pentru că servea la închisul obloanelor — și se cufunda în cititul unei cărţi.

— Vasea, vrei să-ţi arunc mingea ? îl întreba de la fereastră sora lui. Nu vrei să te joci puţin ?

— Nu, Maşa, mai bine stau la soare, cu cartea.

Și stătea și citea. Iar cînd i se ura să mai citească tot soiul de poveşti cu Robinson, ţări sălbatice și piraţi, lăsa cartea deschisă pe bancă și intra în desișul grădinii. Cunoștea fiecare tufă și aproape fiecare tulpiniţă de floare. Se așeza pe vine în faţa lumînărelei, de trei ori mai înaltă decît el, și, înconjurat de frunzele ei păroase și albicioase, urmărea îndelung poporul furnicilor ce alerga grăbit în sus la „vacile“ lor — păduchi mici de plante pe care furnica îi atingea gingaș de micile tubușoare din spate și culegea apoi picăturile limpezi de lichid dulce ce apăreau îndată în vîrful tubuleţelor. Se uita de asemenea la cîte un gîndac de bălegar care își ducea cu sîrguinţă și grijă cine știe unde ghemotocul făcut de el ; privea păianjenul care, după ce își ţesea pînza meșteșugită, ce sclipea în culori de curcubeu, stătea ceasuri întregi să pîndească muște. Privea cîte o șopîrlă care, cu botișorul ei turtit larg căscat, stătea la soare sclipind din sol-

zișorii verzi ; odată, pe seară, a zărit chiar un arici viu. Și nemaiputînd de bucurie, fu cît p-aci să strige și să bată din palme, dar de teamă să nu se sperie micul animal ghimpos, își stăpîni răsuflarea și privi cu ochii mari, strălucind de fericire, cum acesta adulmeca, fornăind cu rîtișorul lui de purcel, rădăcinile trandafirului, căutînd larve, și cît de caraghios scurma pămîntul cu lăbuțele lui grase ca de urs.

— Vasea, dragul meu, începe să fie cam umed, vino în casă, îi strigă sora lui.

Ariciul, speriat de glasul omenesc, se încolăci repede, împingîndu-și pe frunte și peste labele dindărăt hăinuța țepoasă, pînă se prefăcu într-o minge. Băiețelul îi atinse încetișor spinii ; ariciul se ghemui și mai tare, pufăind repede și înăbușit ca un mic motoraș cu aburi.

Mai tîrziu, puțin cîte puțin, băiețelul și ariciul se împrieteniră. Băiețelul era atît de slăbuț, de liniștit și de blînd, că pînă și cele mai mici vietăți necuvîntătoare simțeau asta și se împrieteneau cu el. Cîtă bucurie a simțit băiatul cînd, în sfîrșit, ariciul a mîncat un pic de lapte din farfurioara adusă de el.

Dar în primăvara aceasta, copilul nu mai ieși să-și vadă colțișorul lui iubit. Surioara lui stătea ca înainte cu el, dar nu la fereastră, ci la căpătîiul micului bolnav ; citea și acum, dar nu pentru ea, ci cu glas tare, pentru că băiețelul nu mai putea să-și ridice capul greu de pe pernele albe, mînuțele lui slăbite nu mai puteau să țină o carte oricît de mică ar fi fost, îi oboseau repede ochii dacă citea. Se vedea că băiețelul n-avea să mai iasă niciodată să stea în colțișorul lui drag.

— Maşa ! șopti el deodată.

— Ce vrei, dragul meu ?

— E frumos acum în grădina noastră ? Au înflorit trandafirii ?

Sora se aplecă deasupra copilului, îi sărută obrăjorul gălbejit și își șterse pe furiș o lacrimă.

— E frumos, foarte frumos, dragul meu. Au înflorit trandafirii. Luni o să ne ducem împreună acolo. Doctorul a zis că o să-ţi dea voie.

Băieţelul nu răspunse şi oftă adînc. Surioara lui începu iar să-i citească.

— Destul ! Am obosit. Aş vrea să dorm puţin.

Fata îi îndreptă pernele şi păturica albă, iar băieţelul se întoarse cu greu cu faţa spre perete şi tăcu. Soarele pătrundea pe fereastra ce dădea în grădină şi scălda în razele lui patul în care zăcea trupşorul firav al copilului, îi lumina pernele, pătura şi aurea părul tuns şi gîtul subţirel al băieţelului.

Dar trandafirul nu ştia nimic din toate acestea ; înflorea şi strălucea prin frumuseţea lui ; a doua zi trebuia să-şi desfacă deplin petalele, iar a treia zi să se ofilească cu încetul şi să se scuture. Atîta este viaţa unui trandafir ! Dar şi în această scurtă viaţă îi fu dat să trăiască multă spaimă şi durere.

Broasca îl zări în sfîrşit.

Cînd dădu cu ochii ei răi şi hîzi pentru prima oară de floare, un sentiment necunoscut se aprinse în inima-i de broască. Nu-şi mai putea desprinde privirile de gingaşele petale roz pal şi le privea, le privea într-una. Trandafirul îi plăcea din cale-afară şi broasca simţi dorinţa să se apropie de această floare înmiresmată şi nespus de frumoasă. Şi ca să-şi arate mai bine sentimentele gingaşe, ea nu găsi nimic mai bun să-i spună decît :

— Aşteaptă tu puţin, hîrîi dînsa, acuşi te înfulec !

Trandafirul se cutremură de groază. Oh, de ce era ţintuit de tulpina lui nemişcată ? Păsările cerului, care ciripeau în jur, puteau să sară şi să zboare de pe o rămurică pe alta ; uneori ele plecau chiar undeva foarte departe, dar unde, asta n-o ştia trandafirul. Fluturii erau şi ei liberi. Cît de mult îi pizmuia ! De ar fi şi el asemenea lor, s-ar ridica şi ar zbura departe de aceşti ochi răi, care îl ţintesc cu privirea lor nemişcată. Trandafirul nu ştia că broasca pîndeşte uneori la fel şi fluturii.

— Am să te înfulec ! urmă broasca, silindu-se să vorbească cît putea ea mai gingaş, ceea ce făcea să pară şi mai înspăimîntătoare vorbele ei ; apoi se dădu mai aproape de trandafir.

— Am să te înfulec ! mai repetă ea o dată cu ochii la floare. Şi nenorocitul trandafir văzu cu groază că labele dezgustătoare ale broaştei se agaţă de ramurile tufei pe care înflorea. Dar căţăratul nu este o treabă uşoară pentru o broască : trupul ei lat poate sări şi se poate tîrî în voie numai pe locuri netede. După fiecare încercare, broasca privea în sus, unde se legăna trandafirul şi acesta încremenea de spaimă.

— Doamne ! se ruga trandafirul, ajută-mă să mor de o altă moarte !

Iar broasca se căţăra tot mai sus. Dar acolo unde era capătul tulpinilor bătrîne ale tufei şi porneau ramurile tinere, ea avu de suferit un necaz. Coaja netedă, verde închis, a trandafirului era toată înţesată de spini mari şi puternici. Broasca îşi răni labele şi burta şi, sîngerînd, se prăbuşi la pămînt. Atunci, privind cu ură în sus spre floare, repetă :

— Ţi-am spus că o să te înfulec şi o să te înfulec !

Veni seara ; se apropia vremea cinei şi broasca rănită se tîrî anevoie să pîndească insectele neprevăzătoare. Ura nu o împiedică întru nimic să-şi umple ca de obicei burta ; zgîrieturile pe care şi le făcuse nu erau prea primejdioase şi, după ce se odihni, hotărî să ajungă, fie ce-o fi, pînă la floarea care o atrăgea atît de mult şi pe care o ura totodată.

Odihna ei se prelungi destul de mult. Veni o nouă dimineaţă, trecu şi amiaza, şi trandafirul aproape că uită de duşmanul lui. Acum era înflorit deplin şi frumuseţea lui întrecea pe cea a tuturor florilor din grădină. Dar nu avea cine să-şi desfete ochii cu această frumuseţe : micul stăpîn zăcea nemişcat pe pătuţul său, iar sora lui, care nu-l părăsea nici o clipă, nu se mai arăta la fereastră. Doar păsărelele

și fluturii roiau în zbor în jurul florii și albinele se lăsau zumzăind în cupa ei deschisă, de unde ieșeau apoi încărcate de polen. Veni în zbor și o privighetoare, care se cuibări pe tufiș și își modulă de acolo cîntecul. O, cîtă deosebire între acest cîntec și hîrîitul broaștei rîioase ! Floarea îl asculta și se simțea fericită : i se părea că privighetoarea cîntă numai pentru ea și... poate că nu se înșela. Nu vedea însă că dușmanul se cațără pe nesimțite pe tufă. De data aceasta, broasca nu-și mai cruța nici labele, nici burta : era plină toată de sînge, dar se cățăra cu dîrzenie înainte și deodată, printre trilurile răsunătoare și mîngîioase ale privighetorii, trandafirul desluși hîrîitul bine cunoscut :

— Ți-am spus că am să te înfulec și o să te înfulec !

Ochii broaștei priveau țintă floarea de pe ramura vecină. Vietatea aceasta rea avea de făcut numai o singură mișcare și... floarea avea să fie a ei. Trandafirul înțelese că i-a venit sfîrșitul...

Micul stăpîn al grădinii zăcea de mult nemișcat în patul său. Surioara lui, așezată într-un fotoliu la căpătîiul bolnavului, credea că doarme. Ținea pe genunchi o carte deschisă, dar nu citea. Încetul cu încetul, capul obosit al fetei căzu în piept ; biata copilă, care nu dormise de cîteva nopți, pentru că stătuse de veghe lîngă frățiorul ei, se lăsă furată de somn.

— Mașa, șopti deodată copilul.

Fata tresări. Visa că stătea la fereastră și că frățiorul ei se juca jos în grădină ca în anul trecut și o chema. Dar cînd deschise ochii și îl văzu în pat slăbuț și galben, oftă din greu.

— Ce-i, dragul meu ?

— Mașa, mi-ai spus că au înflorit trandafirii ! N-aș putea... să am și eu... unul ?

— Se înțelege că poți, dragul meu ! răspunse fata și se apropie de fereastră să se uite la tufa de trandafiri. Înflorise pe ea numai o singură floare, dar foarte frumoasă și mare.

— A înflorit un trandafir anume pentru tine. Și de-ai ști ce frumos e. Vrei să ți-l pun aici, pe măsuța ta, într-un pahar ? Vrei ?

— Da... pe măsuță. Vreau.

Fata luă foarfeca și ieși în grădină. Nu mai ieșise de mult din odaie ; soarele o orbi aproape, iar aerul proaspăt o ameți. Fata se apropie de tufiș chiar în clipa cînd broasca se pregătea să apuce floarea.

— Vai ce dezgustătoare este ! strigă fata și, apucînd ramura trandafirului, o zgîlțîi cu atîta putere, că broasca se prăbuși cu burta la pămînt. Era așa de mînioasă de căderea ei, că dădu să sară asupra fetei, dar nu sări mai sus de poala rochiei ei lungi și în aceeași clipă zbură cît colo, aruncată de botul pantofului. Nu mai îndrăzni să încerce și a doua oară și văzu de departe cu cîtă gingășie taie fata trandafirul și îl duce apoi în casă.

De îndată ce băiețelul își văzu surioara cu trandafirul în mînă, un zîmbet slab îi înflori pe buze pentru prima oară după o vreme îndelungată și mînuța lui firavă făcu o mișcare ușoară.

— Dă-mi-l mie, șopti el. Vreau să-l miros.

Fata îi puse floarea în mînă și îl ajută să și-o apropie de față. Băiatul sorbi cu nesaț mireasma plăcută și, zîmbind fericit, șopti :

— O, ce frumos...

Apoi fețișoara lui luă o înfățișare serioasă și neclintită și el tăcu... pentru totdeauna.

Iar floarea, cu toate că fusese tăiată înainte de a se ofili, simți că n-a trăit în zadar. Fata o așeză într-un pahar și o puse lîngă micul sicriu. În jurul lui se aflau buchete mari de alte flori, dar ele nu atrăgeau luarea-aminte a nimănui ; pe cînd trandafirul, înainte de a-l fi așezat pe masă, fata și-l apro-

piase de buze și îl sărutase. O lacrimă lunecase pe obrazul ei și căzuse pe petalele florii și trandafirul socotea că este cel mai frumos lucru din viața lui. Cînd începu să se ofilească, fu așezat între paginile unei cărți groase, iar mai tîrziu, peste mulți ani, mi-a fost adus în dar mie. Așa se face că îi cunosc povestea.

1884

I

De mult voiam să încep să-mi scriu jurnalul. O pricină ciudată mă face să iau acum condeiul în mînă : unii își scriu memoriile, pentru că ele ar putea avea un interes istoric ; alții, fiindcă vor să mai retrăiască în chipul acesta anii fericiți ai tinereții ; alții, pentru că vor să bîrfească și să clevetească pe unii oameni morți demult și totodată să se dezvinovățească pe ei înșiși de unele învinuiri de mult uitate. Eu însă, nu am nici unul din aceste motive. Sînt încă tînăr ; istorie n-am făurit și nici n-am văzut cum se făurește ; nu simt nici o nevoie să bîrfesc oamenii și nici să mă dezvinovățesc de vreo vină. Să-mi retrăiesc în chipul acesta fericirea ? A fost atît de scurtă și sfîrșitul ei atît de îngrozitor, încît amintirea ei nu mi-ar aduce bucurie, o, nu !

De ce atunci un glas necunoscut îmi tot șoptește la ureche ? De ce, cînd mă trezesc noaptea, trece în fața mea, prin întuneric, un șir de tablouri și chipuri cunoscute și de ce, cînd îmi apare unul singur din aceste chipuri, acum palid, obrajii îmi ard, mîinile mi se încleștează, groaza și mînia îmi taie răsuflarea ca în ziua cînd stăteam față în față cu dușmanul meu de moarte ?

Nu pot să scap de toate aceste amintiri și un gînd ciudat îmi trece prin cap. Poate dacă le aștern pe hîrtie o să-mi închei toate socotelile cu ele... Poate că atunci au să-mi dea pace și au să mă lase să mor în liniște. Iată ciudata pricină care mă face să pun mîna pe condei. Poate va citi cineva vreodată

acest caiet, poate că nu. Dar asta mă preocupă prea puțin. De aceea pot să nu-mi cer iertare de la viitorii mei cititori nici pentru tema pe care mi-am ales-o — cu totul lipsită de interes pentru cei obișnuiți să se ocupe de probleme dacă nu universale, cel puțin sociale — și nici pentru forma mea de exprimare. Aș vrea totuși, ce e drept, ca rîndurile mele să fie citite de o persoană, dar aceasta nu mă va condamna. Ea pune la inimă tot ce mă privește. Persoana aceasta este verișoara mea.

De ce întîrzie atît de mult astăzi ? S-au împlinit trei luni de cînd mi-am venit în fire, după acea zi. Și prima față pe care am văzut-o, cînd am deschis ochii, a fost fața Soniei. De atunci, vine în fiecare seară. Acest lucru a ajuns să fie pentru ea ca un fel de slujbă. Se așază la căpătîiul patului meu sau lîngă fotoliul cel mare, în zilele cînd am destulă putere să stau în el, îmi vorbește, îmi citește cu voce tare cărți și ziare. E foarte amărîtă de faptul că mă arăt atît de nepăsător față de bucățile pe care le citim și le las la alegerea ei.

— Uite, Andrei, a apărut un roman nou în *„Vestnik Evropî"* : *„Ea credea că nu-i așa"*.

— Bine, draga mea, să citim : *„Ea credea că nu-i așa"*.

— Un roman de *Mrs.* Gay.

— Bine, bine...

Și Sonia începe să-mi citească o istorie lungă despre un *mister* Skriple și *miss* Gordon, dar după primele două pagini își întoarce spre mine ochii ei mari și blînzi și îmi spune :

— Nu e lung ; *„Vestnik Evropî"* scurtează întotdeauna romanele.

— Bine, bine. Ascult.

Și Sonia îmi citește mai departe povestea lungă scornită de *Mrs.* Gay, iar eu mă uit la fața ei aplecată și nu ascult istoria plină de învățăminte. Uneori, la pasajele romanului pe care *Mrs.* Gay le-ar fi vrut pline de haz, simt că mă înăbușe lacrimi amare. Atunci Sonia lasă cartea deoparte și, după

ce mă privește cu ochii ei pătrunzători și plini de teamă, îmi pune mîna pe frunte.

— Andrei, dragul meu, iarăși ?... Ajunge. Taci. Nu mai plînge. Toate au să treacă, toate au să se uite... îmi spune ea cu glasul cu care o mamă își mîngîie copilul cînd îșî face un cucui în frunte. Și cu toate că acest cucui al meu va trece numai o dată cu viața mea, care — după cît simt — piere încetul cu încetul din trupul meu, mă liniștesc.

Verișoara mea dragă ! Cît de mult prețuiesc eu această duioșie de femeie ! Dumnezeu să te binecuvînteze și fie ca paginile negre ale începutului vieții tale — pagini pe care stă scris și numele meu — să fie înlocuite prin altele luminate de o poveste veselă de fericire ! Atît aș dori numai : ca povestea asta să nu semene întru nimic cu istoria plicticoasă scrisă de *Mrs.* Gay.

Aud soneria ! În sfîrșit ! Ea e. O să intre acum și o să aducă aer proaspăt în odaia mea întunecoasă și înăbușitoare, o să curme tăcerea prin vorba sa blîndă și mîngîietoare și are s-o lumineze prin frumusețea ei.

II

De mama nu-mi aduc aminte, iar tata a murit cînd aveam numai paisprezece ani. Tutorele meu, o rudă de-a noastră îndepărtată, m-a mutat într-unul din liceele de la Petersburg. Peste patru ani am isprăvit cursurile acestui liceu. Eram cu desăvîrșire liber ; tutorele meu, un om ocupat de marile lui afaceri, își limita solicitudinea față de mine la bani : îmi dădea destui, după părerea lui, ca să nu duc o viață de mizerie. Nu era un venit mare, dar mă scutea totuși de grija zilei de mîine și îmi îngăduia să-mi aleg un drum în viață.

Alegerea mea era demult făcută. Încă de cînd eram de patru ani îmi plăcea mai mult decît orice pe lume să mă joc cu creioane și vopsele, iar cînd am isprăvit liceul, știam să desenez destul de bine,

astfel încît am intrat, fără nici un fel de greutate, la Academia de Artă.

Aveam într-adevăr talent? Acum, cînd cred că niciodată n-o să mă mai apropii de vreo pînză, mi se pare că pot să judec fără părtinire despre mine ca pictor. Da, aveam talent. Asta o știu nu datorită părerii tovarășilor mei și a cunoscătorilor, nu după ușurința cu care am absolvit Academia, ci după acel sentiment ce se năștea în sufletul meu de fiecare dată cînd mă apucam de lucru. Cine nu-i pictor nu poate să simtă acea emoție adîncă și dulce care te cuprinde cînd începi să schițezi pe o pînză nouă un tablou conceput de tine. Cine nu-i pictor nu poate să încerce acea uitare față de tot ce te înconjoară, care te învăluie cînd spiritul ți-e absorbit de imagini... Da, aveam talent și aș fi ajuns poate un pictor nu chiar de duzină.

Iată-le atîrnate aici, pe pereți, pînzele mele, studiile și schițele mele, tablouri neterminate, altele abia începute. Uite-o și pe ea... Ar trebui s-o rog pe verișoara mea s-o ducă în altă odaie. Ori nu, mai bine s-o atîrne la picioarele patului meu, să mă privească mereu cu ochii ei triști, care parcă presimt tragicul sfîrșit. E în rochie albastră, poartă o bonetă albă elegantă, cu o cocardă mare tricoloră prinsă într-o parte; șuvițe dese și cîrlionțate de păr castaniu îi scapă în neastîmpăr de sub volănașul alb. Mă privește de parcă ar fi vie. O, Charlotte, Charlotte! Să binecuvîntez sau să blestem ceasul cînd mi-a venit gîndul să te pictez?

Bessonov, cel puțin, a fost întotdeauna împotrivă. Cînd i-am spus prima oară gîndul meu, a ridicat din umeri și a rîs scurt, nemulțumit.

— Sînteți niște aiuriți, voi domnii pictori ruși, mi-a zis el. Găsiți că avem prea puține subiecte de ale noastre? Charlotte Corday! Ce legătură între dumneata și Charlotte? Poți oare să te transpui în vremea și în împrejurările de atunci?

Poate că avea dreptate... Dar imaginea eroinei franceze mă obseda într-atîta, că nu puteam să renunț la tablou. Mi-am pus în minte s-o pictez în

mărime naturală, singură, stînd în picioare, cu privirea aţintită în gol. E hotărîtă să-şi împlinească crima eroică şi poartă această hotărîre întipărită pe faţa ei : mîna ce se pregăteşte să dea lovitura de moarte atîrnă încă fără vlagă şi albeaţa ei gingaşă se desprinde frumos pe albastrul rochiei de lînă ; şalul de dantelă legat cruciş pe piept îi scoate la iveală gîtul fraged, peste care va trece mîine tăişul însîngerat... Ţin minte şi acum cum s-a născut imaginea ei în sufletul meu... Citisem istoria ei într-o carte sentimentală şi poate fantezistă a lui Lamartine ; din patosul, lipsit de firesc, al acestui francez prolix şi îndrăgostit de limba şi de felul său de a scrie, s-a desprins pentru mine cît se poate de limpede şi s-a conturat chipul curat al fetei — al fanaticei căutătoare de bine. Am citit despre ea tot ce am putut să găsesc, am cercetat cîteva din portretele ei şi m-am hotărît să-i pictez şi eu chipul.

Primul tablou, ca şi prima dragoste, pune o stăpînire covîrşitoare pe sufletul omului. Purtam mereu în mine chipul ce începea să se contureze, mereu mă gîndeam la toate amănuntele lui, aşa că, pînă la urmă, era de ajuns să închid ochii ca să răsară cu limpezime în faţa mea Charlotte Corday.

Dar, după ce am început, cu o spaimă plină de fericire şi o emoţie plină de bucurie, să lucrez la tablou, am întîmpinat deodată o piedică greu de învins : n-aveam model.

Adică, la drept vorbind, modele erau. Am ales pe cea mai potrivită fată, după cît mi se părea, din cele cîteva care se îndeletnicesc la Petersburg cu meseria asta, şi m-am apucat cu sîrguinţă de lucru. Dar, dumnezeule mare, cît de puţin semăna această Anna Ivanovna cu fiinţa la care visam şi pe care ochii mei închişi o vedeau atît de limpede în faţa lor ! Femeia poza minunat, nu se clintea cîte un ceas întreg şi îşi cîştiga cinstit rubla, simţindu-se foarte mulţumită că poate să pozeze în rochie şi nu este nevoie să-şi dezgolească trupul.

— Ce bine e să pozezi îmbrăcată ! Alţii te privesc şi te cercetează aşa, de parcă te-ar pipăi cu ochii...

mi-a spus ea oftînd şi cu o uşoară roşeaţă în obraz, la prima noastră şedinţă.

Era „model" de-abia de vreo două luni şi nu se deprinsese încă cu această meserie. De altfel, cred că fetele ruse nici nu se pot deprinde cu aşa ceva.

I-am desenat mîinile, umerii şi bustul, dar cînd am trecut la faţă m-a cuprins deznădejdea. Chipul ei tînăr şi grăsuţ, cu un năsuc cam cîrn, cu ochii blînzi, cenuşii, ce priveau cu încredere, dezarmaţi cu totul, de sub sprîncenele aproape rotunde, nimicea cu desăvîrşire visul meu. Nu izbuteam cu nici un chip să prefac aceste trăsături mărunte şi nehotărîte în cele visate. Trei sau patru zile m-am chinuit aşa cu Anna Ivanovna a mea şi în cele din urmă m-am lăsat păgubaş. Alt model mai bun nu aveam şi atunci m-am hotărît să fac un lucru pe care poate n-aş fi trebuit să-l fac : să pictez fără model, „din capul meu", cum spun pictorii. M-am hotărît la asta, pentru că în mintea mea îmi vedeam eroina atît de limpede, de parcă ar fi stat vie în faţa ochilor mei. Dar cînd am început să lucrez, am trîntit cu năduf pensulele într-un colţ. În loc de o faţă vie, mi-a ieşit o schemă. Plăsmuirea mea n-a prins viaţă.

Am scos pînza de pe şevalet şi am pus-o într-un colţ cu faţa spre perete. Eşecul acesta m-a durut tare. Îmi amintesc că în deznădejdea mea, m-am apucat chiar cu mîinile de păr. Mi se părea că nu mai face să trăiesc pe lumea asta dacă am conceput un tablou atît de minunat (şi era într-adevăr minunat în închipuirea mea !) şi nu am fost în stare să-l pictez. M-am trîntit pe pat şi, copleşit de durere şi ciudă, am căutat să adorm.

Îmi mai amintesc că în clipa cînd să mă fure somnul, a sunat cineva la uşă : era poştaşul care mi-aducea o scrisoare de la verişoara mea, Sonia. Îmi scria că se bucură de conceperea operei mari şi grele care îmi frămîntă mintea şi că îi pare rău că nu găsesc un model potrivit. *„Oare nu ţi-aş putea fi eu de folos, după ce isprăvesc cu institutul? Mai aşteaptă o jumătate de an, Andrei,* îmi scria fata,

şi o să vin la Petersburg, la tine, şi-o să poţi picta după mine şi zece Charlotte Corday... numai dacă vei putea găsi în mine un pic de asemănare cu aceea care, după cum îmi scrii, a pus stăpînire pe sufletul tău.“

Dar Sonia nu seamănă de loc cu Charlotte Corday. Ea nu e în stare să rănească pe nimeni. Îi place mai degrabă să vindece rănile, ceea ce izbuteşte să facă de minune.

M-ar vindeca ea şi pe mine... dacă i-ar sta în puteri.

III

Seara m-am dus la Bessonov.

Cînd am intrat, Bessonov şedea la masa lui, aplecat peste mormane de cărţi, manuscrise şi tăieturi din ziare. Mîna îi umbla repede pe hîrtie : scria iute, fără ştersături, cu scrisul lui mărunt, drept şi puţin înflorit. Mă privi în treacăt, dar nu se opri din lucru ; se vede că îl frămînta un gînd stăruitor în clipa aceea şi nu vroia să se întrerupă înainte de a-l aşterne pe hîrtie. M-am aşezat pe divanul lat, scund şi cu telurile lăsate (care îi servea de pat), ascuns în umbră, şi timp de cinci minute l-am privit fără să-mi iau ochii de la el. Profilul lui regulat şi rece îmi era bine cunoscut : l-am schiţat de nenumărate ori în albumul meu şi odată chiar am făcut un studiu în culori după el. Studiul nu-l mai am : Bessonov l-a trimis mamei sale. În seara aceea însă, fie pentru că mă aşezasem în umbră, iar el era scăldat de lumina lămpii, cu abajur verde, fie pentru că eram nervos, faţa lui îmi atrăgea în mod deosebit atenţia. Mă uitam la capul lui şi îl disecam pînă în cele mai mici amănunte, descoperind trăsături care pînă atunci îmi scăpaseră. Avea, fără îndoială, un cap de om voluntar. Poate nu prea talentat, dar voluntar.

Craniul pătrat trecea aproape fără mlădiere într-o ceafă lată şi muşchiuloasă ; fruntea o avea bom-

bată; sprîncenele, îmbinate la rădăcina nasului, adunau pielea frunții într-o cută adîncă verticală, fălcile puternice și buzele subțiri — toate acestea îmi păreau noi azi.

— De ce mă privești așa? întrebă el deodată, lăsînd condeiul și întorcînd fața spre mine.

— De unde știi?

— Am simțit. Asta nu este o vorbă; am încercat de mai multe ori în viața mea această senzație.

— Îți priveam fața ca pe un model. Ai un cap original, Serghei Vasilievici.

— Adevărat? întrebă el cu un zîmbet. Bine, lasă-l în plata domnului.

— Nu, vorbesc serios. Îmi amintești de cineva... de unul din oamenii celebri...

— Vreun escroc, sau vreun criminal? mă întrebă el fără să mă lase să isprăvesc. Nu cred în Lavater... Ia spune-mi mai bine, nu merge, hai? După față văd că stai prost. Nu ești mulțumit?

— Da, nu prea am izbutit. Am lăsat totul baltă... i-am răspuns eu cu deznădejde în glas.

— Mi-am închipuit. Îți lipsește, probabil, modelul?

— Da, nu găsesc model și pace! De-ai ști, Serghei Vasilievici, cît am căutat! Dar toate modelele sînt atît de diferite de ceea ce îmi trebuie mie, că mă apucă desperarea. Mai ales Anna Ivanovna... m-a dat gata. Chipul ei inexpresiv a înnegurat totul într-atît, că-mi vine să cred că nici în capul meu chipul Charlottei nu mai e atît de limpede.

— Dar a fost limpede?

— Perfect limpede! Dacă s-ar putea picta cu ochii închiși, nu mi-aș dori nimic mai mult. Cînd închid ochii o am aici, uite-o!

Și am închis ochii, probabil într-un fel destul de caraghios, pentru că Bessonov a izbucnit în rîs.

— Nu mai rîde; sînt foarte amărît, i-am spus eu.

Bessonov încetă brusc de a mai rîde.

— Dacă ești amărît, nu mai rîd. Deși, la drept vorbind, e și de plîns și de rîs. Nu ți-am spus să te lași de subiectul ăsta?

— Păi, uite m-am lăsat !

— Dar cîtă muncă, cîţi nervi, cîtă amărăciune de prisos te-a costat asta ! Presimţeam eu că aşa o să se întîmple. Şi nu pentru că aş fi prevăzut că n-ai să găseşti model, ci pentru că subiectul nu e de loc potrivit. Trebuie să ai aşa ceva în sînge. Trebuie să fii urmaşul acelor oameni care au supravieţuit lui Marat şi Charlottei Corday şi în general vremurilor acelora. Iar dumneata ce eşti ? Un intelectual rus moale, slab ! Trebuie să fii tu însuţi în stare de o asemenea faptă, iar dumneata ? Spune-mi, ai putea, dacă ar trebui, să arunci penelul şi, ca să mă exprim literar, să iei pumnalul în mînă ? Asta ar fi pentru dumneata ca o călătorie în Jupiter !

— Am mai avut noi discuţii pe tema asta, Serghei Vasilievici, şi cred că nici dumneata n-ai să mă convingi pe mine, nici eu pe dumneata. Pictorul tocmai de aceea e pictor, fiindcă ştie să suprapună *eului* său un alt eu. Crezi că Rafael trebuia neapărat să fie maica domnului ca să-şi picteze madona ? Dar e absurd, Serghei Vasilievici. De altfel văd că mă contrazic : ziceam că nu vreau să mai discut cu dumneata, şi tot eu încep.

El dădu să spună ceva, dar se mulţumi să facă un gest de lehamite cu mîna.

— Bine, fie ! spuse el în cele din urmă şi, ridicîndu-se, începu să măsoare odaia dintr-un colţ într-altul, călcînd fără zgomot cu papucii lui de pîslă. Hai să nu mai discutăm. Să nu mai răsucim cuţitul în rana tainică a inimii, cum a spus nu ştiu cine, nu ştiu unde.

— Mi se pare că nimeni şi nicăieri.

— Poate că ai dreptate. Eu de obicei cam încurc citatele... N-ar fi mai bine să ne aducă samovarul ? Ar fi şi timpul.

Bessonov se apropie de uşă şi strigă aşa cum strigă de obicei comandanţii cînd îşi instruiesc compania.

— Ce-aai !

Nu-mi place felul lui de a se purta cu servitorii. Multă vreme am rămas tăcuţi. Şedeam tolă-

nit pe pernele divanului, iar Bessonov umbla mereu prin odaie. Părea că-l frămîntă un gînd. În cele din urmă, se opri în faţa mea şi mă întrebă cu glasul unui om ce discută o afacere.

— Dar dacă ai avea un model, ai mai încerca o dată ?

— Sigur că da ! i-am răspuns eu trist. Dar de unde să-l iau ?

Bessonov îşi reluă plimbarea cu paşi mai domoli.

— Uite ce e, Andrei Nikolaevici... Este aici... o... o persoană...

— Dacă este cineva bine, n-o să vrea să-mi pozeze.

— Nu, nu e de loc o persoană bine, ba chiar dimpotrivă. Dar... vezi că în toate astea există un „dar" foarte mare.

— Ce fel de „dar", Serghei Vasilievici ? Ori poate glumeşti ?

— Da, glumesc, nu se poate...

— Serghei Vasilievici... am început eu pe un ton rugător.

— Uite ce vreau să-ţi spun. Ştii ce preţuiesc eu în dumneata ? spuse el, oprindu-se în faţa mea. Noi doi sîntem aproape de aceeaşi vîrstă : eu sînt numai cu doi ani mai mare. Dar am trăit şi am încercat atîtea cîte n-o să trăieşti şi n-o să încerci dumneata poate nici în zece ani. Eu nu-s curat la suflet : sînt rău şi... pervers (rosti apăsat ultimul cuvînt). Există, ce e drept, oameni mai stricaţi decît mine, dar eu mă cred mai vinovat decît ei. Mă urăsc. pentru că nu pot fi atît de curat cum aş fi vrut... Ca dumneata, de pildă.

— Despre ce perversitate şi despre ce curăţenie vorbeşti ? l-am întrebat eu.

— Eu le spun lucrurilor pe nume. De multe ori te invidiez pentru liniştea şi conştiinţa dumitale curată ; te invidiez, pentru că ai... ei, dar ce să mai vorbim ! Nu se poate şi nu se poate ! se întrerupse el singur, supărat parcă. Să nu mai vorbim despre asta.

— Dacă nu se poate, explică-mi măcar ce am eu sau pe cine am ? l-am întrebat.

— Nimic... şi pe nimeni... Totuşi, am să-ţi spun : o ai pe verişoara dumitale, Sofia Mihailovna. Dar mi se pare că nu ţi-e vară primară ?

— Mi-e verişoară de a doua, i-am răspuns eu.

— Da, de a doua. Şi îţi este logodnică, îmi spuse el cu glas hotărît.

— De unde ştii ? am exclamat eu.

— Ştiu. La început bănuiam numai, iar acum ştiu. Am aflat de la maică-mea, care mi-a scris nu demult. A aflat şi ea de la cineva de pe acolo... crezi că într-un oraş de provincie se poate păstra vreo taină ? Aşa-i că am dreptate ? Ţi-e logodnică, nu ?

— Să presupunem.

— Din copilărie ? Părinţii au hotărît acest lucru ?

— Da, părinţii au hotărît. La început o luam drept glumă, dar acum văd că poate o să fie chiar aşa. N-aş fi vrut să ştie nimeni, dar nici nu sînt prea supărat că ai aflat dumneata.

— Te invidiez că ai o logodnică, spuse el încet, cu ochii aţintiţi in gol şi oftă adînc.

— Nu mă aşteptam să fii atît de sentimental, Serghei Vasilievici.

— Da, te invidiez că ai o logodnică, urmă el fără să-mi dea ascultare. Te invidiez pentru curăţenia dumitale sufleteaşcă, pentru visele dumitale, pentru fericirea dumitale viitoare, pentru toată gingăşia şi dragostea necheltuite încă, crescute o dată cu dumneata din copilărie.

Mă luă de mînă, mă făcu să mă ridic de pe divan şi mă aduse în faţa oglinzii.

— Uită-te la dumneata şi la mine, zise el. Ce eşti dumneata ?

Hyperion faţă în faţă cu satirul crud...

Satirul crud — sînt eu. Şi totuşi sînt mai puternic decît dumneata ; am şi oasele mai late şi sănătatea mai bună, din fire. Dar dacă compari, uite... (Atinse uşor cu degetele părul său uşor rărit pe frunte.) Da, frate, toate astea sînt din pricina „văpăii inimii

risipite în van !“ Ce văpaie a inimii ? O porcărie!.. Nici mai mult, nici mai puțin.

— Serghei Vasilievici, nu vrei să ne întoarcem la tema noastră ? De ce nu vrei să mă prezinți acelui model ?

— Pentru că și ea a luat parte la această „risipire“. Ți-am mai spus o dată : că nu este o persoană bine și este cît se poate de adevărat, ba mai mult chiar. Stă pe ultima treaptă a scării omenești. Mai jos se află numai prăpastia în care foarte curînd poate o să și cadă. Prăpastia pieirii fără întoarcere. De altfel, cred că de pe acum este irremediabil pierdută.

— Încep să te înțeleg, Serghei Vasilievici.

— Ei, vezi ? Vezi despre ce fel de „dar“ este vorba?

— E absurd acest „dar“ al dumitale. De ce crezi că e de datoria dumitale să mă ocrotești și să mă aperi ?

— Ți-am mai spus o dată de ce îmi ești drag : pentru că ești curat. Nu numai dumneata, ci voi amîndoi. Voi doi sînteți un fenomen rar : răspîndiți o adiere de prospețime, de curățenie, ceva nespus de frumos. Te invidiez și totodată mă bucur că pot să văd măcar de departe așa ceva. Și vrei să stric cu mîinile mele totul ? Nu, te rog nu insista.

— Bine, dar ce-i asta, în cele din urmă, Serghei Vasilievici ? Văd că pui prea puțin temei pe această așa-zisă curățenie a mea pe care ai descoperit-o, de vreme ce te temi că ar putea decurge lucruri atît de îngrozitoare, numai prin faptul că aș face cunoștință cu această femeie.

— Ascultă, eu pot să ți-o dau, sau să nu ți-o dau după cum am poftă. Și o să fac cum cred eu. Iaca, nu vreau să ți-o dau, și n-am să ți-o dau. *Dixi !* [1]

Acum stătea el așezat și eu eram acela care umblam tulburat în lungul și latul încăperii.

— Și crezi că ar fi un model potrivit ?

[1] Am zis ! (Lat.) (n. t.)

— Foarte. De altfel nu, nu prea, se întrerupse el brusc, nu e de loc potrivită. Ajunge despre ea.

L-am rugat, m-am supărat, am căutat să-i dovedesc cît de absurd este rolul pe care şi l-a luat de a-mi apăra moralitatea, dar n-am izbutit nimic. El refuza categoric şi la urmă încheie astfel :

— N-am spus niciodată de două ori : *„Dixi"*.

— Foarte bine, te felicit, i-am răspuns eu înciudat.

În timpul ceaiului, am mai vorbit despre lucruri fără importanţă şi apoi ne-am despărţit.

IV

Timp de două săptămîni n-am făcut nimic. Mă duceam numai la Academie ca să lucrez la tabloul pe care-l aveam în program ; tema era îngrozitoare, luată din biblie : prefacerea în stană de sare a soţiei lui Loth. Lucrarea era aproape gata, făcusem pe Loth, cu tot tribul lui, numai stana de sare nu mi-o puteam închipui de fel. S-o fac în chip de monument funebru, sau pur şi simplu să fac statuia soţiei lui Loth dintr-o rocă de sare ?

Viaţa se scurgea monoton. Am primit două scrisori de la Sonia. Le-am primit, am citit flecăreala ei drăguţă ; îmi scria despre rînduielile lor de la institut, şi cum citeşte în ascuns de ochii de Argus ai pedagogelor ; am adăugat şi scrisorile astea la pachetul celor primite înainte, legat cu o panglicuţă roz. Panglicuţa o cumpărasem cu vreo cincisprezece ani în urmă şi nici pînă acum nu mă hotărîsem s-o zvîrl. La ce aş fi zvîrlit-o ? Pe cine supăra? Dar ce ar fi spus Bessonov dacă ar fi văzut această dovadă a sentimentalismului meu ? S-ar fi înduioşat oare o dată mai mult de „curăţenia" mea, sau şi-ar fi bătut joc de mine ?

Dar Bessonov mă supărase de-a binelea. Ce să fac ? Să las baltă pentru totdeauna tabloul sau să mă apuc iar să caut un model ?

O întîmplare neașteptată îmi veni în ajutor. Într-o zi, pe cînd zăceam pe canapea citind un roman stupid tradus din franțuzește și mă apucase durerea de cap și simțeam că mă tîmpesc de atîtea săli de morgă, detectivi, oameni morți și înviați de atîtea ori fiecare, încît ar fi fost de ajuns și pentru un regiment, ușa se deschise și intră Helfreich.

Închipuiți-vă niște picioare strîmbe și subțiri, un trup imens, strangulat de două cocoașe, niște mîini lungi și slabe, niște umeri ridicați prea sus, de parcă ar fi exprimat o veșnică nedumerire, o față tînără, palidă, ușor buhăvită, dar plăcută și un cap lăsat pe spate... Era și el pictor. Amatorii îi cunosc foarte bine micile tablouri, în majoritate cam cu același subiect. Eroii lui sînt pisicile : pisici adormite, motani cu păsărele în gură, pisoi cu spinări încordate ; într-o zi a pictat pînă și un motan beat, cu ochi veseli, stînd în fața unui pahar cu vin. În materie de pisici ajunsese pînă la limitele perfecțiunii, dar de altceva nu se apuca. Dacă în tabloul lui mai erau și alte accesorii în afară de pisici : un tufiș de unde trebuia să se ivească botișorul trandafiriu și ochișorii aurii cu pupilele micșorate, sau vreo perdea, sau un coșuleț în care se cuibărea o întreagă familie de pisoiași cu urechi mari și transparente — Helfreich mă ruga pe mine să i le fac. Venise și de data asta cu un pachet învelit în hîrtie albastră. După ce îmi întinse mîna lui albă și osoasă, puse pachetul pe masă și se apucă să-l dezlege.

— Iar vreun pisoi ? l-am întrebat eu.

— Iar... dar vezi, mi-ar trebui aici un covoraș... iar dincoace un colț de canapea... spuse el desfăcînd hîrtia și arătîndu-mi două tablouașe de cîte jumătate de arșin fiecare ; pisicuțele erau complet gata, dar fondul era alb.

— Sau dacă nu vrei divan, fă altceva... Fă ce-ți place. M-am plictisit.

— Ascultă, Semion Ivanîci, n-ai de gînd să te lași odată de pisicile astea ?

— Ce e drept ar trebui să mă las. Mă încurcă. Mă încurcă chiar grozav. Dar ce să-i fac ? Banii ! Vezi tu, o porcărioară ca asta... 200 de ruble.

Şi, desfăcîndu-şi larg picioarele subţirele, Helfreich îşi ridică umerii şi aşa destul de ridicaţi şi desfăcu braţele de mirare cum un asemenea fleac putea să-şi găsească cumpărător.

În doi ani ajunsese celebru datorită pisicilor lui. Nici înainte, nici după (doar poate pe unul din tablourile răposatului Gunn) n-am văzut o asemenea măiestrie în redarea pisicilor de toate vîrstele, de toate culorile şi în toate poziţiile. Dar Helfreich, îndreptîndu-şi atenţia numai asupra lor, neglija tot restul.

— Banii, banii... repetă el gînditor. Şi la ce mi-or fi trebuind mie, diavol cocoşat, atîţia bani ? Şi cu toate astea simt că îmi vine din ce în ce mai greu să mă apuc de munca adevărată. Te invidiez, Andrei. Eu unul, în doi ani de zile, n-am pictat nimic în afară de făpturile astea... Le iubesc mult, bineînţeles, mai ales în carne şi oase. Dar simt că pasiunea asta mă suge ca un smîrc tot mai adînc şi tot mai adînc... Şi cînd te gîndeşti, eu sînt mai talentat decît tine, Andrei ! Ce crezi ? mă întrebă el cu bunătate şi căutînd să nu mă jignească.

— Nu numai că cred, i-am răspuns eu zîmbind, dar sînt chiar convins de asta.

— Cum mai stai cu Charlotta ta ?

Am făcut un semn deznădăjduit cu mînă.

— Nu merge ? m-a întrebat el. Ia, s-o văd !...

Şi, văzînd că eu nu mă clintesc din loc, se duse să cotrobăiască singur în mormanul de pînze, trîntit într-un ungher. Apoi puse un reflector la lampă, aşeză tabloul meu pe şevalet şi îl lumină. Rămase multă vreme tăcut în faţa lui.

— Te înţeleg, spuse el într-un tîrziu. S-ar putea să-ţi iasă ceva bun. Totuşi, asta e... Anna Ivanovna. Ştii pentru ce am venit la tine ? Vino cu mine !

— Unde ?

— Oriunde. Pe stradă. Mi-e urît, Andrei. Mă tem să nu cad iar în păcat.

— Lasă prostiile !

— Nu-s prostii. Simt cum mă suge ceva aici (şi îmi arătă la „linguriсă"). *„Aş vrea să uit, aş vrea să dorm"*, cîntă el cu totul pe neaşteptate cu glasul lui subţire de tenor. Am venit la tine ca să nu fiu singur, că dacă încep, o ţin aşa două săptămîni în şir. Şi pe urmă iar mă îmbolnăvesc. Şi-apoi asta e vătămător sănătăţii, cu un piept ca al meu.

Se întoarse de două ori în călcîie ca să-mi arate cele două cocoaşe ale sale.

— Ştii ceva ? i-am propus eu. Mută-te la mine. Am să ştiu să te opresc.

— Ar fi bine. Am să mă gîndesc. Acum haidem.

M-am îmbrăcat şi am ieşit împreună cu el.

Am rătăcit amîndoi multă vreme în moina Petersburgului. Era toamnă. Sufla un vînt puternic dinspre mare. Apele se ridicau ameninţătoare. Ne-am plimbat pe chei în faţa palatului. Rîul înfuriat spumega şi împroşca cu valurile lui zidul de granit al cheiului. Din genunea neagră, în care părea cufundat celălalt mal, uneori strălucea cîte un fulger şi la cîteva clipe după el se auzea o răbufnire surdă : erau tunurile care trăgeau în cetate — apele creşteau mereu.

— Aş fi vrut să crească şi mai mult. N-am văzut niciodată o inundaţie şi cred că e interesant, spuse Helfreich.

Am stat mult pe chei, privind tăcuţi întunericul clocotitor.

— N-o să crească mai mult, spuse în cele din urmă Helfreich. Vîntul pare că se domoleşte. Îmi pare rău ! N-am văzut pînă acum vreo inundaţie... Să mergem.

— Unde ?

— Unde om vedea cu ochii... Vino cu mine. Am să te duc într-un loc. Natura asta dezlănţuită mă sperie cu prostiile ei. S-o lăsăm în plata domnului ! Mai bine să vedem prostiile omeneşti.

— Şi unde asta, Senecika ?

— Las' că te duc eu... Birjar ! strigă el.

Ne-am așezat în trăsură și am pornit. Pe Fontanka, lîngă o poartă de lemn sculptată și zugrăvită în culori vii Helfreich opri birjarul.

Am trecut într-o curte murdară, printre două rînduri de corpuri vechi de case cu două caturi. Niște reflectoare puternice ne aruncau în față valuri de lumină vie; aceste reflectoare erau așezate de o parte și de alta a unei intrări împodobite, ca și poarta, cu sculpturi de lemn viu colorate, în așa-zisul stil rusesc. În fața și în spatele nostru mergeau oameni care se îndreptau și ei tot într-acolo — bărbați în haine de blană, femei în mantouri și pelerine cu pretenție de lux, cu flori de mătase pe fond de catifea, cu *boa*-uri la gît și șaluri albe de mătase pe cap; toată această lume urca cîteva trepte și se dezbrăca, arătîndu-și, de cele mai multe ori, toaletele de un lux ce-ți inspira milă: bumbacul predomina mătasea, aurul era bronz curat, briliantele — sticlă șlefuită, iar tot felul de sulimanuri dădeau frăgezime obrazului și strălucire ochilor.

Am cumpărat bilete la casă și am trecut printr-un șir de camere pline de mesuțe mici. Ne-a învăluit dintr-o dată un aer înăbușitor, pătruns de un miros ciudat. Plutea în aer fum de țigară amestecat cu miros de bere și de pomadă ieftină. Mulțimea de oameni dinăuntru vuia surd. Unii dintre clienți umblau fără nici o țintă de colo-colo, alții ședeau la mesuțe în fața sticlelor cu băutură; toți cei de-aici, bărbați și femei, aveau o înfățișare ciudată; se prefăceau că sînt veseli și vorbeau, vorbeau dumnezeu știe despre ce. Ne-am așezat și noi la o măsuță. Helfreich a cerut ceai. Pe cînd amestecam cu lingurița în ceașcă, ascultam cu atenție o femeiușcă brună, grăsuță, de statură mică, cu înfățișare de țigancă, care îi răspundea cavalerului ei fără grabă, cu demnitate, cu un puternic accent nemțesc și cu un fel de mîndrie în glas, la întrebarea pe care acesta i-o punea dacă vine des pe aici:

— O dată pe săptămînă. Nu pot veni mai des, pentru că mă duc și în alte locuri. Acum trei zile am fost la clubul nemțesc, ieri la Orfeum, azi aici,

mîine la Teatrul Mare, poimîine la clubul vînzătorilor, pe urmă la operetă, pe urmă la *„Château des Fleurs"*... [1] În fiecare zi mă duc undeva, şi aşa trece *die ganze Woche* [2].

Îşi privi cu mîndrie cavalerul, impresionat de un program de distracţii atît de bogat. Cavalerul — un tînăr de vreo douăzeci şi cinci de ani, cu fruntea îngustă, împodobită cu un moţ spălăcit, şi un lanţ de bronz pe piept — oftă doar, privindu-şi însoţitoarea atît de luxoasă. Cum putea el, un biet vînzător de la Apraksin, s-o însoţească zilnic pe la cluburi şi localuri de noapte !

Ne-am ridicat de la masă şi ne-am dus să colindăm prin celelalte încăperi. La capătul şirului lor, o uşă largă ducea într-o sală de dans cu perdele de mătase galbenă la ferestre, tavanul pictat şi şiruri de scaune aşezate de-a lungul pereţilor ; într-un colţ o nişă mare şi albă, în formă de scoică, adăpostea orchestra, compusă din cincisprezece inşi. De-a lungul sălii umblau femei, de cele mai multe ori perechi-perechi, ţinîndu-se de mijloc ; bărbaţii, aşezaţi pe scaunele de lîngă pereţi, le urmăreau din ochi. Muzicanţii îşi acordau instrumentele. Omul care şedea la pupitrul primei viori mi se păru cunoscut.

— Dumneata eşti, Feodor Karlovici ? l-am întrebat eu, atingîndu-l pe umăr.

Feodor Karlovici se întoarse spre mine. Doamne, cît de puhăvit şi îmbătrînit era !

— Da, eu sînt Feodor Karlovici ; ce doriţi ?

— Îţi mai aminteşti... de vremea cînd eram la liceu ?... Veneai acolo cu vioara, pentru lecţiile de dans.

— Cum să nu !... Şi astăzi mă poţi vedea acolo, la vechiul meu loc, în colţ, pe un scaun. Şi eu îmi aduc aminte de dumneata... Valsai foarte frumos...

— De mult lucrezi aici ?

[1] „Castelul Florilor" (fr.) (n.t.).

[2] Toată săptămîna (germ.) (n. t.).

— De mai bine de doi ani.

— Îţi mai aduci aminte cum ai venit într-o zi mai devreme şi ai cîntat în sala goală „Elegia“ de Ernst? Te-am ascultat atunci.

Prin ochii înecaţi în grăsime ai muzicantului trecu o sclipire.

— M-ai auzit ? M-ai ascultat ? Şi eu, care credeam că nu mă aude nimeni. Da, mi se întîmpla uneori să cînt cu adevărat... Acum însă, nu mai pot... Acum... sînt aici ; de lăsata secului şi de paşte, cînt ziua pe la circuri, iar seara, aici... (Tăcu o vreme.) Am patru băieţi şi o fată, rosti el încet. Unul din băieţi termină anul ăsta *Annen-Schule* şi intră la universitate... Nu mai pot să cînt „Elegia“ de Ernst...

Capelmaistrul făcu semn de cîteva ori cu arcuşul ; orchestra slabă şi prea asurzitoare atacă o polcă. Capelmaistrul, după ce dirijă vreo două-trei măsuri cu arcuşul, adăugă şi el vioara lui scîrţiitoare la restul orchestrei. Perechile se învîrteau, orchestra cînta de zor...

— Să plecăm, Senea, am spus eu, n-avem ce vedea. Să mergem acasă, să bem cîte un ceai şi să vorbim despre lucruri frumoase.

— Frumoase ? mă întrebă el cu un zîmbet. Bine, să mergem.

Şi ne-am îndreptat spre ieşire, făcîndu-ne cu greu loc prin mulţime. Deodată Helfreich se opri.

— Uită-te, îmi spuse el, Bessonov...

Am întors capul şi l-am zărit pe Bessonov. Sedea la o măsuţă de marmoră ; în faţa lui era o sticlă de vin, pahare şi încă nu ştiu ce. Aplecat mult peste masă, cu ochi strălucitori, Bessonov şoptea ceva cu multă însufleţire femeii de lîngă el, a cărei faţă n-o vedeam, şi care purta o rochie neagră de mătase. Am observat numai că e subţire şi mlădioasă, că are gîtul şi braţele delicate şi părul negru, lins pieptănat dinspre ceafă în sus.

— Mulţumeşte soartei, îmi spuse Helfreich. Ştii cine e femeia asta ? Este ea, Charlotte Corday, pe care o cauţi.

— Ea ? Aici ?

V

Bessonov, care ţinea în mînă un pahar de vin, ridică spre mine ochii lui veseli şi uşor înroşiţi, şi pe faţa lui se zugrăvi o nemulţumire vădită.

Se ridică şi se apropie de noi.

— Voi aici ? Cum aţi nimerit ?

— Am venit să te vedem pe dumneata, i-am răspuns eu cu un zîmbet. Şi nu-mi pare rău, pentru că...

El îmi surprinse privirea ce luneca asupra prietenei lui şi mă întrerupse brusc :

— Nu spera... Helfreich ăsta s-a şi grăbit să-ţi spună... Dar să ştii că n-o să iasă nimic. N-am s-o las. Am s-o iau de-aici...

Şi, apropiindu-se repede de însoţitoarea lui, îi spuse cu glas tare :

— Nadejda Nikolaevna, să plecăm.

Femeia întoarse capul şi atunci am văzut pentru prima oară faţa ei mirată.

Da, prima mea întîlnire cu ea a fost acolo, în spelunca aceea... Şedea alături de acest om care, cîteodată, de pe înălţimile activităţii lui egoiste şi trufaşe binevoia să coboare pînă la desfrîu ; şedea în faţa unei sticle goale de vin ; avea şi ea ochii puţin înroşiţi, faţa răvăşită, îmbrăcămintea cam neglijentă şi ţipătoare. În jurul nostru se îmbulzeau o mulţime de pierde-vară, de negustori care nu mai credeau că viaţa poate avea un rost fără beţie, de vînzători nenorociţi, care îşi petreceau veacul la tejghea şi care îşi găseau clipe de uitare numai în localuri ca acesta, în societatea femeilor decăzute şi a fetelor — vînzătoare de magazin — care de-abia gustaseră din cupa plăcerilor... Vedeam că era gata să cadă şi ea în acea prăpastie, despre care îmi vorbise Bessonov, dacă nu şi căzuse afund.

— Hai odată, să plecăm, Nadejda Nikolaevna ! o zorea Bessonov.

Femeia se ridică, îl privi mirată şi întrebă :

— Pentru ce ? Unde ?

— Nu mai vreau să rămîn aici...

— Atunci n-ai decît să pleci... Mi se pare că dînsul e cunoscutul dumitale şi celălalt e Helfreich ?

— Ascultă, Nadia... i-o reteză scurt Bessonov.

Femeia încruntă din sprîncene şi îi aruncă o privire plină de mînie.

— Cine ţi-a dat voie să te porţi astfel cu mine ? Senecika, drăguţule, bună seara !

Semion îi prinse amîndouă mîinile şi i le strînse cu putere.

— Uite ce e, Bessonov, zise el, nu mai face pe nebunul. N-ai decît să pleci acasă, ori nu, cum vrei ! Dar Nadejda Nikolaevna o să rămînă cu noi. Avem de vorbit cu dînsa. Ceva foarte important. Nadejda Nikolaevna, dă-mi voie să-ţi prezint pe Lopatin, prietenul meu şi al lui (şi îl arătă pe Bessonov care îl privea încruntat). E şi el pictor. De-ai şti cum îi plac tablourile, Andrei ! îmi spuse el cu totul pe neaşteptate, cu însufleţire. Anul trecut am dus-o la expoziţie. A văzut acolo şi studiile tale. Îţi mai aminteşti ?

— Îmi amintesc, răspunse femeia.

— Nadejda Nikolaevna ! mai spuse o dată Bessonov.

— Lasă-mă în pace... du-te unde vrei, iar eu rămîn cu Senea şi... cu... *mr* Lopatin. Vreau să mai uit... de dumneata ! strigă ea deodată, văzînd că Bessonov se pregăteşte să mai spună ceva.. M-am plictisit de dumneata. Lasă-mă, pleacă...

Bessonov se întoarse în loc şi plecă fără să-şi ia rămas bun de la noi.

— Aşa-i mai bine... fără el... spuse Nadejda Nikolaevna şi oftă din greu.

— De ce oftezi ? o întrebă Senecika.

— De ce ? Pentru că... ceea ce li se îngăduie tuturor acestor nenorociţi (şi îi arătă cu o mişcare a capului pe cei ce se înghesuiau în jurul nostru), nu îi este îngăduit lui... Ei, dar mi-e totuna... Mi-e urît... M-am plictisit. Nu, nu m-am plictisit, ci mai rău. Nu găsesc cuvinte. Hai să mai bem ceva, Senecika !

Semion mă privi încurcat.

— Uite ce e, Nadejda Nikolaevna, eu cu dragă inimă, dar nu se poate ; el...

— Ce-i cu el ?... O să bea şi el cu noi.

— Nu, el n-o să bea.

— Atunci dumneata !

— Dar nu mă lasă.

— Cum vine asta ? Cine poate să nu te lase ?

— I-am dat cuvîntul că o să-l ascult.

Nadejda Nikolaevna mă privi cu luare-aminte.

— Aşa !... făcu ea. Mă rog, n-am nimic de spus, nu vrei, nu trebuie. Am să beau singură...

— Nadejda Nikolaevna, am început eu, iartă-mă că îmi permit chiar din clipa cunoştinţei noastre...

Am simţit că îmi ard obrajii. Femeia mă privea zîmbind.

— Ce vrei ?

— Chiar din clipa cunoştinţei noastre să te rog... să nu faci asta, să nu te porţi aşa... Şi aş mai fi vrut să-ţi cer încă o favoare.

Faţa i se voală de o uşoară tristeţe.

— Să nu mă port aşa ? spuse ea. Mă tem că nu mai pot să mă port altfel : m-am dezvăţat. Ei, dar fie ; ca să-ţi fac plăcere, am să încerc. Ce favoare îmi ceri ?

Bîlbîind, încurcîndu-mă la vorbă şi grozav de ruşinat, i-am spus despre ce este vorba. M-a ascultat cu luare-aminte, privindu-mă drept în faţă cu ochii ei cenuşii. Poate atenţia încordată cu care căuta să pătrundă vorbele mele, poate altceva îi făcea privirea puţin aspră şi chiar crudă.

— Bine, mi-a răspuns ea în cele din urmă. Am înţeles ce-ţi trebuie ! O să mă silesc să-mi fac şi o expresie potrivită.

— Am putea să ne lipsim de asta, Nadejda Nikolaevna, numai să fie chipul dumitale...

— Bine, bine. Cînd vrei să viu să-ţi pozez ?

— Mîine la 11, dacă se poate.

— Aşa de devreme ? Atunci trebuie să mă duc la culcare. Senecika, vrei să mă conduci ?

— Nadejda Nikolaevna, am început eu, nu ne-am înțeles asupra condițiilor : lucrul acesta nu se face pe degeaba.

— Vrei să-mi plătești ? Am înțeles bine ? mi-a răspuns ea, și am simțit în glasul ei un tremur de mîndrie și jignire totodată.

— Da, neapărat ; altfel nu pot să accept, i-am răspuns cu hotărîre.

Ea mă măsură cu o privire trufașă, aș zice, disprețuitoare chiar, dar aproape îndată fața ei luă o expresie gînditoare. Tăceam cu toții. Mă simțeam stînjenit. Obrajii ei se acoperiră de o ușoară roșeață și ochii îi scînteiară.

— Bine, zise ea, plătește-mă. Dă-mi atît cît le dai și celorlalte modele. Senecika, ce crezi, cît o să primesc pentru toate ședințele de poză pentru Charlotte Corday ?

— Vreo șaizeci de ruble, îi răspunse el.

— Și cît timp ai de gînd să lucrezi la ea ?

— O lună.

— Bine, foarte bine ! urmă ea înviorată. Am să încerc să-ți iau banii. Mulțumesc !

Îmi întinse mîna ei subțire și mi-o strînse cu putere pe a mea.

— El doarme la dumneata, mă întrebă ea, întorcînd iar capul spre mine.

— Da, la mine.

— Bine, numai să mă conducă și-l trimit repede înapoi.

Peste o jumătate de ceas eram acasă, iar cinci minute mai tîrziu se întoarse și Helfreich. Ne-am dezbrăcat, ne-am culcat și am stins lumînările. Eram gata să aținesc.

— Dormi, Lopatin ? se auzi deodată în întuneric glasul lui Senecika.

— Nu, de ce ?

— Uite ce e : mi-aș da chiar acum mîna stîngă la tăiere, numai ca această femeie să fie mulțumită și să ducă o viață curată ! spuse el cu glas tulburat.

— De ce nu pe cea dreaptă ? l-am întrebat eu cuprins de toropeala somnului.

— Prostule ! Cu ce vrei să pictez ? mă întrebă cu seriozitate Senecika.

VI

A doua zi, m-am trezit cînd de-abia se arătă la fereastră o dimineaţă cenuşie. M-am uitat o clipă la faţa palidă şi simpatică a lui Helfreich care dormea pe divan, apoi mi-am adus aminte de cele petrecute în ajun, m-am gîndit că voi avea în sfîrşit un model pentru tabloul meu, m-am întors pe partea cealaltă şi am adormit din nou, un somn uşor de dimineaţă.

— Lopatin ! răsună deodată un glas.

Îl auzeam ca prin vis. Chemarea se integra foarte bine în visul meu şi nu mă puteam smulge din el, dar cineva mă zgîlţîia de umăr.

— Lopatin, trezeşte-te, spunea glasul.

Am sărit în picioare şi l-am văzut pe Bessonov.

— Dumneata erai, Serghei Vasilievici ?

— Eu... Nu mă aşteptai aşa de devreme ? mă întrebă el încet. Vorbeşte, te rog, în şoaptă : n-aş vrea să-l trezim pe cocoşat.

— Ce vroiai ?

— Îmbracă-te şi spală-te ; o să-ţi spun numaidecît. Să mergem în odaia de alături. Să-l lăsăm să doarmă.

Mi-am luat la subsuoară hainele şi cizmele şi am ieşit să mă îmbrac în atelier. Bessonov era foarte palid.

— Mi se pare că n-ai dormit în noaptea asta ? l-am întrebat eu.

— Ba da. Dar m-am sculat foarte devreme şi m-am apucat de lucru. Spune să ni se aducă ceai şi să stăm puţin de vorbă. Şi, pentru că tot am venit, arată-mi şi tabloul.

— Nu face să-l vezi acum, Serghei Vasilievici. Așteaptă puțin: în curînd am să-l isprăvesc în forma lui adevărată și definitivă. Poate că nu-ți face plăcere că m-am purtat împotriva voinței dumitale, dar, crede-mă, sînt nespus de fericit de întîmplarea aceasta, care îmi îngăduie să termin tabloul. Nadejda Nikolaevna întrece toate așteptările mele.

— N-am să îngădui s-o pictezi! rosti el cu glas năbușit.

— Serghei Vasilievici, mi se pare că ai de gînd să te cerți cu mine.

— N-am s-o las să vină la dumneata în fiecare zi și să-și petreacă aici ore întregi... Nu-i dau voie.

— Dar ai vreun drept s-o faci? Cum poți să nu-i dai voie? Cum poți să nu-mi îngădui mie? l-am întrebat, simțind cum crește în mine o surdă iritare.

— Drept... drept... Cîteva cuvinte și o să fie de ajuns! O să-i amintesc cine este. O să-i spun și cine ești dumneata. O să-i vorbesc despre verișoara dumitale, Sofia Mihailovna...

— Nu-ți dau voie să-i spui nici un cuvînt despre verișoara mea. Dacă ai drepturi asupra acestei femei — presupunînd că tot ce mi-ai spus despre ea este adevărat, că este o femeie decăzută și că alți zeci de oameni au asupra ei aceleași drepturi — dacă, zic, ai drepturi asupra ei, apoi nu ai nici un drept asupra verișoarei mele. Îți interzic să vorbești măcar un singur cuvînt despre ea! Mă auzi?

Simțeam că tremură în glasul meu o amenințare. Bessonov începea să mă scoată din sărite.

— Așa?! Îți arăți ghearele! Nu credeam că ai. Bine, ai dreptate: nu am nici un drept asupra Sofiei Mihailovna. N-am să îndrăznesc să-i pomenesc numele în deșert. Dar această... această...

Tulburat, străbătu de cîteva ori odaia dintr-un colț într-altul. Vedeam că e cuprins de tulburare și nu puteam înțelege ce se petrece în sufletul lui. În timpul întîlnirii noastre trecute, arătase, în cuvinte și în ton, atîta sincer dispreț față de această femeie, și acum... Era oare cu putință?

— Serghei Vasilievici, i-am spus eu, o iubești?

El se opri, mă privi într-un fel ciudat şi răspunse scurt şi smucit :

— Nu !

— Atunci, ce te roade ? Din ce pricină ai stîrnit toată această furtună ? Nu-mi pot închipui că te zbaţi atît numai pentru mîntuirea sufletului meu din ghearele acestui diavol închipuit.

— Asta-i treaba mea ! răspunse el. Ţine însă bine minte că o să stau în drumul vostru, indiferent pe ce cale... Nu vă dau voie ! Mă auzi ? strigă el cu un ton sfidător.

Simţeam că mi se urcă tot sîngele la cap. În colţul unde mă aflam în acea clipă şi unde stăteam cu spatele la zid, erau grămădite tot felul de ciurucuri : pînze, peneluri, un şevalet rupt. Tot acolo se afla şi un baston cu un capăt ascuţit de fier, care servea vara drept suport al unei umbrele mari. Întîmplător primul lucru care mi-a căzut în mînă a fost această lance şi cînd Bessonov mi-a aruncat „n-am să vă las", am înfipt cu toată puterea capătul ei de fier în pămînt. Ascuţişul în patru muchii s-a afundat de o palmă în podea.

N-am rostit nici un cuvînt, dar Bessonov m-a privit cu mirare şi chiar, după cît mi s-a părut, cu spaimă.

— La revedere, mi-a spus el. Plec. Eşti prea iritat.

Între timp mă liniştisem.

— Rămîi, i-am zis eu. Rămîi.

— Nu, trebuie să plec. La revedere !

Şi a ieşit. Am scos cu greutate lancea din podea şi îmi amintesc că am atins cu degetul fierul ei uşor încălzit. Pentru prima oară m-a străfulgerat gîndul că este o armă îngrozitoare cu care poţi, fără greutate, să omori pe loc un om.

Helfreich s-a dus la Academie iar eu am rămas să aştept, cu emoţie, venirea modelului. Am aşezat pe şevalet o pînză cu totul nouă şi am pregătit cele trebuincioase.

Nu pot să spun că în clipele acelea mă gîndeam numai la tabloul meu. Îmi aminteam de seara din ajun petrecută într-un cadru ciudat, necunoscut

pentru mine, de întîlnirea neașteptată și atît de fericită, de femeia stranie și decăzută, care de la prima vedere îmi atrăsese simpatia și de purtarea inexplicabilă a lui Bessonov... Ce are cu mine? Nu cumva o iubește totuși cu adevărat? Atunci ce rost are purtarea lui dispreţuitoare faţă de dînsa? De ce nu i-a întins o mînă de ajutor?

Mă gîndeam la toate acestea, în timp ce mîna mea înarmată cu un cărbune luneca pe pînză; făceam, una după alta, schiţe, de poze în care vroiam s-o înfăţişez pe Nadejda Nikolaevna și tot una după alta le ștergeam.

Exact la ora 11 am auzit clopoţelul. Peste o clipă, Nadejda Nicolaevna se ivi pentru prima oară în pragul odăii mele. Cît de bine îmi amintesc de faţa ei palidă, cînd, tulburată și ruşinoasă (da, ruşinea înlocuise expresia ei din ajun), se opri tăcută în uşa mea! Părea că nu îndrăzneşte să calce în încăperea unde mai tîrziu avea să-şi găsească fericirea, singura rază de lumină din viaţa ei, și... pieirea. Dar nu pieirea despre care vorbise Bessonov... Nu, nu pot scrie despre acest lucru! Trebuie să mai aștept, să mă liniștesc.

VII

Sonia nu știe că scriu aceste pagini amare. Ea stă ca și înainte în fiecare zi la căpătîiul patului sau lîngă fotoliul meu. Foarte adesea trece pe la mine și prietenul meu, bietul cocoşat. A slăbit mult, s-a scofîlcit și tace cea mai mare parte din timp. Sonia îmi spune că se ţine stăruitor de lucru... Să-i dea dumnezeu bucurie și izbîndă!

...Nadejda Nikolaevna veni, cum îmi făgăduise, exact la ora 11. Intră cu sfială, răspunse ruşinoasă la salutul meu și se aşeză tăcută în fotoliul din colţul atelierului.

— Ai venit foarte exact, Nadejda Nikolaevna, i-am spus eu în timp ce aşezam culorile pe paletă.

Ea mă privi, dar nu răspunse nimic.

— Nu ştiu cum să-ţi mulţumesc că ai primit... vorbeam eu înainte, simţind că roşesc atît eram de tulburat. Vroiam să-i spun cu totul altceva. Căutam de atîta vreme un model pe care nu-l puteam găsi, încît mă lăsasem cu totul de tablou.

— Oare nu aveţi destule modele la Academie ? mă întrebă ea.

— Avem, dar nu era nici unul potrivit pentru ce-mi trebuie. Uită-te numai la femeia asta.

Am scos dintr-un morman de hîrtii de pe masă fotografia Annei Ivanovna şi i-am întins-o. Ea o privi şi surîse.

— Da, într-adevăr, nu merge, spuse ea. Nu poate fi o Charlotte Corday.

— Cunoşti istoria Charlottei Corday ? am întrebat-o eu.

Nadejda Nikolaevna mă privi cu un amestec ciudat de mirare şi amărăciune.

— Cum să n-o cunosc ? ! răspunse ea. Am învăţat şi eu cîte ceva. Acum am uitat multe, cu viaţa pe care o duc. Totuşi unele lucruri le mai ţin minte. Iar *astfel* de lucruri nu se uită...

— Unde ai învăţat, Nadejda Nikolaevna ?

— La ce bun s-o ştii ? Să începem, dacă se poate.

Deodată tonul i se schimbă : rostise ultimele cuvinte sacadat şi mohorît, aşa cum vorbise în ajun cu Bessonov.

Am tăcut. Apoi am scos din dulap rochia albastră, de mult cusută după indicaţiile mele, boneta şi toate amănuntele costumului Charlottei şi am rugat-o să treacă în odaia cealaltă şi să se îmbrace cu ele. Abia mi-am pregătit tot ce-mi trebuia pentru lucru că Nadejda Nikolaevna s-a şi întors.

În faţa mea se afla în carne şi oase tabloul meu.

— Dumnezeule ! Am exclamat eu încîntat. Minunat, minunat ! Spune-mi, Nadejda Nikolaevna, oare nu ne-am mai văzut noi cîndva ? Altfel nu-mi explic. În închipuirea mea tabloul meu avea întocmai

înfățișarea pe care o ai dumneata acum. Cred că te-am văzut cîndva. Poate că fața dumitale mi s-a întipărit fără să vreau în minte. Spune-mi, unde te-am văzut?

— Unde ai fi putut să mă vezi? întrebă ea. Nu știu. Pînă ieri nu ne-am văzut niciodată. Începe, te rog. Așază-mă cum vrei și lucrează.

Am rugat-o să se așeze la locul pregătit, i-am îndreptat cutele rochiei și am atins o clipă mîinile ei, dîndu-le acea înfățișare neputincioasă pe care mi-o închipuisem întotdeauna, apoi am trecut la șevalet.

Ea stătea în fața mea... stă în fața mea și acum aici, pe pînza asta... mă privește ca vie; are aceeași înfățișare tristă și gînditoare, aceeași pecete a morții pe fața palidă, pe care le avusese și în dimineața aceea.

Am șters tot ce desenasem înainte cu cărbunele pe pînză și am schițat-o din cîteva trăsături pe Nadejda Nikolaevna. Apoi m-am apucat s-o pictez. Niciodată, nici înainte și nici după aceea, n-am izbutit să lucrez atît de repede și atît de bine. Timpul zbura neobservat și abia peste un ceas, cînd m-am uitat la fața modelului meu, am văzut că e gata să cadă de oboseală.

— Iartă-mă, iartă-mă... i-am spus eu, ajutînd-o să coboare de pe piedestal și să se așeze în fotoliu. Te-am istovit de tot.

— Nu-i nimic, răspunse ea palidă, dar cu zîmbetul pe buze. Dacă vreau să-mi cîștig pîinea, trebuie să-mi dau puțină osteneală. Îmi pare bine că lucrul te-a absorbit într-atît. Îmi dai voie să văd și eu? mă întrebă ea, arătînd din cap tabloul.

— Te rog, se înțelege.

— Doamne, ce mîzgăleală! exclamă dînsa. Niciodată n-am văzut cum își încep pictorii tablourile. Dar cît e de interesant!... Știi, pînă și în mîzgăleala asta văd ce trebuie să iasă... Tabloul pe care l-ai plănuit, Andrei Nikolaevici, e frumos tare... O să mă străduiesc să fac tot ce-mi stă în puteri ca să izbutești...

— Dar ce poţi face mai mult ?

— Ţi-am mai spus şi ieri... O să-mi iau o expresie potrivită ca să-ţi vină mai uşor să lucrezi.

Femeia îşi reluă în grabă poziţia, înălţă capul, lăsă mîinile albe să-i cadă neputincioase, şi pe faţa ei se zugrăvi tot ce visam eu pentru tabloul meu ; era în expresia ei o hotărîre nestrămutată şi un dor nelămurit, mîndrie şi teamă, dragoste şi ură...

— E bine ? Mă întrebă ea. Dacă e bine, am să stau aşa cît doreşti.

— Mai bine nici nu pot visa, Nadejda Nikolaevna ; dar o să-ţi vină greu să păstrezi mult timp această expresie. Îţi mulţumesc. O să vedem... Pînă atunci însă, mai avem mult... Dă-mi voie să te invit să iei o gustare cu mine...

Nadejda Nikolaevna se codi multă vreme, dar la urmă primi.

Agafia Alexeevna, care vedea de mine cu atîta grijă, ne aduse gustarea ; şi pentru prima oară ne-am aşezat împreună la masă. De cîte ori n-am luat noi masa împreună de atunci !... Nadejda Nikolaevna mînca puţin şi tăcea ; se vedea că nu se simte în largul ei. I-am turnat un pahar de vin şi l-a băut aproape pe nerăsuflate. O uşoară roşeaţă îi coloră obrajii palizi.

— Spune-mi, mă întrebă ea deodată, îl cunoşti de mult pe Bessonov ?

Nu mă aşteptam la această întrebare. Şi, amintindu-mi de cele petrecute între Bessonov şi mine din pricina ei, m-am fîstîcit.

— De ce roşeşti ? De altfel mi-e totuna ; dar vreau să-mi răspunzi la întrebare.

— Da, de mult. Din copilărie.

— E un om bun ?

— Eu aşa cred, că e un om bun. E cinstit, lucrează mult. E foarte talentat. Se poartă frumos faţă de maică-sa.

— Are şi o mamă ? Unde ?

— La X. Are acolo o căsuţă. Bessonov îi trimite bani şi uneori se duce s-o vadă. Niciodată n-am văzut o mamă mai îndrăgostită de fiul ei.

— De ce n-o ia aici cu el ?

— Mi se pare că... nu vrea dînsa... De altfel nu știu... Are acolo o căsuță, s-a obișnuit...

— Nu-i adevărat, rosti Nadejda Nikolaevna îngîndurată. N-o ia pentru că se teme să nu-l stînjenească. Nu știu sigur, dar așa cred... Să nu-l stînjenească. E o provincială, văduvă de mic funcționar probabil. O să-i fie rușine de ea.

Rostise cuvîntul „rușine" apăsat, cu răutate

— Nu-mi place acest om, Andrei Nikolaevici, mai spuse dînsa.

— De ce ? E totuși un om bun.

— Nu-mi place... Mă tem de el... Dar să lăsăm asta. Să ne întoarcem la lucru.

Nadejda Nikolaevna își reluă locul. Ziua scurtă de iarnă se apropia de sfîrșit.

Am lucrat pînă în amurg, dînd uneori cîte un scurt răgaz Nadejdei Nikolaevna, și numai cînd începură culorile să se amestece, și modelul din fața mea se învălui în pîcla ușoară a înserării, am lăsat jos penelul... Nadejda Nikolaevna își schimbă rochia și plecă.

VIII

În aceeași seară l-am mutat pe Semion Ivanovici la mine. El stătea pe Sadovaia, într-o casă imensă, înțesată de sus pînă jos de chiriași ; casa, așezată pe trei străzi, ocupa aproape un cvartal întreg. Partea cea mai aristocratică a casei, care dădea spre Sadovaia, avea camere mobilate pe care le dădea cu chirie căpitanul pensionar Grum-Skjebițki ; camerele erau destul de mari și cam murdare, iar căpitanul le dădea de preferință pictorilor începători, studenților care nu prea duceau lipsă de bani și muzicanților. Aceasta era mai ales componența chiriașilor severului căpitan, care supraveghea cu strășnicie moralitatea „otelului" său, cum îi zicea el.

Am urcat o scară de tuci în spirală şi am ajuns într-un coridor. În dosul primei uşi se auzeau nişte exerciţii la vioară, ceva mai departe bîzîia un violoncel, iar undeva, la capătul coridorului, răsuna un pian. Am bătut la uşa lui Helfreich.

— Intră ! îmi strigă el cu glas subţire.

Şedea pe jos şi îşi îndesa lucrurile într-o ladă imensă. Un geamantan, gata făcut şi legat, se afla alături de el. Semion Ivanovici îndesa lucrurile în ladă fără nici o noimă : la fund băgase o pernă, peste ea o lampă desfăcută în bucăţi şi învelită în hîrtie, peste ea o salteluţă de piele apoi nişte cizme, un morman de studii, o cutie de culori, cărţi şi diferite fleacuri. Lîngă bagaje şedea un motan mare, roşcat, cu ochii în ochii stăpînului. Motanul acesta, după cum spunea Helfreich, se găsea în serviciul lui permanent.

— Sînt gata, Andrei, îmi spuse Helfreich. Îmi pare grozav de bine că mă iei la tine. Spune-mi, ai lucrat azi ? A venit ?

— A venit, Senea, a venit... i-am răspuns eu cu sufletul plin de bucurie. Îmi amintesc de o frază pe care mi-ai spus-o noaptea trecută... Că ţi-ai da şi mîna stîngă...

— Şi ce-i cu asta ? mă întrebă Senea, aşezîndu-se pe ladă cu un zîmbet pe buze.

— Am început să te înţeleg puţin, Senea...

— Vezi ?! Ah, Andrei, Andrei, scoate-o din mocirlă ! Eu nu pot. Sînt prost, sînt un drac ghebos. Ştii şi tu foarte bine că n-am să pot duce de-a lungul vieţii care mi se pare atît de lungă, nici măcar greutatea propriei mele existenţe fără sprijinul altora, al tău de pildă ! Iar ca să dau o mînă de ajutor altcuiva, despre asta nu poate fi nici vorbă ! Eu singur am nevoie să mă scape cineva de la beţie, să mă ia sub ocrotirea lui, să mă facă să lucrez, să-mi gospodărească banii, să-mi picteze coşuri, canapele şi alte fonduri pentru motanii mei. Ah, Andrei, ce m-aş fi făcut eu fără tine ?

Şi, cuprins de un brusc elan de duioşie, Senecika sări de pe lada lui, mă îmbrăţişă şi îşi lipi capul de pieptul meu. Părul lui moale şi mătăsos îmi atingea buzele. Apoi, tot atît de repede, mă lăsă şi se duse în colţul odăii (bănuiesc că pe drum şi-a şters pe furiş o lacrimă), unde se aşeză într-un fotoliu ascuns în întuneric.

— Vezi şi tu că eu nu pot ! Dar tu... tu eşti altceva. Scoate-o din mocirlă, Andrei !

Tăceam.

— A mai fost un om, care ar fi putut s-o facă, urmă Semion Ivanovici, dar n-a vrut.

— Bessonov ? l-am întrebat eu.

— Da, Bessonov.

— O cunoaşte de mult, Senecika ?

— De mult ; dinaintea mea. Dar omul acesta are în cap cutiuţe şi despărţituri ; deschide una, scoate de acolo un bileţel, citeşte ce scrie pe el şi aşa face. Cînd i s-a ivit această ocazie, a văzut în Nadejda Nikolaevna o fiinţă decăzută. Numaidecît a făcut apel la capul lui (unde le are toate rînduite după alfabet), a scos bileţelul şi a citit pe el : *femei ca ea nu se mai întorc din drumul lor.*

Semion Ivanovici îşi curmă vorba. Stătea cu bărbia sprijinită în mînă şi se uita gînditor drept în ochii mei.

— Povesteşte-mi cum s-au cunoscut. Şi ce fel de relaţii sînt între ei ?

— Altă dată, Andrei ; acum nu. Poate că o să-ţi spună chiar ea. Dar ce zic eu „poate că", o să-ţi spună cu siguranţă. Că tu eşti... aşa cum eşti... mai spuse el zîmbind. Şi acum să mergem, trebuie să-i plătesc căpitanului.

— Bani ai ?

— Am, am. Noroc de pisoii mei.

Senea ieşi în coridor, strigă ceva unei femei de serviciu şi peste cîteva minute apăru şi căpitanul. Era un bătrîn încă în putere, bine legat, foarte îngrijit, cu o faţă bine rasă. Cînd intră în odaie, ne făcu o plecăciune elegantă, îi întinse mîna lui Hel-

freich, iar mie îmi făcu numai un semn tăcut din cap.

— Ce dorește pan ? întrebă el politicos.

— Plec de la dumneata, domnule căpitan.

— Voia dumitale, răspunse el, ridicînd ușor din umeri. Am fost foarte mulțumit de dumneata, domnul meu. Îmi pare bine cînd în „otelul" meu locuiesc oameni cu carte și bine crescuți... Panul prieten este și dumnealui tot pictor ? întrebă el, întorcîndu-se spre mine și făcîndu-mi încă o plecăciune cît se poate de politicoasă. Mă recomand : căpitan Grum-Skjebițki, ostaș bătrîn.

I-am întins mîna și i-am spus cum mă numesc.

— Pan Lopatin ! exclamă căpitanul a cărui față exprimă o respectuoasă mirare. Un nume bine cunoscut ! L-am auzit de la toți elevii Academiei. Sînt fericit să vă cunosc. Vă doresc gloria lui Semiradski și Mateika... Și unde vă mutați ? îl întrebă căpitanul pe Helfreich.

— Chiar la dumnealui... răspunse Helfreich, zîmbind rușinat.

— Cu toate că mă lipsești de un chiriaș minunat, nu sînt supărat pe dumneata. Prietenia are drepturile ei... rosti căpitanul, înclinîndu-se din nou. Într-o clipă aduc cartea de socoteli...

Ieși cu capul sus ; mersul lui avea ceva semeț.

— Unde și-a făcut serviciul ? l-am întrebat eu pe Senea.

— Nu știu, dar nu e căpitan rus. Am citit asta în documentele lui ; e nobilul Ksaveri Grum-Skjebițki. În mare taină povestește tuturor că a luat parte la răscoala polonezilor. Are și acum atîrnată în perete o armă cu două țevi.

Căpitanul se întoarse cu registrul de socoteli. După ce îl cercetă și țăcăni de cîteva ori la abac, îi spuse lui Helfreich suma pe care i-o datora pentru casă și masă pînă la sfîrșitul lunii. Semion Ivanovici îi dădu banii și ne-am despărțit cît se poate de prietenos de căpitan. Pe cînd scoteam lucrurile, Semion Ivanovici luă sub braț motanul roșcat, care de mult se gudura neliniștit la picioarele lui, cu coada ridi-

cată în sus, scoţînd din cînd în cînd cîte o miorlăitură jalnică (pesemne că odaia golită de lucruri îl neliniştea), şi în cele din urmă am plecat.

IX

Au mai trecut trei sau patru şedinţe. Nadejda Nikolaevna venea pe la zece sau unsprezece dimineaţa şi rămînea pînă în amurg. De nenumărate ori am rugat-o să ia masa cu noi, dar era întotdeauna grăbită; după fiecare şedinţă, trecea în odaia de alături, îşi schimba la repezeală rochia albastră cu cea neagră a ei, apoi venea să-şi ia neîntîrziat rămas bun de la noi şi pleca.

În aceste cîteva zile, se schimbase mult la înfăţişare, i se întunecase şi întristase faţa, i se adînciseră cutele de o parte şi de alta a gurii, ochii cenuşii îi căzuseră în fundul capului. Cu mine vorbea rar şi se mai înviora numai atunci cînd era şi Helfreich în atelier la şevaletul său; iar acesta, în ciuda tuturor rugăminţilor mele de a se apuca de ceva serios, picta înainte o pisică după alta. În afară de modelul roşcovan pe care îl adusese, în casa noastră apăruseră deodată, ca prin farmec, vreo cinci sau şase pisici de toate culorile, vîrstele şi sexele, pe care Agafia Alexeevna le hrănea fără să crîcnească, deşi ducea cu ele o luptă neîncetată, care se desfăşura de obicei cam aşa: femeia lua sub braţ cîteva pisici odată şi le azvîrlea pe scara din dos. Pisicile începeau să miaune jalnic la uşă şi inima bună a menajerei noastre se muia: atunci ea le deschidea uşa şi „modelele" puneau iar stăpînire pe locuinţa mea.

Cît de limpede îmi amintesc de acele şedinţe lungi şi liniştite! Tabloul se apropia de sfîrşit şi încetul cu încetul mi se strecura în suflet un simţămînt apăsător, nelămurit. Simţeam că în clipa cînd Nadejda Nikolaevna n-o să-mi mai pozeze, o să ne despărţim. Mi-aminteam de convorbirea pe care o

avusesem cu Helfreich în ziua mutării lui; adeseori cînd priveam fața palidă și mohorîtă a femeii, vorbele prietenului îmi răsunau în urechi : „Ah, Andrei, Andrei, scoate-o din mocirlă !"

S-o scot din mocirlă ! Dar nu știam aproape nimic despre dînsa. Nu știam nici măcar unde locuiește. Se mutase de la locuința ei cea veche, unde o condusese Helfreich după întîlnirea noastră din prima seară, la o altă locuință, a cărei adresă n-o putuse afla nici Senea de la dînsa. Nici el, nici eu nu-i cunoșteam numele de familie.

Îmi amintesc că în timpul unei ședințe, cînd Helfreich era plecat, am întrebat-o despre acest lucru. În dimineața aceea Helfreich se dusese la Academie (îl convinsesem să se ducă măcar uneori la clasa de studii), și mi-am petrecut toată ziua numai cu Nadejda Nikolaevna. Ea era ceva mai veselă ca de obicei și ceva mai vorbăreață. Încurajat de acest lucru, mi-am îngăduit să-i spun :

— Nadejda Nikolaevna, nu știu nici pînă astăzi numele dumitale întreg.

Ea se prefăcu a nu fi auzit întrebarea mea. Pe fața ei trecu o umbră și buzele i se strînseră o clipă, de parcă ar fi săgetat-o un gînd, dar nu se opri din vorbă. Îmi vorbea despre Helfreich și mi-am dat seama că se străduiește să spună orice numai să-mi ocolească întrebarea. În cele din urmă tăcu.

— Nadejda Nikolaevna, i-am zis eu, spune-mi, de ce nu ai încredere în mine ? Ți-am dovedit eu oare prin ceva...

— Lasă asta, îmi răspunse ea cu tristețe. Să n-am încredere în dumneata ? Ce vorbă-i asta ?... Cum aș putea să nu am ? Ce rău ai putea să-mi faci dumneata mie ?

— Atunci de ce...

— Pentru că nu-i nevoie. Pictează, pictează înainte. Curînd o să se întunece... mai spuse ea, silinduse să vorbească vesel. Curînd o să vină și Semion Ivanovici ; ce o să-i arăți? N-ai făcut astăzi aproape nimic. Și așa ne pierdem mai tot timpul vorbind.

— Mai avem vreme... am obosit... dacă vrei, coboară de pe piedestal şi odihneşte-te puţin.

Femeia coborî şi se aşeză pe scaunul din colţ. M-am aşezat şi eu în colţul opus al odăii. Aş fi vrut din tot sufletul să stau de vorbă cu ea, să-i pun o mulţime de întrebări, dar simţeam că pe zi ce trece acest lucru devine tot mai greu. O priveam cum stă adusă de umeri, îmbrăţişîndu-şi cu braţele genunchii şi cu ochii pironiţi în podea. Unul din motanii lui Senecika se gudura prietenos pe lîngă rochia ei şi o privea drept în ochi, torcîndu-şi neîncetat cîntecul molcom şi mîngîietor. Femeia părea înţepenită... Ce se petrecea oare în sufletul ei mîndru şi nenorocit ?

Mîndru ! Da, vorba aceasta n-a scăpat întîmplător din vîrful condeiului meu. Chiar de pe atunci mă gîndeam că pierzania ei s-a întîmplat tocmai pentru că ea nu se mlădia. Poate că dacă ar fi acceptat vreun compromis, şi-ar fi trăit viaţa ca multe altele : ar fi fost o domnişoară interesantă „cu ochi enigmatici", apoi s-ar fi măritat şi s-ar fi cufundat într-o existenţă searbădă, alături de un soţ ocupat de treburi grozav de importante la slujbuliţa lui. S-ar fi împopoţonat, ar fi avut primiri în anumite zile, ar fi crescut copii („băiatul la liceu, fata la institut"), s-ar fi ocupat în treacăt de opere de binefacere şi, după ce ar fi străbătut calea vieţii cît i-a fost hărăzită de dumnezeu, ar fi dat prilej soţului ei de a-şi înştiinţa într-o zi „cu inima zdrobită de durere" cunoştinţele în *„Novoie Vremea"* despre „pierderea nepreţuitei sale soţii". Dar Nadejda Nikolaevna era smulsă din făgaşul ei. Ce anume o făcuse să păşească alături de drumul bătătorit al vieţii „unei femei cinstite" ? Nu ştiam asta şi mă chinuiam să descifrez pe faţa ei. Dar ea rămînea nemişcată, cu ochii pironiţi în acelaşi loc.

— M-am odihnit, Andrei Nikolaevici, spuse ea deodată, ridicînd fruntea.

M-am sculat de la locul meu, m-am uitat la ea, apoi la pînza mea şi am răspuns :

— Astăzi nu mai pot lucra, Nadejda Nikolaevna.

Femeia îmi aruncă o privire, dădu să spună ceva, dar se stăpîni şi trecu tăcută în odaia de alături să-şi schimbe rochia. Îmi amintesc că m-am aruncat în fotoliu şi mi-am acoperit faţa cu mîinile. Un sentiment dureros, de neînţeles chiar pentru mine, îmi cuprinsese sufletul; era o aşteptare nelămurită a ceva necunoscut şi spăimîntător, o dorinţă pătimaşă de a împlini un lucru, dar ce anume nu ştiam nici eu, dimpreună cu o duioşie faţă de această fiinţă nefericită, o duioşie amestecată cu teamă, acea teamă ciudată pe care mi-o inspira prezenţa ei; toate acestea se contopeau într-un sentiment apăsător; nu-mi mai amintesc cît timp am stat astfel adîncit în mine, aproape în nesimţire.

Cînd mi-am venit în fire, Nadejda Nikolaevna stătea în faţa mea, în rochia ei neagră.

— La revedere.

M-am ridicat şi i-am întins mîna.

— Aşteaptă o clipă... aş vrea să-ţi spun cîteva cuvinte.

— Ce vrei să-mi spui? întrebă ea îngrijorată.

— Multe, multe, Nadejda Nikolaevna... Pentru dumnezeu, rămîi măcar o singură dată cu mine, nu ca model.

— Nu ca model? Dar ce-aş mai putea fi pentru dumneata? Să ferească dumnezeu să fiu altceva decît un model pentru dumneata, să fiu aceea ce am fost... adică sînt, se corectă ea repede. Rămîi cu bine... Mai ai mult pînă îţi termini tabloul, Andrei Nikolaevici? mă mai întrebă ea din uşă.

— Nu ştiu... cred că încă vreo două-trei săptămîni am să te mai rog să vii să-mi pozezi.

Femeia tăcea şi parcă se sfia să-mi spună ceva.

— Vroiai să mai spui ceva, Nadejda Nikolaevna?

— Să întreb dacă unii dintre tovarăşii dumitale... n-ar avea cumva nevoie... rosti ea, bîlbîindu-se.

— De un model? am întrerupt-o eu. O să caut să-ţi găsesc de lucru, o să caut neapărat, Nadejda Nikolaevna.

— Mulţumesc. Rămîi cu bine.

N-am apucat bine să-i întind mîna, că am auzit clopoţelul. Nadejda Nikolaevna păli şi se lăsă pe un scaun. Intră Bessonov.

X

Intră dîndu-şi o înfăţişare veselă şi nestingherită. La început mi s-a părut că slăbise în cele cîteva zile de cînd nu-l văzusem; dar peste cîteva clipe m-am gîndit că greşesc. Bessonov mă salută vesel, îi făcu o plecăciune Nadejdei Nikolaevna care rămase nemişcată pe scaunul ei, şi începu cu multă vioiciune:

— Am trecut să văd... mă interesează mult lucrul dumitale. Vreau să văd dacă eşti într-adevăr în stare să înfăptuieşti ceva acum, cînd ţi-ai găsit în sfîrşit un model bun, cel puţin aşa cred eu, un model mai bun decît tot ce-ţi puteai dori.

Spunînd aşa, o privi în treacăt cu coada ochiului pe Nadejda Nikolaevna. Ea şedea nemişcată ca înainte. Mă aşteptam să plece şi chiar doream acest lucru, dar ea, ca şi cum ar fi fost ţintuită pe scaunul ei, stătea tăcută mai departe, fără să-şi ia ochii de la Bessonov.

— Este adevărat, i-am răspuns eu. Ceva mai bun n-aş fi putut dori. Îi sînt foarte recunoscător Nadejdei Nikolaevna că a primit să-mi pozeze.

Zicînd aşa, am depărtat şevaletul de la perete şi l-am aşezat în lumină bună.

— Poţi să te uiţi, i-am zis eu.

El îşi pironi ochii asupra tabloului. Vedeam că e uluit şi mîndria mea de pictor era măgulită.

Nadejda Nikolaevna se ridică deodată de pe scaun.

— La revedere, spuse ea cu voce înăbuşită.

Bessonov se întoarse brusc şi făcu cîţiva paşi spre ea.

— Încotro, Nadejda Nikolaevna? Nu te-am văzut de atîta vreme şi acum că te-am întîlnit, aproape

întîmplător, pari să vrei să fugi de mine. Aşteaptă puţin, măcar cinci minute, să plecăm împreună, să te conduc. N-am putut să te găsesc. La vechea dumitale locuinţă mi s-a spus că ai plecat din oraş; ştiam că e o minciună. M-am interesat la biroul de adrese, dar cei de acolo nu ştiu încă adresa dumitale. Vroiam să mai trec pe acolo şi mîine, cu nădejdea că au s-o afle; dar acum, bineînţeles, e de prisos: ai să-mi spui chiar dumneata unde stai şi am să te conduc pînă acasă.

Vorbea repede cu o nuanţă nouă de duioşie, necunoscută pentru mine la acest om. Ce deosebire între tonul lui de acum şi cel cu care îi vorbise Nadejdei Nikolaevna în seara cînd Helfreich şi cu mine i-am întîlnit întîmplător pe amîndoi!

— Nu-i nevoie, Serghei Vasilievici, îţi mulţumesc, răspunse Nadejda Nikolaevna, mă duc singură. Nu am nevoie să mă petreacă nimeni, iar... cu dumneata, sfîrşi ea aproape în şoaptă, nu am despre ce vorbi.

Bessonov făcu o mişcare cu mîna ca şi cum ar fi vrut să mai spună ceva, dar nu ieşi din pieptul lui decît un sunet nearticulat. Vedeam că se stăpîneşte cu greu. Făcu cîţiva paşi prin odaie, apoi se întoarse spre ea şi zise încet:

— Du-te... dacă nu ai nevoie de mine, poate e cu atît mai bine pentru amîndoi... şi poate chiar pentru toţi trei...

Nadejda Nikolaevna plecă după ce îmi strînse slab mîna şi am rămas singur cu Bessonov. Curînd se întoarse şi Helfreich, şi l-am invitat pe Bessonov să mănînce cu noi. Nu mi-a răspuns îndată, dus pesemne pe gînduri, dar apoi a spus brusc ca trezit din vis:

— Să mîncăm? Mă rog, fie... nu te-am văzut de mult. Şi apoi, astăzi am chef de vorbă.

Şi, într-adevăr, am văzut mai tîrziu că avea chef de vorbă. La începutul mesei, mai mult tăcea ori dădea replici scurte lui Senecika; acesta vorbea fără încetare despre motanii lui, făgăduind solemn să se lase de ei, căci, ce dumnezeu, trebuie odată să

începă să lucreze serios ; după vreo două pahare de vin însă, însufleţirea lui Helfreich îl cuprinse şi pe el şi trebuie să mărturisesc că niciodată nu-l mai văzusem pînă atunci atît de vioi şi vorbăreţ ca în seara aceea. Spre sfîrşitul mesei, Bessonov susţinea aproape numai el conversaţia şi ne ţinu un adevărat curs de politică internă şi internaţională ; timp de doi ani scrisese atîtea articole despre tot felul de probleme, încît acum putea să vorbească cu uşurinţă despre lucruri în privinţa cărora Helfreich şi cu mine, ocupaţi cu studiile noastre, ştiam foarte puţin.

— Semion Ivanovici, i-am spus eu lui Senea după plecarea lui Bessonov, să ştii că Bessonov cunoaşte numele de familie al Nadejdei Nikolaevna.

— De ce crezi asta ? mă întrebă Helfreich.

I-am povestit scena petrecută înainte de venirea lui.

— Atunci de ce nu l-ai întrebat pe el ? De altfel, te înţeleg ; las' că aflu eu singur...

De ce, într-adevăr, nu-l întrebasem pe Bessonov ? Nici acum nu-mi pot răspunde la această întrebare. Atunci nu înţelegeam încă de loc relaţiile dintre el şi Nadejda Nikolaevna. Dar o presimţire nelămurită că între aceşti doi oameni se petrece un lucru neobişnuit şi tainic mi se furişase de pe atunci în suflet. Vroiserm să-l opresc pe Bessonov care vorbea cu înflăcărare despre oportunism, vroiserm să curm expunerea lui pe tema : dacă se dezvoltă sau nu capitalismul în Rusia, dar de fiecare dată vorbele îmi rămăseseră în gît.

I-am spus acest lucru lui Helfreich, şi am adăugat :

— Nu ştiu nici eu ce mă împiedică să vorbesc despre ea. Dar între ei doi se petrece ceva. Nu ştiu ce anume, dar...

Semion Ivanovici, care măsura odaia în lung şi în lat, tăcu o vreme, apoi se apropie de fereastra întunecată şi, cu ochii aţintiţi în beznă, îmi răspunse :

— Eu ştiu ! Pînă acum a dispreţuit-o, iar acum începe s-o iubească. Pentru că vede... oh, ce inimă rece, egoistă şi invidioasă are acest om, Andrei !

strigă el întorcîndu-se spre mine şi ridicînd mîinile în aer. Păzeşte-te, Andrei !...

Invidioasă ? Invidioasă... Dar ce găsea el de invidiat ?

XI

Din jurnalul lui Bessonov. Ieri Lopatin şi Helfreich s-au întîlnit cu mine şi cu Nadia. Împotriva dorinţei mele, ei doi s-au cunoscut. Azi dimineaţă am fost la el cu gîndul să împiedic această apropiere, dar n-am izbutit să fac nimic. Au să se întîlnească şi zi de zi au să petreacă cîteva ceasuri împreună... Ştiu eu cum se va sfîrşi acest lucru !

În zadar caut să-mi explic de ce aceste toate mă preocupă atît de aproape ? În definitiv, ce-mi pasă? Să zicem că îl cunosc pe Lopatin de ani de zile şi că-l simpatizez din tot sufletul, cel puţin aşa cred, pentru că este un tînăr talentat. Nu i-aş vrea răul, iar apropierea de o femeie decăzută, trecută prin ciur şi prin dîrmon, este un rău, mai ales pentru o fire curată ca a lui. Eu o cunosc pe femeia aceasta de mult. Cînd am cunoscut-o era deja ceea ce este acum. Trebuie să mărturisesc cinstit că a fost o vreme cînd am avut o slăbiciune pentru ea şi cînd, atras de înfăţişarea ei ce iese din comun şi de conţinutul ei sufletesc care, pe cît mi s-a părut, nu era nici el de duzină, mi-am făcut o idee despre ea mai bună decît ar fi trebuit. Dar foarte curînd am învins această slăbiciune. Ştiind dinainte că „mai degrabă trece cămila prin urechile acului“ decît o femeie care a gustat din această otravă pe calea vieţii cinstite şi obişnuite şi, observînd-o cu luare-aminte, m-am convins că nu se arăta nici un semn după care s-ar vedea că ea ar constitui o excepţie de la regula generală, şi atunci, cu durere în suflet, am hotărît să o las în voia soartei. Totuşi, am continuat să mă întîlnesc cu ea.

Niciodată n-o să-mi iert greşeala pe care am făcut-o în seara cînd Lopatin a venit să mi se plîngă

de eşecul lui. Atunci am scăpat o vorbă faţă de el cum că aş avea pe cineva care i s-ar potrivi ca model. Nu înţeleg cum nu i-a spus Helfreich adevărul încă înainte : el o cunoaşte pe Nadejda Nikolaevna de cînd o cunosc şi eu, dacă nu şi mai de mult.

Imprudenţa mea şi firea mea pătimaşă au stricat astăzi totul. Trebuia să mă port mai blajin ; l-am scos din fire pe acest om blînd şi bun. A apucat un fel de suliţă şi a înfipt-o cu atîta putere în podea că au zăngănit geamurile, iar eu, văzîndu-l enervat la culme, am fost nevoit să plec.

De cîteva zile nu l-am mai văzut pe Lopatin. Aseară l-am întîlnit pe Helfreich pe stradă şi am adus pe ocolite vorba despre prietenul lui.

Nadia îl vizitează zilnic ; tabloul înaintează cu repeziciune. Cum se poartă ? Cu modestie şi demnitate. Tace mereu. Poartă o rochie neagră, simplă. Ia bani pentru fiecare şedinţă. Dar Lopatin ? Lopatin e cît se poate de fericit că şi-a găsit un astfel de model ; la început a fost foarte vesel, iar acum cade uneori pe gînduri.

— Nu înţeleg, Bessonov, de ce te interesează atît de mult toate astea ? m-a întrebat la urmă cocoşatul. Niciodată n-ai arătat o grijă prea mare pentru soarta acestei femei. Era o vreme cînd ai fi putut s-o salvezi cu uşurinţă... Acum, bineînţeles, e prea tîrziu... adică, tîrziu pentru dumneata...

Tîrziu pentru dumneata !... Tîrziu pentru dumneata !... Ce a vrut să spună ? Nu cumva, dacă e tîrziu pentru mine, nu e încă prea tîrziu pentru prietenul lui ? Neghiobii !

Cum ? Nici acest Helfreich, care se crede prietenul lui şi care cunoaşte poate mai bine decît mine raporturile dintre el şi verişoara lui, care îi este logodnică, nici el nu pricepe tot răul pe care îl fac ? Ei n-au s-o salveze pe această femeie ; iar Lopatin are să zdrobească inima fetei care îl iubeşte şi pe a lui însuşi...

Simt că trebuie, că sînt obligat să fac ceva. O să mă duc mîine la Lopatin în timpul zilei şi o să în-

cerc să-mi dau seama cu ochii mei cît de departe au ajuns. Iar astăzi am să mă duc la dînsa.

Am fost la ea, dar n-am găsit-o : s-a mutat, nu se ştie unde. Mi s-a spus că şi-a vîndut rochiile. Am încercat s-o caut, dar, cu toate că am recurs la ajutorul biroului de adrese şi al portarilor, nu i-am putut da de urmă. Mîine am să mă duc la Lopatin.

Trebuie neapărat să-mi schimb vechiul fel de a mă purta, m-am înşelat în privinţa lui Lopatin : credeam, judecînd după firea lui blîndă, că pot să-i vorbesc pe un ton autoritar ; trebuie să spun că relaţiile noastre de pînă acuma îndreptăţeau într-o oarecare măsură această părere a mea. Trebuie să acţionez prin această femeie, fără să-l ating pe Lopatin. A fost o vreme cînd mi s-a părut că o interesam pe Nadejda. Sper că, dîndu-mi puţină osteneală, voi izbuti să-i despart. Poate voi şti să trezesc în ea vechiul ei sentiment şi atunci mă va urma.

Să-i fac curte Nadejdei Nikolaevna ! Gîndul acesta mă face să rîd, dar mă opresc la el. Simt că nu am dreptul să îngădui căderea lui Lopatin şi nimicirea întregii lui vieţi.

Femeia aceasta îşi bate joc de mine ! I-am vorbit cu toată duioşia de care mă simt în stare ; i-am vorbit chiar într-un fel poate înjositor pentru mine, dar ea mi-a spus cîteva vorbe jignitoare, pline de dispreţ şi a plecat.

Cît de mult s-a schimbat ! Faţa ei palidă a căpătat o expresie de demnitate care nu se potriveşte de loc cu situaţia ei. Se poartă cu modestie şi în acelaşi timp cu oarecare mîndrie. Cu ce ar putea să se mîndrească ?! M-am uitat cu stăruitoare atenţie la faţa lui Lopatin, sperînd să citesc pe ea povestea raporturilor dintre ei. Nimic deosebit : e puţin surescitat, dar, pe cît înţeleg, numai din pricina tabloului său. O să iasă într-adevăr un lucru minunat. Pare vie femeia de pe pînză.

Mi-am învins mînia şi, fără să arăt cît sînt de jignit, am rămas cu Lopatin şi cu Helfreich. Am stat de vorbă şi ei au ascultat cu atenţie ideile mele asupra a tot felul de lucruri de care mă ocup în clipa de faţă.

Ce-i de făcut ? Să las să meargă lucrurile în voia lor ? Într-o zi i-am făgăduit lui Lopatin să n-o amestec în chestiunea asta pe verişoara lui, Sofia Mihailovna. Şi, bineînţeles, trebuie să mă ţin de cuvînt. Dar... n-aş putea oare să-i scriu mamei ? Deşi rar, ea o vede uneori pe Sofia Mihailovna şi ar putea să-i strecoare o vorbă. Astfel nu mi-aş călca cuvîntul şi în acelaşi timp...

Da, nu e bine să las în voia soartei o asemenea chestiune ; nici nu am dreptul s-o fac. Am s-o silesc pe femeia asta să renunţe la prada ei, prin orice mijloc... Trebuie numai să aflu unde locuieşte. Atunci o să stau de vorbă cu ea... Acum însă, trebuie să las totul la o parte şi să mă apuc de lucru. În această deşertăciune goală şi fără rost pe care o numim viaţă există numai o singură fericire adevărată şi sigură : satisfacţia omului muncitor care, cufundat în munca lui, uită de toate mărunţişurile vieţii şi, după ce o isprăveşte, poate să-şi spună cu mîndrie : „Da, astăzi am făcut ceva folositor".

XII

Din jurnalul lui Lopatin. Au trecut şase zile după întîlnirea noastră cu Bessonov, şi Nadejda Nikolaevna n-a mai venit. Mi-a trimis numai un bileţel prin care îmi cerea iertare şi spunea că o reţin nişte treburi.

I-am arătat bileţelul lui Helfreich şi ne-am gîndit amîndoi că poate-i bolnavă. Trebuia neapărat s-o găsim. Dacă i-am fi ştiut numele de familie, am fi putut s-o căutăm prin biroul de adrese, dar nici el, nici eu nu-l ştiam. Iar ca să-l întrebăm pe Bessonov, nu avea nici un rost. Nu mai aveam nici o speranţă,

dar Semion Ivanovici mi-a făgăduit s-o „scoată chiar şi din pămînt". A doua zi se sculă cu noaptea în cap şi se îmbrăcă atît de preocupat şi plin de hotărîre, de parcă s-ar fi pregătit pentru o expediţie primejdioasă, şi dispăru pentru toată ziua.

Rămas singur, am încercat să lucrez, dar lucrul nu sporea. Am luat o carte din raft şi m-am aşezat să citesc. Vorbele şi ideile din carte treceau prin capul meu fără să lase vreo urmă. Îmi încordam toată atenţia, dar nu izbuteam să citesc nici măcar cîteva pagini.

Am închis cartea, o carte bună şi înţeleaptă, din care cu cîteva zile înainte mai citisem, deşi cu greutate, totuşi cu bucuria şi interesul pe care ţi le trezesc întotdeauna o carte bună, şi m-am dus să hoinăresc prin oraş.

Speranţa inconştientă de a întîlni dacă nu pe Nadejda Nikolaevna, cel puţin pe cineva care să-mi dea vreo lămurire asupra ei, nu mă părăsea nici o clipă şi priveam mereu cu luare-aminte feţele trecătorilor şi adeseori treceam de partea cealaltă a străzii cînd zăream vreo femeie care aducea cît de cît cu dînsa. Dar n-am întîlnit pe nimeni în afară de căpitanul Grum-Skjebiţki, pe la orele patru după amiază (era sfîrşitul lui decembrie şi aproape se întunecase); căpitanul se plimba ţanţoş pe Nevski cu o înfăţişare plină de trufie. Era foarte cald şi el purta o blană destul de arătoasă, descheiată la gît; o cravată colorată de atlaz, prinsă cu un ac cu piatră de culoare vie, se întrezărea prin deschizătura gulerului; pălăria îi strălucea ca dată cu lac, iar mîna, strînsă într-o mănuşă galbenă la modă, cu un tighel gros negru, se sprijinea pe un baston cu măciulie mare de os.

Zărindu-mă, căpitanul zîmbi condescendent şi amabil şi, făcîndu-mi un semn prietenos cu mîna, se apropie de mine.

— Îmi pare bine că te văd, *monsieur* Lopatin, spuse el. Îmi face o deosebită plăcere să te întîlnesc.

Îmi strînse mîna şi, drept răspuns la întrebarea mea dacă e bine sănătos, urmă:

— Mulţumesc. Ai ieşit la plimbare sau eşti grăbit ? Dacă te plimbi, n-ai vrea să facem cîţiva paşi împreună ? M-aş întoarce bucuros cu dumneata, dar... obişnuinţa, *monsieur* Lopatin ! În fiecare zi fac aceeaşi plimbare : trec Nevski de două ori încoace şi încolo. Asta e lege pentru mine.

Vroiam să mă întorc acasă şi de aceea am plecat cu căpitanul care, plin de demnitate, întreţinea conversaţia.

— Întîlnirea cu dumneata, îmi zise el, este a doua întîlnire plăcută pe ziua de azi. Tot aici pe Nevski l-am întîlnit şi pe domnul Bessonov şi am aflat de la dînsul că e prieten cu dumneata.

— Aşadar îl cunoşti şi pe Bessonov, domnule căpitan.

— Întreabă-mă pe cine nu cunosc ! îmi răspunse căpitanul, ridicînd din umeri. Domnul Bessonov, pe timpul cînd era student, a stat şi el în „otelul" meu. Am fost prieteni buni, pe cuvînt de onoare. Dar cine n-a locuit la mine, *monsieur* Lopatin ! Mulţi ingineri, avocaţi şi scriitori, care au ajuns acum cunoscuţi, îl cunosc pe căpitan. Da, mulţi oameni, foarte cunoscuţi, îşi aduc aminte de el.

Zicînd acestea, căpitanul se înclină politicos în faţa unui trecător grăbit cu o faţă inteligentă şi preocupată. Trecătorul păru întîi mirat, dar numaidecît zîmbi şi îi făcu şi el căpitanului un semn prietenos din cap.

— Nu-şi uită vechii prieteni, cu toate că a ajuns om mare. Vorbesc de acest domn, *monsieur* Lopatin. E un inginer cu renume : Petrişcev. Cînd era student a stat şi el la mine.

— Dar Bessonov ? l-am întrebat eu.

— Şi Bessonov este un om minunat. E cam slab cînd e vorba de ochii frumoşi ai sexului feminin... adăugă căpitanul, aplecîndu-se spre urechea mea.

Simţeam că inima începe să-mi bată cu putere. Mi se părea că însoţitorul meu trebuie neapărat să ştie cîte ceva despre Nadejda Nikolaevna.

Căpitanul, în vremea aceasta, făcu iar o plecăciune unei cunoştinţe, şi urmă :

— Da, dacă nu ar fi fost un tînăr atît de minunat, m-aş fi certat cu el, pan Lopatin. Dar eu înţeleg slăbiciunile tinereţii şi, în afară de aceasta, ca vechi ostaş ce sînt, nu rămîn nici eu nepăsător faţă de ochii frumoşi.

Mă privi pieziş şi îmi făcu cu ochiul ; ochii lui pe jumătate închişi căpătară o expresie dulceagă.

— Căpitane, am început eu, îmi pare bine că îl cunoşti pe Bessonov... nu ştiam asta.

— Da, a stat la mine, ce e drept, foarte scurtă vreme.

— Nu ştii cumva dacă a cunoscut...

Şi deodată mă cuprinse un sentiment de ruşine copleşitoare. Parcă cineva nevăzut m-ar fi oprit la vreme tocmai cînd mă pregăteam să rostesc numele Nadejdei Nikolaevna. M-am uitat la căpitan : el mă privea ţintă cu nişte ochi care îşi schimbaseră deodată expresia. În clipa aceea semăna cu un uliu.

— De altfel, cred că nu ştii. Iartă-mă, am încheiat eu stînjenit.

El se uită la mine, faţa lui căpătă iar o înfăţişare indiferentă şi căpitanul, învîrtindu-şi de cîteva ori bastonul în aer, spuse :

— Da, un ostaş bătrîn ca mine are despre ce-şi aduce aminte... urmă el ca şi cum nu l-aş fi întrebat nimic. Intru în al şaselea deceniu, mai adăugă dînsul, clătinînd trist din cap. Drept să-ţi spun, *monsieur* Lopatin, te invidiez, adică nu propriu-zis pe dumneata, ci anii dumitale tineri.

— Unde ai slujit, căpitane ? l-am întrebat eu, amintindu-mi deodată de vorbele lui Helfreich.

Căpitanul se schimbă iar ca prin farmec. Avea acum o înfăţişare serioasă şi preocupată. Se uită în dreapta, se uită în stînga, se întoarse chiar să vadă cine e în spatele nostru şi se aplecă aşa de mult spre mine, încît îmi atinse urechea cu mustăţile.

— Să rămînă între noi, ca între doi oameni de onoare ! Ai în faţa dumitale, pan Lopatin, pe un luptător de-al lui Mehov şi Opatov !

Şi, retrăgîndu-se cu un pas înapoi, mă măsură cu o privire care-mi cerea parcă să par mirat. Am fă-

cut o sforțare să-mi compun o expresie potrivită împrejurărilor.

— Taina aceasta o încredințez numai unor prieteni foarte apropiați... îmi șopti din nou căpitanul, aplecîndu-se spre mine și îndată după aceea se depărtă iar în lături, măsurîndu-mă cu o privire triumfătoare.

Nu-mi rămînea decît să-i arăt recunoștința mea pentru încrederea ce mi-o arăta și să-mi iau rămas bun de la dînsul, deoarece tocmai ne apropiam de podul Poliției.

Eram nemulțumit de mine; fusesem cît p-aci să împărtășesc numele Nadejdei Nikolaevna acestui om, față de care nu simțeam nici un pic de încredere.

Cînd m-am întors acasă, Alexeevna mi-a spus că „pisicarul nostru" n-a venit încă, apoi mi-a adus de mîncare și a rămas lîngă ușă privindu-mă cu o compătimire îndurerată, din pricina lipsei de poftă de mîncare ce o arătam.

— Dar doamna aceea a matale, Andrei Nikolaevici, de ce nu mai vine? mă întrebă ea.

— Se vede că s-o fi îmbolnăvit, Alexeevna.

Femeia clătină din cap, oftă din greu și se duse la bucătărie să-mi aducă ceaiul. De multă vreme nu mai stătusem la masă altfel decît cu Helfreich și îmi era foarte urît fără dînsul.

XIII

După masă, am primit o scrisoare de la Sonia.

Nu i-am ascuns niciodată nimic. Cînd oi muri — ceea ce se va întîmpla în curînd, căci moartea nu se mai furișează tiptil înspre mine, ci se apropie cu pași apăsați, al căror zgomot îl aud limpede în nopțile de nesomn, cînd mă simt mai rău și cînd mă chinuiește mai tare boala și trecutul ce învie — cînd oi muri, zic, și ea va citi aceste rînduri, să știe că

niciodată, dar niciodată în viaţa mea nu am minţit-o. Îi scriam despre tot ce gîndeam şi simţeam; şi poate numai acele lucruri nu le aşterneam pe hîrtie, pe care nu le bănuiam nici eu sau pe care nu mi le mărturiseam nici mie, deşi le simţeam nelămurit în sufletul meu.

Dar ea mă cunoştea. Deşi avea numai nouăsprezece ani, înţelesese, cu sufletul ei simţitor şi plin de dragoste, acel lucru pe care nu îndrăzneam să mi-l mărtuisesc nici mie şi care nu fusese niciodată limpede formulat în mintea mea.

„O iubeşti, Andrei. Să-ţi dea dumnezeu fericire..."

N-am putut citi mai departe, eram covîrşit ca de un val mare ce năvălise în mine, făcîndu-mă aproape să-mi pierd cunoştinţa. M-am lăsat pe speteaza fotoliului şi, cu scrisoarea în mînă, am stat multă vreme aşa, nemişcat, cu ochii închişi, simţind numai cum vuieşte şi spumegă acest val în sufletul meu.

Era adevărat: o iubeam. Nu încercasem pînă atunci acest sentiment. Botezasem iubire dragostea caldă pe care i-o purtam verişoarei mele; eram gata să devin peste cîţiva ani soţul ei şi poate că aş fi fost fericit alături de ea şi dacă cineva mi-ar fi spus că am să iubesc o altă femeie, n-aş fi crezut. Credeam că soarta mea e hotărîtă: „Iată femeia ta, mi-a zis domnul, şi nu trebuie să ai alta". Şi mă obişnuisem cu acest gînd, eram liniştit pentru viitor şi sigur de alegerea făcută. A iubi o altă femeie mi se părea o fantezie de prisos şi nevrednică de mine.

Şi iată că apăruse această fiinţă ciudată şi nefericită, cu viaţa zdrobită şi ochii plini de suferinţă; cel dintîi lucru pe care l-am simţit pentru ea a fost mila şi mînia împotriva omului care îi arătase dispreţ; toate acestea m-au făcut la început să fiu de partea ei, iar pe urmă... Pe urmă nu mai ştiu cum s-a întîmplat... Dar Sonia avea dreptate: o iubeam cu patima şi suferinţa primei iubiri a omului care pînă la douăzeci şi cinci de ani nu cunoscuse ce-i dragostea. Aş fi vrut s-o smulg din iadul în care se

chinuia, s-o duc pe brațele mele undeva departe, s-o legăn pe inima mea ca să poată uita trecutul, să trezesc la viață printr-un zîmbet de fericire această față ce părea moartă... Sonia îmi spusese aste toate într-un singur rînd al scrisorii sale...

„La mine să nu te gîndești. Nu vreau să spun să mă uiți de tot, ci numai să nu te gîndești la suferința mea. N-o să mă plîng de inima mea zdrobită, și știi de ce? Pentru că nu-i zdrobită de loc. M-am obișnuit să te privesc ca pe un frate și ca pe un logodnic; cel dintîi lucru era adevărat, pe cel de al doilea mi se pare că l-au scornit părinții și ni l-au impus. Te iubesc mai mult decît pe oricine în lumea asta; aș fi putut să nu ți-o scriu, pentru că o știi și tu; dar cînd ți-am citit ultima scrisoare și am înțeles adevărul în privința Nadejdei Nikolaevna, crede-mă, dragul meu, nu am simțit nici un pic de amărăciune care să-mi întunece sentimentul ce ți-l port. Am înțeles că îți sînt soră și nu nevastă; am înțeles asta din bucuria ce am simțit-o pentru fericirea ta — bucurie amestecată cu teama pentru tine. Nu-ți ascund această teamă; dar să te ajute dumnezeu s-o salvezi, să fii fericit și s-o faci și pe ea fericită.

Din cele ce mi-ai scris despre Nadejda Nikolaevna, cred că este vrednică de iubirea ta...“

Citeam aceste rînduri și un sentiment nou, de bucurie, punea puțin cîte puțin stăpînire pe sufletul meu. Nu împărtășeam temerile Soniei: de ce aș fi putut să mă tem? Nu știu de ce, dar credeam în Nadejda Nikolaevna. Toată viața ei din trecut, pe care nu o cunoșteam, ca și căderea ei — singurul lucru pe care îl știam — mi se părea ceva întîmplător, ireal, o greșeală a soartei, de care Nadejda Nikolaevna nu era vinovată. A cuprins-o un vîrtej, a răsucit-o, a aruncat-o în noroi, iar eu am s-o ridic din acest noroi, am s-o strîng aproape de inima mea și am să dau liniște acestei vieți chinuite de suferință.

Sunetul puternic, poruncitor, al clopoţelului mă făcu să tresar. Neştiind nici eu de ce, m-am repezit să deschid zăvorul, fără să aştept să deschidă Alexeevna, care venea de obicei tîrşindu-şi papucii. Uşa se deschise larg şi Semion Ivanovici mă cuprinse cu amîndouă mîinile, şi începu să sară pe loc, strigînd cu glasul lui piţigăiat, înecat de bucurie :

— Andrei, am adus-o, am adus-o, am adus-o !...

În spatele lui am zărit o siluetă întunecată. Dintr-un salt m-am repezit spre ea, i-am apucat mîinile tremurînde şi le-am acoperit de sărutări, fără să ascult cele ce-mi spunea cu glas tulburat, abia stăpînindu-şi plînsul...

XIV

În acea seară, memorabilă pentru mine, am rămas multă vreme toţi trei împreună. Vorbeam, glumeam, rîdeam ; Nadejda Nikolaevna era liniştită şi părea chiar veselă. Nu l-am întrebat pe Helfreich unde şi cum a găsit-o şi nici el n-a scăpat nici o vorbă despre acest lucru. Între mine şi ea n-a fost rostit nici un cuvînt care să amintească nici pe departe despre ceea ce am gîndit şi am simţit înaintea venirii ei. N-aş putea spune că modestia sau şovăiala m-au oprit să-i vorbesc ; dar socoteam toate acestea de prisos ; şi apoi mă temeam să nu-i tulbur sufletul rănit. Eram neobişnuit de vorbăreţ şi de vesel. Helfreich arăta şi el o încîntare zgomotoasă, radia de bucurie, vorbea fără astîmpăr şi uneori glumele lui o făceau pe Nadejda Nikolaevna să zîmbească. Alexeevna puse masa şi ne aduse samovarul. După ce le rîndui pe toate cum se cuvine, rămase lîngă uşă cu obrazul proptit în palmă şi ne privi o vreme pe noi doi şi pe Nadejda Nikolaevna, care opărea ceaiul şi ţinea loc de stăpîna casei.

— Îţi trebuie ceva, Alexeevna ? am întrebat-o eu.

— Nimic, drăguţule, numai să vă privesc... De ce te-ai supărat ?! zise dînsa. Ce, n-are voie bătrîna să

se uite şi ea ?! Mă uitam la domnişoara cum ţine loc de stăpîna casei. Tare frumos o face !

Nadejda Nikolaevna lăsă ochii în pămînt.

— Şi tare bine-i aşa. Că altminteri numai bărbaţi, şi iar bărbaţi ; ei toarnă ceaiul, ei fac de toate. Şi nici eu parcă nu mă simt în apele mele fără stăpîn, Andrei Nikolaevici, ca să-ţi spun drept. Şi, te rog să nu te superi...

Apoi se întoarse şi ieşi în săliţă cu paşi mărunţi de bătrînă. Veselia noastră pieri. Nadejda Nikolaevna se ridică şi începu să umble de colo, colo, prin odaie.

Tabloul meu era într-un ungher. În ultimele zile nu mă atinsesem de el şi culorile se uscaseră. Nadejda Nikolaevna îşi privi îndelung chipul, apoi se întoarse spre mine şi spuse zîmbind :

— Acum o să terminăm repede, n-o să-ţi mai fac o pauză atît de lungă. Tabloul va fi gata cu mult înainte de expoziţie.

— Ce bine îţi seamănă ! spuse Senecika.

Femeia se opri deodată, ca săgetată de un gînd care o împiedica să vorbească şi se depărtă de tablou cu chipul posomorît.

— Ce s-a întîmplat, Nadejda Nikolaevna ? Iar te-ai încruntat ! i-am zis eu.

— Nimic deosebit, Andrei Nikolaevici. E adevărat că tabloul îmi seamănă foarte mult. Mi-a venit în cap că mă cunoaşte multă lume pe mine, prea multă lume... Îmi închipui ce o să se întîmple...

Răsufla greu şi ochii i se umpluseră de lacrimi.

— Mă gîndesc cîte vorbe şi întrebări îţi va fi dat să auzi ! urmă dînsa. „Cine e ? De unde ai găsit-o ?“ o să te întrebe oamenii care ştiu cine sînt şi unde puteam fi găsită...

— Nadejda Nikolaevna...

— Dumitale nu ţi-a fost ruşine de mine, Andrei Nikolaevici, ca şi bunului Senecika ; m-aţi privit ca pe un om... Asta mi se întîmplă pentru întîia oară în timp de trei ani. Nu-mi venea să cred... Ştii de ce am plecat ? M-am gîndit (iartă-mă pentru asta !),

m-am gîndit că eşti la fel ca toţi ceilalţi. Uite, mi-am zis : faţa şi trupul meu sînt de folos pentru un lucru de seamă şi de aceea am venit la dumneata. Dar tabloul se apropia de sfîrşit, dumneata erai drăguţ şi politicos cu mine ; eu însă m-am dezobişnuit de astfel de purtări şi de aceea mă rodea îndoiala... Nu vroiam să încerc încă o lovitură care m-ar fi durut mult, mult de tot...

Se aşeză într-un fotoliu adînc şi îşi duse batista la ochi.

— Iartă-mă, urmă ea. N-am crezut în dumneata. Aşteptam cu groază momentul cînd ai să mă priveşti cu acea privire pe care o cunosc bine, cu care am fost nevoită să mă obişnuiesc în aceşti trei ani, pentru că nimeni în toată această vreme nu m-a privit altfel...

Se oprise ; chipul ei trăda suferinţă, buzele îi tremurau, iar privirile îi erau aţintite într-un colţ al odăii, de parcă ar fi zărit ceva acolo.

— A fost numai un singur om, unul singur, care m-a privit altfel decît ceilalţi... şi altfel decît dumneata. Dar eu...

Helfreich şi cu mine o ascultam cu răsuflarea tăiată.

— Dar eu l-am ucis... rosti ea atît de încet că abia se putea auzi.

O criză de deznădejde îngrozitoare puse stăpînire pe dînsa ; din pieptul ei chinuit izbucni un strigăt de durere şi un plîns amar, cu sughiţuri, ca de copil, umplu toată odaia.

XV

Din jurnalul lui Bessonov. Aştept să văd ce o să se întîmple. Acum cîteva zile am fost acolo şi i-am văzut împreună. Mi-a trebuit toată puterea mea de voinţă ca să pot purta mai departe masca de nepăsare şi de politeţe pe care mi-o pusesem ; simţeam

că dacă mai stau un sfert de ceas, mi-o smulg și le arăt cine sînt cu adevărat.

Femeia aceasta e de nerecunoscut. O știu de trei ani și m-am obișnuit să văd în ea ceea ce a fost dînsa în acești trei ani. Acum văd schimbarea ce s-a petrecut și nu o înțeleg, și nu știu dacă această schimbare e adevărată sau e numai un rol jucat de o ființă mizerabilă, obișnuită să se înșele pe ea însăși și pe alții.

N-am înțeles nimic din relațiile lor. Nu știu nici măcar dacă Nadejda este amanta lui. Nu știu de ce, dar îmi vine să cred că nu. Și dacă e așa, atunci e mai dibace chiar decît o socoteam. Unde vrea să ajungă? Să-i fie nevastă?

Am recitit aceste cîteva rînduri și văd că tot ce am scris e minciună, în afară de faptul că ea s-a schimbat. Acum trei ani, am văzut și eu într-însa ceva neobișnuit, ceva ce se întîlnește rar printre femeile în situația ei. Eram cît p-aci să iau asupra mea rolul de salvator pe care îl joacă acum, cu atîta generozitate, Lopatin. Dar aveam mai multă experiență decît el: știam bine că din toate astea n-o să iasă nimic și m-am dat la o parte fără să încerc să fac ceva. Pe lîngă dificultățile obișnuite în asemenea caz, mai era una deosebită, pricinuită de firea ei neobișnuit de îndărătnică și grozav de dîrză. Am înțeles că pusese cruce pe tot trecutul și că mi se va opune chiar de la prima încercare. Și această încercare n-am făcut-o.

A făcut-o oare Lopatin? Nu știu. Văd numai că femeia este de nerecunoscut. Că s-a lăsat de viața pe care o ducea — asta o știu sigur. S-a mutat într-o cămăruță, unde nu-l primește nici pe Helfreich și nici pe acest nou salvator al ei; se duce să-i pozeze și în timpul liber coase. Trăiește cît se poate de modest. E ca un bețiv care și-a pus în gînd să nu mai bea. O să poată rezista? O va ajuta oare acest artist sentimental, care nu cunoaște viața și nu înțelege nimic din ea?

Ieri i-am scris mamei o scrisoare amănunțită. Cred că o să facă așa cum îmi închipui, pentru că

femeilor le place să se amestece în astfel de istorii, şi o să-i spună totul Sofiei Mihailovna. Poate de acolo să-i vină scăparea.

Să-i vină scăparea ! De ce mă preocupă atît de mult salvarea lui ? E întîia oară în viaţa mea cînd mă privesc atît de aproape treburile altora. Ce-mi pasă mie dacă Lopatin o să se încurce cu această femeie, dacă are s-o scoată din noroi, sau o să coboare el pînă la dînsa şi dacă în încercarea lui zadarnică o să-şi strice viaţa, o să-şi îngroape şi o să-şi nimicească talentul ?! Nu sînt deprins să despic firul în patru şi să scormonesc în propriul meu suflet ; e întîia oară în viaţa mea cînd mă uit atît de adînc în mine şi-mi analizez amănunţit sentimentele. Nu pot să înţeleg ce se petrece în inima mea acum, şi ce mă face să-mi ies din fire. Credeam (o cred şi acum) că e numai din dorinţa dezinteresată de a preîntîmpina o mare nenorocire ce-l pîndeşte pe acest băiat care îmi este drag... Dar dacă cercetez cu atenţie propriile mele gînduri, văd că nu e tocmai aşa. De ce, dacă vreau să-l scap pe el, mă gîndesc mai mult la ea ? De ce, faţa *ei*, altădată plină de veselie şi trufie, iar acum blîndă şi supusă, îmi joacă mereu în faţa ochilor ? De ce ea şi nu el îmi umple sufletul de un simţămînt straniu în care nu mă pot descurca şi în care predomină gînduri urîte ? Da, poate că e adevărat : vreau nu atîta să-i fac *lui* un bine, cît să-i fac ei...

Ce ? Un rău ? Nu, nu-i doresc răul. Şi totuşi aş vrea s-o smulg de lîngă el, s-o lipsesc de această ocrotire în care, poate, e toată speranţa ei... O, e adevărat oare că aş vrea să iau locul lui Lopatin ?!

Trebuie s-o văd astăzi neapărat. Toată povestea asta nu mă lasă să trăiesc liniştit, nici să muncesc cum trebuie. Lucrul meu tînjeşte ; în timpul acestor două săptămîni n-am făcut nici cît făceam altădată în două zile. Trebuie, într-un fel sau altul, să isprăvesc cu povestea asta ; să mă lămuresc, să-mi explic totul... şi pe urmă ?

Să mă dau în lături ? Niciodată ! Toată mîndria mea se revoltă la acest gînd. Eu am găsit-o. Aş fi putut s-o salvez, dar n-am vrut. Acum însă vreau !

XVI

Din jurnalul lui Lopatin. Helfreich a alergat să cheme pe un doctor, care locuia în aceeaşi casă cu noi ; eu i-am adus Nadejdei Nikolaevna apă şi curînd criza de nervi se potoli. Femeia şedea pe canapeaua din colţ, pe care o aşezasem Helfreich şi cu mine, şi numai arareori mai suspina înăbuşit. Mă temeam s-o tulbur şi am trecut în odaia de alături.

Cînd s-a întors înapoi Semion Ivanovici, care nu găsise doctorul, ea era aproape liniştită.

Apoi Nadejda Nikolaevna a început să se pregătească să meargă acasă şi Senea i-a propus s-o conducă. Ea mi-a strîns mîna şi m-a privit cu ochii ei plini de lacrimi, iar pe faţa ei am cetit un fel de recunoştinţă plină de teamă.

A trecut o săptămînă, apoi alta, o lună. Şedinţele noastre continuau. La drept vorbind, căutam să le lungesc cît mai mult ; nu ştiu dacă ea îşi dădea seama că o fac anume, dar adeseori mă zorea. Între timp se liniştise şi uneori — ce e drept, destul de rar — părea chiar veselă.

Mi-a povestit în sfîrşit istoria vieţii ei. M-am gîndit mult dacă trebuie sau nu s-o trec aici între însemnările mele ? Am hotărît totuşi să nu o fac. Cine ştie în ce mîini o să cadă acest caiet ? Chiar dacă aş şti cu siguranţă că îl vor ceti numai Sonia şi Helfreich, nici atunci parcă nu aş vorbi de trecutul Nadejdei Nikolaevna : şi unul şi celălalt cunosc prea bine acest trecut. Ca şi înainte, nu-i ascundeam nimic verişoarei mele şi în scrisorile pe care i le scriam i-am povestit de atunci istoria lungă şi amară a Nadejdei Nikolaevna. Iar Helfreich o cunoştea chiar de la dînsa. Aşadar, povestea ei nu ar avea

nici un rost în însemnările mele pentru ei doi. Cît despre ceilalţi... n-aş vrea s-o judece nimeni. Eu, care ştiu acum viaţa ei, i-am fost judecător şi i-am iertat tot ce după părerea oamenilor are nevoie de iertare. Ascultînd spovedania ei amară, povestea nenorocirilor prin care a trecut, cele mai crunte nenorociri pe care le poate îndura o femeie, simţeam în sufletul meu că nu pot s-o învinuiesc, ci mai degrabă, ruşinat şi umilit în calitatea mea de om, mă simţeam vinovat şi eu de tot răul pe care-l auzeam. Ultimul capitol al povestirii ei m-a umplut de groază şi de milă : cuvintele pe care le-a rostit în seara cînd a adus-o Helfreich şi cînd a avut acea criză de nervi n-au fost vorbe deşarte. Ucisese cu adevărat un om, fără să ştie. El a vrut s-o salveze, dar n-a fost în stare. Mîinile lui slabe n-au putut s-o reţină pe marginea prăpastiei şi atunci s-a aruncat el într-însa : s-a împuşcat. Nadejda Nikolaevna mi-a povestit această întîmplare înfiorătoare fără lacrimi, cu un fel de hotărîre rece, iar eu m-am gîndit multă vreme la ea. Mai putea oare să învie inima ei zdrobită şi să se vindece rănile ei atît de adînci ?

Dar rănile păreau că se vindecă. Ea era pe zi ce trece mai liniştită şi faţa ei se lumina acum ceva mai des de zîmbet. Venea în fiecare zi la mine şi rămînea să ia masa cu noi doi. După masă stăteam îndelung de vorbă, şi cîte şi mai cîte nu discutam în acele ore de tihnă Helfreich şi cu mine ! Nadejda Nikolaevna strecura numai arareori cîte o vorbă ici şi colo.

Îmi aduc aminte de una din aceste convorbiri. Helfreich, care tot nu se lepădase de motanii lui, se apucase totuşi cu stăruinţă de studii. Într-o zi mi-a mărturisit că lucrează atît de sîrguincios, pentru că a plănuit să picteze un tablou „peste cinci, poate chiar peste zece ani".

— De ce într-un viitor atît de îndepărtat, Senecika ? l-am întrebat eu cu un zîmbet involuntar, cînd am văzut cu cîtă seriozitate ne vorbea despre planul lui.

— Pentru că este un lucru foarte însemnat. E ceva pe viață, Andrei. Crezi poate că numai oamenii înalți, cu spatele și pieptul drept pot plănui lucruri mari ? O, lungani orgolioși ce sînteți ! Crede-mă, urmă el cu o importanță voită, că și între aceste cocoașe pot trăi sentimente mari, iar în această cutiuță lunguiață (se ciocni în creștetul capului) se pot naște gînduri mărețe.

— Și gîndul acesta măreț e secret ? l-a întrebat Nadejda Nikolaevna.

Senea ne privi pe amîndoi și după o tăcere răspunse :

— Nu, nu e secret. O să vi-l spun. De mult îl am în minte. Ascultați. Într-o bună zi, Vladimir Mîndru Soare s-a supărat pe Ilia Muromeț pentru vorbele lui cutezătoare ; a poruncit să fie prins, aruncat într-un beci adînc, închis acolo și acoperit cu pămînt. Și cazacul cel bătrîn fu dus la moarte. Dar, cum se întîmplă de obicei, cneaghina Evprakseiuşka „era isteață și plină de înțelepciune" : a găsit un drum tainic înspre Ilia și zi de zi i-a trimis cîte o prescure, apă și cîte o lumînărică de ceară ca să poată ceti evanghelia. I-a trimis și evanghelia.

Senecika tăcu, căzu pe gînduri și rămase așa vreme atît de îndelungată, că în cele din urmă l-am întrebat :

— Ei, Semion Ivanîci ?

— Asta-i tot. Bineînțeles că foarte curînd cazacul bătrîn îi fu de trebuință cneazului : năvăliseră tătarii și nu avea cine să scape Kievul din belea. Atunci îi păru rău lui Vladimir de cele ce făcuse, tare rău. Iar Evprakseiuşka trimise numaidecît oameni în beciul cel adînc ca să-l ia pe Ilia de mîinile lui albe și să-l scoată la lumină. Ilia nu păstra supărare pentru răul îndurat ; încălecă pe cal și... așa mai departe. I-a bătut pe toți tătarii și gata povestea...

— Și tabloul unde e, Semion Ivanovici ?

Semion mă privi cu o mirare exagerată și își împreună mîinile cu o mimică de deznădejde :

— Halal pictor ! N-am ce zice ! Şi îl cheamă Lopatin, Andrei Lopatin ! Păi, de aici pot ieşi treizeci, trei sute, trei mii de tablouri dacă vrei ; dar, din toate astea, eu nu mi-am ales decît unul, pe care o să-l pictez ; chiar de-o fi să mor, şi tot o să-l pictez ! Nu-l vezi stînd acolo în beci ? Nu-ţi apare vie scena asta în faţa ochilor ? Uite : o peşteră, un beci sau vreo altă hrubă, care să semene cu subteranele Kievului ; coridoare înguste şi o firidă în perete. Pretutindeni praf, mucegai şi umbre spăimîntătoare, fantastice, şi mai fantastice din pricina pîlpîirilor lumînării de ceară. Ilia stă aşezat pe o treaptă în faţa unui pupitru, iar pe pupitru o carte sfîntă groasă şi veche cu foi scorojite de pergament, îngălbenite de vreme, cu slove negre şi roşii. Cazacul bătrîn stă numai în cămaşă şi citeşte cu luare-aminte, întorcînd paginile neascultătoare cu mîinile lui mari şi grele de ţăran, obişnuite cu frîul, cu suliţa şi paloşul, sau numai cu măciuca. Mult s-au trudit mîinile astea şi, din pricina muncii de o viaţă întreagă, tremură de nu poate Ilia să întoarcă decît cu greu foile cărţii sfinte.

— Ehe, frăţioare, se întrerupe deodată Helfreich, mare pacoste că pe atunci nu erau ochelari ! Dacă ar fi fost, Evprakseiuşka i-ar fi trimis fără doar şi poate, mari şi rotunzi, îmbrăcaţi în argint. Că doar Ilia trebuie să fi fost presbit din pricina vieţii dusă în stepa largă... Voi ce ziceţi ?

Am pufnit amîndoi în rîs, iar Helfreich ne-a privit cu mirare, apoi, înţelegînd pesemne de ce rîdem, a zîmbit şi el. Dar tonul solemn al povestirii îl fură din nou şi el urmă :

— N-o să vă spun ce fel de ochi avea : mi-ar fi greu să-i descriu. Pentru că ochii sînt totul pentru mine. Ochii şi gura. Şi cum ziceam, stă Ilia şi citeşte. A deschis cartea tocmai la predica de pe munte şi citeşte acolo că dacă ai fost lovit pe un obraz, trebuie să-l întinzi şi pe celălalt. Citeşte Ilia lucrul acesta şi nu-l pricepe. Toată viaţa lui s-a străduit voinicul fără hodină ; a nimicit pecenegi şi tătari şi alţi tîlhari, cîtă frunză şi iarbă ; tot felul de

Tugarini, zmei și idoli urîcioși și leși și jidovi; toată viața și-a petrecut-o pe cîmpul de luptă și la hotar să nu lase să intre păgînul în Rusia pravoslavnică; a crezut în Hristos, s-a închinat lui și a fost încredințat că îi împlinește poruncile. Nu știa ce scrie în carte. Iar acum stă și se gîndește: „Dacă te-a lovit cineva pe obrazul drept, trebuie să-l întinzi și pe cel stîng? Cum se face asta, doamne? Dacă mă lovește careva pe mine, treacă-meargă, dar dacă se atinge de vreo femeie ori de vreun copilaș, ori dacă ne calcă păgînii și încep să-i prade și să-i ucidă pe robii tăi, doamne, să-i las în pace? Să-i las să prade și să ucidă? Nu, doamne, nu pot să-ți împlinesc voia! O să încalec pe calul meu, o să-mi iau sulița și o să mă războiesc cu dînșii în numele tău, că nu mi-e dat să-ți înțeleg înțelepciunea; iar tu mi-ai sădit în suflet un glas și eu dau ascultare acelui glas și nu ție!" și mîna-i tremură, tremură în ea fila galbenă a cărții împestrițată cu slove negre și roșii. Lumînarea arde tulbure cu flacăra ei mică; deasupra ei se ridică o șuviță neagră de funingine și, învolburindu-se, se pierde în întunecime. Și numai Ilia și cartea sfîntă sînt luminați de flacăra pîlpîitoare...

Semion Ivanîci tăcu și rămase pe gînduri, lăsat pe spetează scaunului, cu ochii în tavan.

— Da, am zis eu, după un răstimp. E un tablou frumos, Senecika. Atîta numai, că e mai frumos povestit decît așternut cu culori pe pînză. Cum ai să le înfățișezi tu pe toate astea?

— Am să le înfățișez fără doar și poate, ai să vezi! strigă Senecika înflăcărat. Am să le înfățișez! Am să pun pe pînză acest semn de întrebare. Ilia și evanghelia. Ce poate fi comun între ei? Cartea sfîntă nu prevede un păcat mai mare decît omorul, iar Ilia a omorît toată viața lui. Ilia călărește pe roibul său, încărcat de unelte de pedepsire, pentru că Ilia nu ucide, ci pedepsește. Iar cînd nu-i ajung uneltele lui, sau cînd nu le are cu dînsul, ia nisip în căciulă și se folosește de el. Și totuși e sfînt! L-am văzut

la Kiev... E pus în rîndul sfinților. Și pe drept cuvînt...

— Toate bune, Senecika, dar nu despre asta vorbeam. Vroiam să-ți spun că nu ai să poți să redai toate astea în culori.

— Cum să nu le redau ? Fleacuri ! Dacă culorile n-o să poată reda chiar totul, nu-i mare nenorocire. Totul e ca oamenii să fie puși în fața unei întrebări... Stai, stai ! strigă Semion cu înflăcărare, văzînd că sînt gata să-l întrerup. Vrei să-mi spui că întrebarea a și fost pusă ? E adevărat ! Dar asta-i prea puțin. Trebuie s-o punem zi de zi, ceas de ceas, clipă de clipă. Această întrebare trebuie să nu le dea pace oamenilor. Și dacă cred că voi izbuti să pun o întrebare cu acest tablou al meu măcar la zece oameni, trebuie să-l pictez neapărat. M-am gîndit de mult la acest lucru, dar m-au împiedicat uite ăștia.

Și, aplecîndu-se, ridică de pe covor motanul roșcat, care părea că îi ascultă cu luare-aminte vorbele, și-l luă pe genunchi.

— Parcă tu nu faci același lucru ? urmă Senecika. Tabloul tău nu este și el un semn de întrebare ? Știi tu dacă femeia aceasta a făcut bine sau rău ? Dar ai să faci pe oameni să gîndească. Asta-i principalul. Și, pe lîngă emoția estetică pe care o stîrnește orice tablou, care prin ea însăși nu înseamnă mare lucru, nu este oare acesta sensul adevărat al muncii noastre ?

— Semion Ivanovici, Senecika, dragul meu, spuse deodată Nadejda Nikolaevna, nu te-am văzut niciodată așa. Știam că ai o inimă de aur, dar...

— Dar credeai că sînt un cocoșat prostuț ? Îți mai aduci aminte că într-o zi mi-ai spus-o ?

Senecika se uită la dînsa, dar zărind, pesemne, o umbră ce-i întunecă fața, adăugă :

— Iartă-mă că ți-am amintit-o. Anii aceia trebuie să-i ștergem din amintirea noastră. Toate au să fie bune. Nu-i așa, Andrei, că toate au să fie bune ?

Am încuviințat din cap. Eram foarte fericit : vedeam că Nadejda Nikolaevna e din ce în ce mai liniștită și — cine știe ? — poate că viața ei din ul-

timii trei ani o să devină pentru dînsa numai o amintire îndepărtată, un fel de vis rău din care cînd te trezeşti şi vezi că în jurul tău este o noapte liniştită şi toate lucrurile sînt la locurile lor, te bucuri că a fost numai un vis.

XVII

Iarna era pe sfîrşite. Soarele se ridica tot mai sus şi încălzea tot mai puternic străzile şi acoperişurile Petersburgului ; pretutindeni cîntau streşinile şi zăpada muiată se rostogolea cu zgomot prin burlane. Se iveau şi trăsuri care uruiau pe caldarîmul pe alocuri dezgolit, reînviind din nou acest sunet în urechile noastre.

Tabloul era gata. Mai rămîneau cîteva şedinţe şi putea fi dus la Academie unde să-l judece cunoscătorii, care aveau să vină la expoziţie. Helfreich mă felicita dinainte pentru viitorul meu succes. Nadejda Nikolaevna se bucura şi ea cînd privea tabloul şi adeseori zăream pe faţa ei o expresie de mulţumire liniştită pe care nu i-o cunoscusem înainte. Uneori se înveselea şi glumea chiar, mai mult pe socoteala lui Senecika ; Senecika, la rîndul lui, era cufundat în studiul a o mulţime de cărţi pe care trebuia să le citească în vederea tabloului, după cît spunea el ; cerceta de asemenea albume cu tot felul de antichităţi şi studia evanghelia. Motanii lui se împrăştiaseră care încotro ; rămăsese numai cel roşcat, cel permanent, dar şi el ducea acum o viaţă liniştită, netulburat de stăpînul lui, care nu-i mai cerea servicii de model. Din ziua cînd vorbise despre Ilia Muromeţ, Semion Ivanovici pictase numai un singur tablou pe care îl vînduse cu 150 de ruble, şi acum socotea că are bani pe multă vreme, cu atît mai mult cu cît, spre marea mea mirare, nu se simţea de loc stînjenit de lunga lui şedere la mine, unde viaţa nu-l costa nimic.

Petreceam toți trei împreună tot timpul nostru liber. Helfreich găsise de lucru pentru Nadejda Nikolaevna un manuscris voluminos, ce conținea proiectul unui personaj simandicos — proiect, după care Rusia trebuia să ajungă fericită în cel mai scurt termen cu putință — și ea îl copia cu scrisul ei citeț și elegant. Deoarece fericirea Rusiei cerea un mare efort de gîndire, proiectul era corectat și completat fără sfîrșit și mi se pare că nici pînă astăzi nu a fost isprăvit. Cine îl copiază oare acum, după Nadejda Nikolaevna?

În orice caz, femeia nu ducea lipsă de bani. Cîștigul ce-l avea de pe urma copierii și banii ce-i plăteam eu pentru ședințe îi ajungeau. Trăia și acum în aceeași cămăruță unde se mutase cînd se ascunsese de noi. Era o încăpere îngustă și scundă, cu o singură fereastră ce dădea spre un calcan; patul, scrinul, două scaune, o măsuță de joc care-i servea de masă de scris, de ceai și de mîncare — iată tot mobilierul. Cînd Senecika și cu mine veneam la dînsa, el se ducea fuga la proprietăreasă, în bucătărie, și îi cerea cu împrumut un taburet. De altfel, asta se întîmpla rar, deoarece cămăruța, din care Nadejda Nikolaevna nu vroia pentru nimic în lume să se mute, era tare neprimitoare și mohorîtă. De cele mai multe ori ne adunam la noi, unde era destul loc și lumină multă.

Nu-i vorbisem niciodată despre cele ce se petreceau în sufletul meu. Eram liniștit și fericit cu prezentul; înțelegeam că orice atingere nesocotită pe rănile ei sufletești, poate încă necicatrizate, ar putea să aibă urmări dureroase. Aș fi riscat s-o pierd pentru totdeauna dacă aș fi încercat prea devreme să-mi îndeplinesc dorința mea tainică, gîndul și nădejdea mea. Poate că n-aș fi știut să mă port atît de liniștit și să mă stăpînesc atîta vreme dacă această speranță n-ar fi fost atît de puternică. Credeam fără șovăire că peste o jumătate de an, un an, poate chiar doi (timpul nu mă speria), ea, pe deplin liniștită și vindecată, o să vadă în mine un sprijin de nădejde pe care se poate bizui și o să primească să fie a mea

pe toată viața. La drept vorbind, nu speram, ci eram încredințat că într-o zi Nadejda Nikolaevna va fi nevasta mea.

Nu știu dacă Bessonov vedea și el asta... Uneori trecea pe la noi, tulburîndu-ne liniștea și aducînd prin prezența lui o stînjeneală în convorbirile noastre. Părea că se liniștise și o privea cu sînge rece pe Nadejda Nikolaevna. Ea nu-i vorbea, deși îi răspundea la întrebări și asculta cu atenție discursurile lui lungi asupra celor mai diferite subiecte. Bessonov citise foarte mult și vorbea frumos. Mie mi se părea, nu știu nici eu de ce, că în dosul vorbelor sale pline de vervă, el caută să ascundă un gînd care nu-i dădea pace. Am aflat mai tîrziu că era adevărat: liniștea lui aparentă ascundea o rană mortală, ucigătoare pentru el. Era asemenea acelui preot francez care căpătase faimă că nu poate fi rănit, și care la luptă purta o mantie roșie pentru a-și ascunde sîngele ce șiroia din rănile lui deschise. Dar, cînd am aflat acest lucru, era prea tîrziu.

Nu știu pentru ce, Bessonov se mutase iar la căpitan. Într-o zi m-am dus pe la el. Odaia lui, ca și cea dinainte, era plină de cărți, ziare și manuscrise, dar mi s-a părut că toate zăceau într-o mare neorînduială și erau acoperite de praf, de parcă de multă vreme n-ar fi lucrat nimeni în această încăpere. Acasă la el se purta altfel decît la noi, în prezența Nadejdei Nikolaevna; vorbea puțin, era încruntat și umbla fără astîmpăr din colț în colț, fumînd o țigară după alta. Am simțit că sînt de prisos și am hotărît să nu mă mai duc la dînsul. L-am întrebat, între altele, dacă nu știe cumva ceva mai mult despre căpitan și dacă este adevărat că este „luptător al lui Mehov și Opatov".

— Scorneli! răspunse Bessonov. Nu e nici măcar polonez adevărat. A trecut la ortodoxism cîndva foarte de mult și cred că mai degrabă ar vrea să impresioneze pe cei tineri cu mărturisirea tainei lui.

Am plecat de la Bessonov. Curînd după asta, două întîmplări mi-au deschis ochii asupra purtării lui.

În primul rînd, am primit o scrisoare de la Sonia în care îmi scria despre o convorbire a ei cu mama lui Bessonov. Bătrînica trecea uneori pe la ea pe la institut, în zilele de primire; făcea acest lucru în amintirea grijii pe care mama Soniei i-o purtase cîndva ei şi fiului său. Din vorbele verişoarei mele reieşea că de data aceasta venise cu o înfăţişare misterioasă şi tulburată şi, după cîteva vorbe nedibace de introducere, îi dezvăluise ce anume o aducea. Serghei Vasilievici îi scrisese în amănunt tot ce se petrecea la noi. Nu-i ajunsese culoarea neagră pentru a zugrăvi destul de întunecat, aşa cum ar fi vrut el, situaţia de la noi. *N-o ruga* pe maică-sa să-i transmită Soniei conţinutul scrisorii, dar bătrînica, îndemnată de recunoştinţă, se hotărîse să-i povestească totul, cu scopul de a o preveni şi de a o sfătui să facă ceva cît mai era timp să mă salveze. Fusese foarte mirată aflînd că verişoara mea ştie totul. Era tulburată. Ea, femeie bătrînă, se ruşina să-i vorbească unei fete, pe deasupra crescută în institut, despre lucruri de acest fel; dar ce să facă? Bietul Andriuşa trebuia salvat cu orice chip. Ea, în locul Soniei, ar fi ieşit îndată din institut şi s-ar fi dus la Petersburg ca să-mi deschidă ochii.

„Serghei Vasilievici, îmi scria Sonia, *joacă în toată această poveste un rol ciudat. Nu cred să fi scris mamei lui fără să ştie că ea o să-mi spună totul. Mai mult chiar, fără să vrea ca ea să-mi spună totul.*

Am să vin la tine la Petersburg, dar numai după examene. Dacă nu ai nimic împotrivă, o să ne petrecem vara undeva afară din oraş, unde să şi studiez cîte puţin ca să nu-mi vină prea greu în primul an de cursuri.“

Scrisoarea ei m-a pus pe gînduri, dar o altă scrisoare pe care am primit-o imediat după aceea — o scrisoare lungă şi anonimă — a pus vîrf la toate.

În fraze întortocheate şi cu înfloriturі, autorul necunoscut căuta să mă ferească de acea soartă tristă pe care o au tinerii ce se lasă cu ochii închişi în voia

patimilor şi care nu ştiu să discerneze calităţile şi lipsurile fiinţei cu care se gîndesc să-şi unească viaţa prin legăturile căsniciei *„care la început sînt uşoare şi neobservate, dar care cu timpul se transformă într-un lanţ greu, aidoma celuia pe care-l tîrăsc după ei nefericiţii ocnaşi"*. Acestea erau expresiile întrebuinţate de autorul anonim al scrisorii... *„Dă crezare vorbelor nobile ale unui bătrîn, care a văzut multe în viaţa lui, domnule Lopatin: inegalitatea în căsnicie este un lucru îngrozitor, care a răpit pacea multor oameni de talent; te rog să nu uiţi asta, domnule Lopatin."* Urma apoi un adevărat act de acuzare împotriva „Nadejdei" al cărei suflet era numit de autor „pradă a iadului" (de data asta am recunoscut fără greş mîna căpitanului). Femeia era acuzată de o viaţă lungă de desfrîu, din care ar fi putut ieşi dacă ar fi vrut, *„deoarece are rude, deşi foarte îndepărtate, care, sînt încredinţat, ar fi scos-o pe decăzută din ghearele pierzaniei, dar, din pricina înclinării sale fireşti pentru desfrîu, ea a preferat să se bălăcească în mocirlă, din care dumneata vrei cu tot dinadinsul s-o scoţi zadarnic, pentru că ai să-ţi strici fără îndoială şi viaţa şi minunatul dumitale talent."* Nadejda era învinuită de uciderea unui om *„care fusese un domn foarte bine, fără talent, ce e drept, dar cu suflet minunat, ca domnia ta, şi care avea un serviciu cu o leafă de 50 de ruble pe lună, avînd perspective de sporire a venitului, ceea ce ar fi fost prea de ajuns pentru doi oameni, căci ce altceva mai bun ar fi putut spera o fiinţă ca nenorocita asta, care însă prin înclinarea ei a preferat să-l refuze pe acel tînăr, pe acel domn Nikitin, care vroia s-o ia în căsătorie, numai ca să-şi poată duce mai departe viaţa ei vrednică de dispreţ..."*

Scrisoarea era grozav de lungă; am aruncat-o în sobă fără s-o citesc pînă la capăt. Participarea lui Bessonov la treaba asta mi se părea neîndoielnică. De unde pînă unde s-ar fi îngrijit atît de mult căpitanul de salvarea sufletului meu? Tot sîngele mi s-a urcat la cap şi primul meu imbold a fost să alerg la Bessonov. Nu ştiu ce i-aş fi făcut atunci! La căpi-

tan nu mă gîndeam : renegatul acesta, care ascundea că e renegat, fusese înduplecat, cumpărat prin băutură, ori poate chiar constrîns. Mi-am înşfăcat pălăria şi m-am repezit pe uşă afară, dar deodată mi-am venit în fire. Era mai bine să mă liniştesc şi abia după aceea să hotărăsc ce am de făcut.

Puţin cîte puţin, m-am convins că această hotărîre era bună şi, în aşteptarea Nadejdei Nikolaevna, m-am apucat să pictez cîteva detalii la tabloul meu, nădăjduind să-mi găsesc liniştea în muncă ; dar penelul îmi sărea pe pînză, iar ochii nu desluşeau culorile. M-am îmbrăcat cu gîndul să ies la aer să mă răcoresc ; cînd am deschis uşa, în prag era Nadejda Nikolaevna, palidă, cu răsuflarea tăiată şi cu ochii mari, larg deschişi, în care se citea spaima.

XVIII

Din jurnalul lui Bessonov. Mă macină urîtul ! Urîtul acesta mă urmăreşte oriunde m-aş duce şi orice aş face în speranţa de a uita de el, de a-l potoli. Mi s-au deschis ochii în cele din urmă ; a trecut o lună de cînd n-am mai scris nici un rînd în acest caiet şi în luna aceasta s-au limpezit multe. Ce s-a făcut cu liniştea mea filozofică atît de mult lăudată ? Unde sînt nopţile mele albe petrecute la masa de lucru ? Eu, cel care se mîndrea că are caracter în epoca noastră lipsită de caracter, sînt fărîmiţat şi distrus de uraganul care m-a cuprins... Ce uragan ? Este oare acesta un uragan ? Mă dispreţuiesc, mă dispreţuiesc pentru mîndria mea de altădată, care nu m-a împiedicat să-mi plec capul în faţa unei patimi deşarte ; mă dispreţuiesc, pentru că i-am îngăduit acestui diavol cu chip de femeie să pună stăpînire pe sufletul meu. Da, dacă aş fi un om care crede în puteri supranaturale, n-aş putea să-mi ex-

plic altfel cele ce mi se întîmplă decît punîndu-le pe seama forței întunericului.

Am recitit rîndurile scrise de mine... Ce tînguieli jalnice și înjositoare! Unde ești tu, mîndria mea, puterea mea de voință, care m-ai ajutat întotdeauna să mă învîng pe mine însumi și să trăiesc nu cum se trăiește, ci așa cum vreau eu?! M-am înjosit pînă la o uneltire măruntă: i-am scris mamei și ea a povestit, fără îndoială, tot ce am vrut eu verișoarei lui și... din asta n-a ieșit nimic; cuprins de nerăbdare, l-am pus pe prostul ăsta bătrîn să-i scrie o scrisoare de analfabet lui Lopatin, dar nici din asta n-o să iasă nimic. O știu prea bine. Lopatin o să arunce scrisoarea în foc, sau, ceea ce e și mai rău, o să i-o arate ei, amantei lui, și au s-o citească împreună, au să-și bată joc de proza de analfabet a căpitanului și o să-și bată joc și de mine, pentru că vor înțelege că nimeni în afară de mine nu l-ar fi putut împinge pe căpitan la o astfel de josnicie.

Amanta lui! Oare așa să fie? Cuvîntul acesta mi-a scăpat fără voie din vîrful condeiului, cu toate că nici acuma nu știu dacă este adevărat ori ba. Dar dacă nu-i adevărat? Mai pot avea o licărire de speranță? Ce mă îndreptățește să cred că Lopatin o iubește, în afară de bănuieli nelămurite, născute din gelozia mea nebună?

Acum trei ani, toate erau cu putință și ușor de înfăptuit. Am mințit în acest jurnal al meu, cînd am scris că m-am lepădat de ea, pentru că am văzut că mi-ar fi cu neputință s-o salvez. Dacă n-am mințit, înseamnă că am căutat să mă leg la ochi. Era ușor s-o scot din mocirlă: trebuia numai să mă aplec și s-o ridic. Dar eu n-am vrut să mă aplec. Am înțeles-o abia acum, cînd inima mea se chinuie de dragoste pentru ea. Dragoste?! Nu, nu e dragoste, e o patimă nebună, o vîlvătaie de care mă simt cuprins și în care ard. Cu ce s-o sting?

Am să mă duc la ea și am să-i vorbesc. Am să-mi adun toate puterile și am să-i vorbesc liniștit. Să aleagă între mine și el. O să-i spun numai adevărul; o să-i spun că nu poate să se bizuie pe acest om

lesne influențabil, care astăzi se gîndește la ea, iar mîine poate fi absorbit de altceva și poate s-o uite. Mă duc ! Într-un fel sau într-altul, trebuie să termin ! Sînt prea chinuit și nu mai pot îndura...

În aceeași zi.

Am fost la dînsa. Acum mă duc la el.

Rîndurile acestea sînt ultimele pe care le voi scrie în acest jurnal. Nimic nu mă poate opri. Nu mă mai pot stăpîni...

XIX

Din însemnările lui Lopatin. La ce bun să mai tărăgănez ? N-ar fi mai bine să curm aici însemnările mele ?

Nu, am să scriu pînă la sfîrșit. E totuna : dacă arunc condeiul și caietul, tot am să retrăiesc în mine pentru a mia oară ziua aceea spăimîntătoare. Pentru a mia oară am să încerc groaza, remușcările și durerea pierderii ; pentru a mia oară am să retrăiesc scena pe care o voi povesti aici și care o să treacă pe dinaintea ochilor mei, în toate amănuntele ei, iar fiecare din aceste amănunte o să cadă ca o nouă lovitură grozavă peste inima mea. Am să scriu mai departe și am să-mi duc povestirea pînă la capăt.

Am poftit-o pe Nadejda Nikolaevna în odaie ; iar ea abia de se putea ține pe picioare și tremura ca de friguri. Mă privea într-una cu aceeași groază și în prima clipă n-a fost în stare să rostească o vorbă. Am așezat-o și i-am dat să bea apă.

— Andrei Nikolaevici, ferește-te. Închide ușa... Nu lăsa pe nimeni înăuntru. O să vină acum aici.

— Cine, Bessonov ?

— Închide ușa, șopti dînsa.

Mînia mă copleși. Așadar nu se mulțumea cu scrisori anonime ? A recurs pînă și la silnicie.

— Ce ţi-a făcut ? Unde l-ai văzut ? Linişteşte-te. Mai bea o înghiţitură de apă şi povesteşte-mi. Unde l-ai văzut ?

— A fost la mine...

— Pentru prima oară ?

— Nu, nu pentru prima oară. A mai fost de două ori. N-am vrut să-ţi spun, ca să nu te supăr. L-am rugat să nu mai vină. I-am spus că-mi vine greu să dau ochii cu el. A plecat fără să scoată o vorbă şi n-a mai venit vreo trei săptămîni. Astăzi a venit devreme şi m-a aşteptat pînă m-am îmbrăcat.

Tăcu. Îi venea greu să urmeze.

— Şi mai departe ?

— Nu l-am văzut niciodată în starea asta. Întîi a vorbit liniştit. Mi-a vorbit de dumneata. N-a spus nimic rău ; a spus numai că eşti uşor influenţabil şi te înflăcărezi iute şi că nu mă pot bizui pe dumneata. Mai pe scurt, mi-a spus că ai să mă părăseşti, pentru că în curînd o să ţi se urască să-ţi pierzi vremea cu mine...

Femeia tăcu şi izbucni în plîns. Niciodată pînă atunci nu simţisem atîta dragoste şi atîta milă pentru ea. I-am luat mîinile reci într-ale mele şi le-am acoperit de sărutări. Eram nebun de fericire ; un şuvoi de vorbe nestăvilite îmi curgea de pe buze. I-am spus că o iubesc pentru toată viaţa, că trebuie să fie nevasta mea, că vede şi ştie ea singură că Bessonov n-are dreptate. I-am spus o mie de vorbe fără şir, fericite, multe din ele lipsite de sens poate, pe care ea însă le-a înţeles. Îi vedeam faţa iubită, luminată de fericire, sprijinită de pieptul meu ; era o faţă cu totul nouă, puţin străină, nu aceea pe care eram obişnuit s-o văd şi în trăsăturile căreia se cuibărise o durere ascunsă.

Nadejda Nikolaevna zîmbea, plîngea, îmi săruta mîinile şi se lipea de mine. În clipa aceea pentru noi nu mai exista nimic pe lume în afară de noi doi. Îmi vorbea de fericirea ei, îmi spunea că a început să mă iubească din primele zile ale cunoştinţei noastre şi că a fugit de mine, de teama acestei

iubiri ; că nu e vrednică de mine, că se teme să-şi lege soarta de a mea ; şi mă îmbrăţişa iar, şi iar plîngea cu lacrimi de fericire. În cele din urmă şi-a venit în fire.

— Dar Bessonov ? întrebă ea deodată.

— N-are decît să vină, i-am răspuns eu. Ce ne pasă nouă de Bessonov ?

— Stai, lasă-mă să termin ceea ce începusem să-ţi spun despre dînsul. Mi-a vorbit întîi de dumneata. Apoi despre el. Mi-a spus că e un sprijin mult mai de nădejde decît dumneata. Mi-a amintit că acum trei ani l-am iubit şi l-aş fi urmat. Şi cînd i-am spus că se înşală, toată mîndria lui a izbucnit, s-a dat pe faţă, şi într-atîta şi-a ieşit din fire, că s-a repezit la mine... Stai, mi-a spus, Nadejda Nikolaevna, cînd m-a văzut că sar în picioare, şi m-a apucat de mînă, nu s-a atins de mine... Mi-e milă de el, Andrei Nikolaevici... S-a tîrît la picioarele mele, el, care e atît de orgolios ! O, dacă l-ai fi văzut !

— Şi ce i-ai spus ?

— Ce puteam să-i spun ? Tăceam. I-am spus numai că nu-l iubesc. Iar cînd m-a întrebat dacă nu cumva nu-l iubesc, pentru că te iubesc pe dumneata, i-am spus adevărul... Atunci s-a întîmplat ceva îngrozitor, ceva ce nu pot pricepe. S-a repezit la mine, m-a îmbrăţişat, mi-a şoptit : „Adio, adio !" — şi s-a dus spre uşă. Niciodată n-am văzut o faţă mai îngrozitoare. Am căzut pe scaun, aproape în nesimţire. Din uşă s-a mai întors o dată, a rîs ciudat şi mi-a spus : „De altfel o să vă mai văd o dată, şi pe tine, şi pe el". Şi faţa lui era spăimîntătoare...

Nadejda Nikolaevna încetă deodată să vorbească, se făcu albă ca varul şi îşi aţinti ochii spre uşa ce da în atelier. M-am întors. În prag era Bessonov.

— Nu v-aţi aşteptat ? spuse el, bîlbîindu-se. Ca să nu vă tulbur, am venit pe scara de din dos.

Am sărit în picioare şi m-am aşezat în faţa lui. Am rămas multă vreme aşa, măsurîndu-ne din ochi. Bessonov era într-adevăr înspăimîntător. Palid, cu

ochii umflați și injectați, mă privea țintă, plin de ură ; nu scotea o vorbă ; buzele lui subțiri tremurau și șopteau ceva de neînțeles. Deodată m-a cuprins mila față de el.

— Serghei Vasilievici, pentru ce ai venit ? Dacă vrei să-mi vorbești, liniștete-te mai întîi.

— Sînt liniștit, Lopatin... Sînt bolnav, dar liniștit. Am hotărît tot ce am avut de hotărît și nu mai am de ce să mă neliniștesc.

— Pentru ce ai venit ?

— Ca să-ți spun cîteva vorbe. Crezi că ai să fii fericit cu ea ? zise el, arătînd către Nadejda Nikolaevna. N-ai să fii fericit ! N-am să te las eu.

— Pleacă, i-am răspuns, străduindu-mă din răsputeri să vorbesc liniștit. Du-te și te odihnește. Ai spus chiar dumneata că ești bolnav.

— Asta-i treaba mea. Ascultă mai bine ce-ți spun. Am greșit... sînt vinovat. O iubesc. Dă-mi-o.

„A înnebunit !" mi-a trecut fulgerător prin minte.

— Nu pot trăi fără dînsa, urmă el cu glas înăbușit și spart. N-am să te las pînă nu-mi spui „da".

— Serghei Vasilievici !

— Ai să-mi spui acest „da", ori...

L-am luat de umeri și l-am dus spre ușă. El mergea ascultător. Dar, cînd am ajuns la ușă, în loc să apese clanța, el a întors cheia în broască, m-a împins în lături cu putere și a rămas într-o poziție amenințătoare. Nadejda Nikolaevna a scos un țipăt.

Am văzut cum își trece cheia din mîna dreaptă în mîna stîngă, iar pe cea dreaptă o vîră în buzunar. Cînd a scos-o, strălucea în ea ceva, un obiect pe care în clipa aceea nu l-am putut defini. Dar vederea acelui obiect m-a îngrozit. Fără să-mi dau seama ce fac, am pus mîna pe sulița din colț și în clipa cînd Bessonov a îndreptat țeava revolverului spre Nadejda Nikolaevna, m-am năpustit asupra lui cu un răcnet sălbatic. Totul în jurul meu s-a prăbușit deodată în prăpastie cu un huruit asurzitor . .

. . . . . .

De atunci a început chinul.

Nu știu cît timp am zăcut fără cunoștință. Cînd m-am trezit nu-mi aminteam de nimic: Faptul că zăceam la pămînt, că vedeam ca printr-o ceață albăstrie tavanul, că simțeam în pieptul meu ceva care mă împiedica să mă mișc, ori să spun o vorbă, toate astea nu mă mirau. Mi se părea că așa se cădea să fie pentru treaba pe care o aveam de făcut și de care nu-mi puteam aduce aminte.

Tabloul ! Da. Charlotte Corday și Ilia Muromeț... El stă și citește, iar ea îi întoarce paginile și rîde cu un rîs sălbatic... Ce fleacuri !... Nu, nu-i asta ; nu-i asta întrebarea despre care vorbea Helfreich.

Fac o mișcare și simt o durere ascuțită. Fără îndoială că așa trebuie, altfel nu se poate.

E liniște. O muscă înviată bîzîie în aer și se zbate apoi pe sticla geamului. Al doilea rînd de geamuri nu e scos încă, dar se aude prin el uruitul vesel al unei trăsuri. Ceața din fața ochilor mei se risipește, ceața aceea ciudată, albăstrie, și acum văd limpede pe tavan rozeta grosolană, în relief, din jurul cîrligului de la lampă. Mă gîndesc că e un ornament cît se poate de ciudat. Niciodată înainte nu-l băgasem în seamă. Cineva îmi atinge mîna ; întorc capul și văd o mînă, mică, gingașă, albă, întinsă pe pămînt. Nu pot s-o ajung și îmi pare foarte rău, pentru că mîna este a Nadejdei Nikolaevna pe care o iubesc mai mult decît orice pe lume...

Deodată o rază îmi luminează conștiința și îmi amintesc pe loc de tot ce s-a întîmplat... Bessonov a ucis-o.

Nu, nu se poate ! Nu se poate ! E vie, e numai rănită. Ajutor ! Ajutor ! Strig, dar strigătul meu nu se aude. Numai un clocot stîrnit în piept mă îneacă, mă înăbușă și o spumă trandafirie înflorește pe buzele mele. M-a ucis și pe mine.

Îmi adun toate puterile, mă ridic în capul oaselor și... îi zăresc fața... Avea ochii închiși și părea nemișcată. Am simțit cum mi se face părul mă-

ciucă. Aş fi vrut să cad în nesimţire. Capul mi-a lunecat pe pieptul ei şi i-am acoperit faţa cu sărutări, faţa care acum o jumătate de ceas era plină de viaţă şi de fericire şi mi se lipea cu încredere de piept. Acum era nemişcată şi severă; rana mică, deasupra ochiului, nu mai sîngera, Nadejda Nikolaevna era moartă.

Cînd cei de afară au forţat uşa, şi Semion Ivanovici s-a repezit spre mine, am simţit că mă părăsesc şi ultimele puteri. Am fost ridicat şi pus pe canapea. Am văzut cum au luat-o pe ea şi cum au scos-o din odaie. Am vrut să strig, să mă rog, să-i implor să n-o ia, s-o lase aici, lîngă mine. Dar nu puteam striga; şopteam numai din buze în timp ce doctorul îmi cerceta pieptul străpuns de un glonte ce mi-a ieşit prin spate.

Apoi l-au scos şi pe el. Zăcea cu o faţă aspră şi spăimîntătoare scăldată în sîngele ce izbucnise val din rana mortală de la cap.

Termin. Ce să mai adaug?

Sonia a venit numaidecît, chemată telegrafic de Semion Ivanovici. Am fost căutat îndelung şi conştiincios de doctori şi mă aflu şi acum în grija lor. Sonia şi Helfreich sînt încredinţaţi că am să trăiesc. Ei vor să mă ducă în străinătate şi se bizuie pe această călătorie ca pe un stîlp al vieţii.

Dar eu simt că nu mi-au rămas multe zile. Rana mi s-a închis, dar pieptul mi-e măcinat de o altă boală: ştiu că am tuberculoză. Mai am şi o a treia boală, mai îngrozitoare decît celelalte şi care le ajută: nu uit nici o clipă de Nadejda Nikolaevna şi de Bessonov; amănuntele pline de groază ale ultimei zile se perindă neîncetat în mintea mea şi un glas îmi şopteşte mereu la ureche că am ucis un om.

N-am fost judecat. Procesul „s-a închis": s-a constatat că am ucis, fiind în legitimă apărare.

Dar pentru o conştiinţă de om nu se află legi scrise, nu există teorii despre „starea de inconştienţă", şi eu îmi primesc răsplata pentru crima săvîrşită. Dar n-am s-o duc multă vreme. În curînd, dumnezeu mă va ierta şi atunci ne vom întîlni toţi trei acolo unde patimile şi suferinţele noastre ni se vor părea cu totul neînsemnate şi se vor topi în lumina veşnicei iubiri.

1885

CUPRINS

V. M. Garşin 5
Patru zile 15
Întîlnire 29
Pictorii 51
Attalea princeps 73
Floarea roşie 82
Urşii 101
Broasca şi trandafirul 121
Nadejda Nikolaevna 130

ERATĂ

Pag.	Rînd	În loc de	Din vina
71	29 şi 30	Rînduri inversate	Tipografiei

1145 — 4 zile

Traducere de *Ştefana Velisar Teodoreanu*
şi *Xenia Stroe*

Coperta de *Cr. Müller*

Redactor responsabil : MOȘNEAGĂ ELENA
Tehnoredactor : MALCAȘ SORINA

Dat la cules 13.04.1962. Bun de tipar 17.05.1962. Apărut 1962. Tiraj 14.130 ex. broșate. Hîrtie semivelină mată de 65 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 10,25. Coli tipar 13. Planșe tipo 1. A. nr. 0199. C.Z. pentru bibliotecile mari 8S. C.Z. pentru bibliotecile mici 8S—32=R.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexandrescu 93—95, București — R.P.R.
Comanda nr. 1145.

Lei 4,70